АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ–БАН
ДИРЕКЦИЯ „МУЗЕИ“ – КК
ОКРЪЖЕН СЪВЕТ ЗА КУЛТУРА – ПЛЕВЕН
ДИРЕКЦИЯ „КИН“

XXVIII НАЦИОНАЛНА КОНФЕРЕНЦИЯ ПО АРХЕОЛОГИЯ
ПЛЕВЕН '83

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ ПРЕЗ 1982 Г.

ПЛЕВЕН

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ — БАН
ДИРЕКЦИЯ „МУЗЕИ“ — КК
ОКРЪЖЕН СЪВЕТ ЗА КУЛТУРА — ПЛЕВЕН
ДИРЕКЦИЯ „КИН“

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ ПРЕЗ 1982 г.

Резюмета

Плевен, 1983 г.

Редакционна колегия: проф. В. Велков (отговорен редактор)
ст. н. с. Р. Катинчаров
ст. н. с. М. Чичикова
ст. н. с. Ал. Димитрова—Милчева
ст. н. с. Д. Овчаров
н. с. Д. Гергова
Т. Ковачева

ПРАИСТОРИЯ

Св. Сиракова (София)

РАЗКОПКИ НА МУСЕЛИЕВСКОТО ПАЛЕОЛИТНО НАХОДИЩЕ И ТЕРЕННИ РАЗУЗНАВАТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЛЕВЕНСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. в района на Муселиевското находище продължи разкриването на две нови траншеи (траншея II и траншея III) всяка с размери: дължина — 35 м, ширина — 6—8 м и дълбочина — 1,80—2,30 м. По такъв начин с помощта на земекопни машини бе отстранен най-горния льосов пласт, в който след предварително ръчно сондиране бе установено, че липсват културни останки. В самите траншеи бяха оформени пет сондажни изкопа с размери 4 × 3 м. Отделно от тях, извън траншеите, сондирането продължи със серии по-малки сондажи. В траншеите, до края на сезона, бе достигната дълбочина до 6 м от съвременната повърхност. В резултат на тази работа бе установено, че покривката от вюрмски льосови седименти е твърде неравномерна и на някои места в района ранно-вюрмските погребани почви и глини залягат по-близо до съвременната повърхност. По този начин бяха изяснени някои съществени проблеми, свързани не само с локалната стратиграфия на основния изкоп, но и с динамиката на льосовата седиментация и почвообразователните процеси в по-широкия район на находището.

Едновременно с разработката на стратиграфските проблеми продължи експлорацията на следите от културни пластове, при която бяха разкрити над 500 кремъчни артефакти, от които 498 от средния палеолит и 26 от края на палеолита и ранния холоцен. От съществено значение за проучванията на Муселиевското палеолитно находище бе получаването на първия сигурен резултат от датирането на останките от вюрмски палеопочви: хумусните примеси в льоса образуващ пласт FD, получиха дата 35 100 ± 500 г. пр. н. е. (проба № 1163 на лабораторията в Грьонинген). Стратиграфската позиция на ансамбъла с листовидни върхове, залягащ под този пласт, дава основание във връзка с тази дата да бъде датиран около 50 000 г. пр. н. е., с което за пръв път поаргументирано бе потвърден техния среднопалеолитен характер.

Едновременно с разкопките на основното находище бяха продължени и разузнавателните проучвания в околностите му и по Дунавския бряг. Бе извършено сондажно проучване на отложенията пред отворите на два скални навеса, образувани във варовиковия масив над десния бряг на р. Осъм. В тях не бяха разкрити културни останки от палеолита, но бяха направени ценни стратиграфски наблюдения за седиментационните процеси и развитието на карстовите форми в края на плейстоцена.

През последния сезон продължиха обхождинията на речните тераси и съвременната плажова ивица по дунавския бряг източно от гр. Никопол. В този район бяха разкрити много нови находища на кремъчна суровина със следи от експлоатация и обработка, както през плейстоцена, така и в ранния холоцен.

Н. Сираков (София)

РАЗУЗНАВАТЕЛНИ ОБХОЖДАНИЯ И СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПАЛЕОЛИТНИ НАХОДИЩА В КЪРДЖАЛИЙСКИ, ЛОВЕШКИ И СИЛИСТРЕНСКИ ОКРЪЗИ

През 1982 г. продължи изпълнението на програмата за системно изследване на най-древните археологически култури в страната.

Експедицията в Кърджалийски окръг, имаше задача да постави началото на палеолитни проучвания в Източните Родопи. Обходени са най-значителните карстови райони в окръга, където са регистрирани 12 пещери и скални навеси, от които 10 могат да представляват интерес в археологическо отношение. Плейстоценски седименти обаче бяха установени само в четири обекта (пещерата Ин-кая при с. Равен и три навеса при с. Орешак).

През м. юни продължи проучването на карстовите райони в Ловешки окръг. Чрез серия от малки сондажи бе изследвана стратиграфията на отложенията в пещерата Моровица (при с. Гложене) и пещерата Очилата (при с. Ъглен). В пещерата Моровица е събрана богата колекция от дребна плейстоценска фауна, която значително разширява възможностите за изясняване на екологичните промени през Вюрма. В пещерата Очилата са открити нови следи от късния палеолит. Едновременно със сондажното проучване е комплектована геоморфологическа и стратиграфска документация за 16 пещери по горното течение на р. Вит.

През м. ноември бе организирана експедиция в Силистренски окръг, която имаше две основни задачи: 1. Обхождане на карстовите райони и 2. Обхождане на дунавското крайбрежие.

В карстовите райони, свързани със суходолията на Добруджа бе проучена геоморфологията и стратиграфията на 44 пещери, скални навеси и ниши. Установено е, че по-голямата част от тях са с измити или изгребани седименти или с твърде малка относителна височина на отворите. Седиментите с плейстоценска възраст в пещерите на този район са голяма рядкост и переспективите за резултатни проучвания са незначителни.

По дунавския бряг бе изследвана плажната ивица между градовете Силистра и Тутракан, а също и терасите в района на дунавските притоци. Тук проучванията дадоха много по-добри резултати. Открити са 103 кремъчни артефакта от средния и късния палеолит, както и от следплейстоценски култури (неолит, халколит). Локализирани са 11 находища, някои от които представляват значителен интерес, поради наличието на едни от най-ранните за сега в страната среднопалеолитни артефакти в добре запазени льосови профили с предвюрмски палеопочви.

М. Чохаджиев (Перник)

РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ КРАЙ С. ГЪЛЪБНИК, ПЕРНИШКИ ОКРЪГ

През 1982 г. разкопките на праисторическото селище край с. Гълъбник, Пернишки окръг се проведоха на няколко участъка.

Първоначално се разкопа южната половина на централния сондаж от дълбочина 2,00 м до 4,10 м. Поради излизане на подпочвена вода, не можа да се достигне до стерилна пръст. Установени са седем разрушени строителни хоризонта от ранния неолит.

Северно от централния сондаж се проучи освободения от средновековни погребения терен на дълбочина до 1,60 м. Открити са материали от средновековието, желязната и бронзови епохи и неолита. От ранния неолит са констатирани два опожарени строителни хоризонта.

Западно от централния сондаж продължи разкопаването на средновековния некропол. Там също се попадна на много находки от средновековието до финала на ранния неолит.

Направените наблюдения показват, че в Гълъбник е представено почти цялото развитие на ранния неолит. Досега не е достигната началната фаза, известна от с. Прибой. Установено е развитието на първия етап, който може да се синхронизира с Караново I. За пръв път чрез разкопки се доказа, че „неолитизирането“ по долината на р. Струма не закъснява, а е едновременно с това в Тракия.

Потвърди се следващият етап, открит в Перник. По този начин чрез Гълъбник се проследява хронологическото развитие на ранния неолит между Прибой и Перник. Изяснени са много въпроси, свързани с появата и развитието на отделни елементи от културата.

По-нататъшното развитие е почти идентично със Старчево до неговия финал. Отделни находки показват, че животът продължава през средния и късен неолит, но засега те нямат сигурна стратиграфска позиция. Някои отделни наблюденя дават основание да се мисли и за хоризонтална стратиграфия на селището.

А. Радунчева (София), Д. Аладжов (Хасково)

РАЗКОПКИ НА НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ДО ГР. МАРИЦА, ХАСКОВСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. завършиха разкопките на неолитното селище в м. „Чавдарова чешма“ до гр. Марица, Хасковски окръг. Бяха проучени двете най-ранни селища, отнасящи се към периода Караново I. Установени бяха части само от няколко постройки и съоръжения в тях.

По-добре бяха запазени жилищата в I строителен хоризонт. В стопанската им част, освен пещите, се разчистиха по няколко питоса и други по-трайни съоръжения.

Във II строително ниво беше разкрито и олтаро-подобно съоръжение с правоъгълна форма.

И двата строителни хоризонта в неолитното селище до гр. Марица бяха силно разрушени от голямо количество ями и по-големи вкопавания. Голяма част от ямите са от периода Караново III.

Г. Георгиев, В. Николов (София)

РАЗКОПКИ НА НЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ „КРЕМЕНИК“ КРАЙ ГР. САПАРЕВА БАНЯ

След сондажното проучване на площ близо 500 кв. м през 1977—1980 г. през отчетния сезон започна разкопаването на останалата част от селището — около 2 дка. Поради ограничените средства не беше завършено проучването на най-горния разрушен строителен хоризонт.

Бяха регистрирани останки от три пещи, силно разрушени при обработката на земята, а също и две големи петна мазилки, които не са разкопани.

Намерени са общо: около 30 цели и фрагментирани огладени оръдия на труда, 10 каменни чукалки, три каменни тежести с дупка, фрагменти от около 15 точила от пясъчник, две каменни точила с жлеб (за костени оръдия), около 60 цели и фрагментирани керамични тежести за стан, две тежести за прашка и две керамични топчета с дупка.

Сред керамиката преобладава грубо изработената. Повърхността на съдовете обикновено е кафяво-червена или кафяво-черна. Най-често се срещат гърневидните съдове, обикновено с високо непрофилирано устие. Дъното им е равно и удебелено, а по-рядко са върху конично широко столче. Снабдени са с лентести дръжки, прилепени към най-широката им част. Въжестите дръжки се срещат по изключение. Украсата е релефна: ленти с ямички, прищипвания или насечки: езичести удебелявания — понякога раздвоени; кръгли или елипсовидни налепи — гладки или с набодени ямички; редове от набодени ямички или насечки; безразборно врязани линии; врязана мрежеста украса; врязвания с нокът. На второ място според броя си са купите, понякога биконични. Имат плоско дъно, или макар и рядко, са върху кухо конично столче. Украсени съдове от този вид са изключение — обикновено са покрити с врязвания от нокът. Паниците имат обикновено равно дъно, непрофилиран ръб на устието и са без украса.

Фините керамични съдове имат черна излъскана повърхност, черно-кафява или червено-кафява загладена, но матова повърхност, или пък сиво-черна излъскана повърхност. В последния случай съдовете са покрити с графитна ангоба. Преобладаващ тип са биконичните купи. Обикновено са върху кухо конично и високо, а значително по-рядко върху ниско цилиндрично (кухо или плътно) столче. Срещат се и такива с равно дъно. Биконичните купи най-често са без дръжка. Явяват се обаче и съдове с лентести дръжки — имащи прав или извит навън конусовиден израстък, или с полусферичен израстък. Вължестите дръжки са изключение. Част от биконичните съдове са украсени в горната си половина: успоредни наклонени канелюри; снопчета от наклонени канелюри, успоредни през едно; хоризонтални успоредни канелюри. Биконичният ръб понякога е украсен с релефни пъпки. В други случаи той е профилиран и украсен с наклонени къси канелюри. Паниците са два вида: плитки и дълбоки. Първите обикновено имат удебелен отвътре ръб на устието, понякога украсен с наклонени плитки канелюри или с два реда плитки ямички. Често пъти тези съдове са върху кухо конично столче, а някои са снабдени с четири цилиндрични крачета. Дълбоките паници са с непрофилирано устие и с плоско дъно. Най-често са без украса. Някои са покрити с фина организирана барботинна украса, която започва след един загладен пояс под устието. Част от фините керамични съдове са покрити с т. нар. bla k topp украса и то предимно от варианта „червено-черно“. Застъпени са предимно паници с удебелен отвътре ръб на устието (фрагменти от около 16 съда) и биконични купи (фрагменти от около 17 съда), а също по една дълбока паница и гърневиден съд.

Между по-особените форми фини съдове трябва да споменем: полусферични с висока шия и удебелено устие (понякога с антропоморфни белези), съдове-подноси на четири цилиндрични крачета, съдове-цедилки, купи с чучур, антропоморфни капаци за съдове.

Регистрирани са още цели и фрагментирани антропоморфни и зооморфни фигури. Една от първата група е с изразени мъжки полови белези. Намерена е и глава вероятно от антропоморфна статуетка с лице на птица. Между находките са и фрагменти от около 40 култови масички. Обикновено са покрити с врязана и инкрустирана украса, но в някои случаи орнаментацията е от врязани меандровидни мотиви, оцветени с червена боя.

Голямата част от откритите през 1982 г. материали се отнасят към късния неолит. Те произхождат от единственото селище от този период в „Кременик“, което по редица аналогии синхронизираме с Винча-Тордош II. Другата част от регистрираните фрагментирани керамични съдове и находки, които произхождат изключително от южния край на разкопаната площ, се отнасят към средненеолитния пласт, синхронен с Винча-Тордош I.

П. Станев (В. Търново)

РАЗКОПКИ НА НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА С. САМОВОДЕНЕ, ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ ОКРЪГ

Неолитното селище е разположено в североизточната част на съвременното село, в непосредствена близост до левия бряг на р. Янтра. Археологическите проучвания продължиха и през 1982 г.

Разкопките се проведоха в сектор V и Va.

В квадрати V_{16} и V_{21} се откриха горели мазилки от под на жилище, което продължава в непроучения терен в западна посока. Археологическите материали и самото жилище от II хоризонт се отнасят към един развит етап на средния неолит. В кв. V_2 се откри добре запазена кана, отнасяща се също към развития етап на средния неолит. В кв. V_{10} са открити основите на две пещи. Пещта от VI хоризонт е претърпяла една преправка. Разкрита е само северозападната ѝ част. Отнася се към началния етап на средния неолит. В същия квадрат в VIII хоризонт е разкрита част от под на пещ. Пещта принадлежи на хоризонт от прехода от ранния към средния неолит.

В сектор V^a се извършиха проучвания в квадрати V^a_6 и V^a_7. В кв. V^a_6 в IV хоризонт, отнасящ се към развитие етап на средния неолит, се разкри част от под на пещ. В отнасящия се към прехода от ранния към средния неолит VIII хоризонт, е открит под на пещ и част от подово ниво на две жилища. В кв. V^a_7, в отнасящия се към началото на средния неолит V строителен хоризонт, се откри част от под на пещ. В квадратите на сектора се откриха две костени лъжички, каменни теслички, длета, костни шила, глинени съдове, отнасящи се към ранния, прехода към средния и средния неолит. Археологическите материали, открити в неолитното селище Самоводене през 1982 г. се синхронизират с култура Караново I–II, Караново II–III и Караново III в Тракия.

А. Радунчева (София), Б. Колева (Пловдив)

РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ В. М. „ИЗВОРА“ ПРИ ГРАД ПЕРУЩИЦА, ПЛОВДИВСКИ ОКРЪГ

Сондажните разкопки, проведени през 1982 г., имаха за цел да се установи точната стратиграфия на селището и степента на неговата запазеност.

Направен бе сондаж с размери: изток-запад 2 м и юг-север 6м. Културния пласт се проучи на дълбочина до 2,60 м, поради появилото се ниво на подпочвените води. На дълбочина до 1,10 м той е силно разрушен от съвременните земеделски работи.

В стратиграфския изкоп на съоръжения, както и на райони на жилища, не се попадна.

Откриха се доста оръдия на труда, изработени от камък (тесли, чукалки, гладилки, бойни топки), от кремък (ножове, пластини за сърп), от кост (шила), от рог на елен (мотики, сохи), и две медни игли.

В проучената площ се откриха в голямо количество фрагментирани глинени съдове. По-голямата част от фината керамика е орнаментирана с рисуван орнамент (бяла боя върху червена ангоба и графит). По-малко е количеството на съдовете, орнаментирани с врязан и инкрустиран с бяло орнамент. Голям е броят на грубата керамика.

Особен интерес представляват откритите антропоморфни изображения от неолита и халколита.

От направените разкопки се установи, че праисторическото селище в м. „Извора“ при град Перущица е възникнало в началото на неолита (културна група Караново I). През средния и късен неолит (Караново III и IV) границите на селището са изместени по на юг. През халколита живота на това място отново се възобновява. Поради това днес ние го намираме силно разрушено от съвременните земеделски работи.

Получените резултати ще допринесат за изясняване на някои въпроси, свързани с материалната култура на населението, обитавало северните склонове на Родопите през неолита и халколита.

Ил. Ангелова (Търговище)

РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ „ПОДГОРИЦА“

Селището е разположено североизточно от с. Подгорица върху невисоко плато. През 1981 г. при удвояване на ж. п. линията Дралфа — Търговище строителите разрушават част от селището. Проучена е площ от 6 дка. Открити са 74 землянки и ями с различна големина и форма. Землянките представляват плътно прилепени една до друга овални ями. В най-просторната се откриват фрагменти от глинени съдове и оръдия на труда от камък, кремък, кост и рог. Край една от ямите обикновено е разположена пещ с размери 1,80 х 0,90 м. В по-малка яма се намират хромелните камъни. В малка яма издигната над останалите е поставян култов предмет — женски идол. Някои от единичните и по-малки по размер ями вероятно са служили за зърнохранилища, защото в тях се откриват само глинени лъжички и липсва друг инвентар. В една от единичните малки ями, сред горелите мазилки бе открит фрагмент от стена, украсен с врязан геометричен орнамент и торсо на голяма глинена женска фигура с вдигнати нагоре ръце. Тя се интерпретира като култова. По ръбовете на землянките се откриват дупки от колове от покривната конструкция.

Открити са 1771 бр. находки. Предварителният преглед на кремъчния материал установи наличието на нeретуширани фрагменти и на оръдия на труда, представени от стъргалки, резци и пластини за сърпове. Сред находките от кост най-многобройни са шилата и длетата, а при находките от камък преобладават теслите и брадвите. Намерените малки съдчета по форма повтарят големите груби и финни съдове от обекта.

Находките и керамиката от селището намират аналогии в неолитните селища Караново III, Усое I, Самоводене I и Качица V.

Х. Тодорова (София)

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ТОПОЛНИЦА“, БЛАГОЕВГРАДСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. продължи археологическото проучване на неолитното селище при с. Тополница, Благоевградски окръг. Работи се в кв. M 12, L 12, K 11, J 11, H 10, и G 10, които заемат мястото между сондажа от 1981 г. и оградата. В рамките на тези квадрати бе проучен най-горния хоризонт, който се изчерпа на дълбочина 0,40—0,50 м.

На проучения терен се попадна само на една опожарена сграда, която е ориентирана по надлъжната си ос в посока изток-запад. Стените ѝ са маркирани от два реда дупки от колове, което ни дава основание да приемем, че са имали емплектонна конструкция. В сградата бе открита добре запазена основа от пещ, която същевременно е изпълнявала и функцията на акумулационно отоплително съоръжение, тъй като основата ѝ е запълнена с едри речни валутъци. В средата на споменатата сграда бе разкрито голямо огнище с диам. 1 м, затрупано с дебел пласт въглени и пепел. В западна посока от него се издигаше замазан с глина подиум, висок около 0,25 м, на който лежаха деструкциите на голям глинен идол и олтарна стена. Идолът има конусовидно тяло с няколко букела — бюстове. Лицевата му част е покрита с полихромна рисунка с червена и жълта охра. Главата не можа да бъде възстановена. Тялото на идола преминава в 0,15 м висока, правоъгълна поставка. Цялото съоръжение е било оградено с ниска глинена стеничка, чиято челна част е също така полихромно изрисувана.

Особеностите на интериора на проучената сграда ни дава основание да я интерпретираме като светилище.

В останалите квадрати няма сигурни данни за сгради, но бяха констатирани улични нива, и нивото на древната повърхност, маркирани от няколко керамични „килима“ и една пътечка, павирана с речни камъни и износени хромелни камъни.

Керамичният материал от обекта се състои от червеностенна керамика, покрита допълнително с рядка червена боя. Същата боя може да очертава широки дъги — т. н. керамика тип „червено върху червено“.

Наред с нея се среща червена керамика, върху която с тънки черни линии е нанесен орнамент тип Акропотамос. Друга група керамични съдове е добре полирана и изрисувана със зигзаговидни линии, рисувани с битум. Малобройни са групите на сивата керамика, изрисувана със сиво или кафяво, на жълтата керамика, изрисувана с рядка черна боя — тип Димини, на червеникавата керамика, изрисувана с широки пояси ръждиво-оранжева боя и на полихромно рисуваната керамика, при която личат широки червени ленти оградени с черно. Отделна група образува черната и черно-червената керамика.

Паралелите на нашия комплекс с Акропотамос, при устието на Струма позволява датирането му в самия край на късния неолит.

Ст. Чохаджиев (Кюстендил)

РАЗКОПКИ НА ЕНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В М. „ЧАРДАКО“, С. СЛАТИНО, КЮСТЕНДИЛСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. продължиха разкопките на площ от 1000 кв. м на дълбочина от 0,30 до 0,60 м.

В източната част на селището бе установен нов строителен хоризонт (I) — на дълбочина 0,25—0,30 м от повърхността. Разкрита бе стена, изградена с глинобитна техника и голямо количество растителни примеси в глината. Разчистена бе и ръчна мелница, състояща се от долен и горен хромелен камък, оградени с елипсовидна глинена стеничка.

От II строителен хоризонт (0,60 м) частично бяха разкрити основи на четири жилища. Пещите са с правоъгълна форма. Подложката им се състои от едри речни камъни. В едно от жилищата бе разкрита и мелница за стриване на зърното. Мястото, определено за тази дейност е оградено от три напълно запазени стенички, очертаващи буквата „П“.

Открити бяха голямо количество оръдия на труда, изработени от камък — предимно тесли и по-малко брадви, длета, клинове и др. От кремъчните оръдия преобладават микролитите, като внимание заслужава една пластина от обсидиан. Оръдията от кост са сравнително малобройни — шила, гладилки, и муфи от рог на елен.

Открити бяха около 212 цели и годни за реставрация съдове, а също и голямо количество фрагментиран керамичен материал. Основните и най-многобройни типове са плитките и разлати паници, купи, съдове с биконична форма и цилиндрична горна част, познатите от миналата година съдове с високо кухо пресеченоконусовидно столче с или без дупка в средата. Много от съдовете са умишлено деформирани.

Украсата е рисувана, врязана и инкрустирана. По-голямата част от съдовете са рисувани с графит. Намерени бяха няколко фагмента висококачествена рисувана с кафява боя керамика, вероятно внесени от юг. Орнаментите са предимно позитивни, но при много от съдовете се забелязва тенденция към негативния орнамент. Основните мотиви са спиралата, меандъра, спирало-меандъра и елементи, получени от тяхното разпадане.

Откриха се множество предмети, свързани с духовния живот в селището. Сред тях се откроява каменен амулет с дупка в средата, имащ формата на стилизирана жаба. Открити са около 50 фрагмента — гривни от средиземноморската мида спондилус. Украсата на по-голямата част от женските антропоморфни фигурки не прави изключение от характерния за Западна България стил на орнаментиране. Прави впечатление големия брой мъжки антропоморфни фигурки, обикновено седящи и с подчертана полова принадлежност. Открити бяха пет модела на пещи. От тях се откроява един с четири антропоморфни изображения и една зооморфна дръжка. Върху дъното на пещта е нанесена таблица, която засега се интерпретира като лунно-слънчев календар, отразяващ фазите на луната за 30 дни и дванадесетте месеца от годината, групирани в три сезона.

Ранноенеолитната култура по течението на р. Струма се развива на базата на къснонеолоитната култура в този район. Забелязват се силни влияния от Тракия — култура Марица I—III. Аналогии се откриват при с. Градешница, Врачански окръг и Винча в Югославия — на север, а на юг — в редица селища от континентална Гърция — Парадими, Ситагри, Дикили таш и др.

Х. Тодорова (София), Т. Димов (Толбухин)

РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИЯ НЕКРОПОЛ ПРИ С. ДУРАНКУЛАК, ТОЛБУХИНСКИ ОКРЪГ

В Дуранкулак през 1982 г. предмет на проучване бе южната периферия на праисторическия некропол край Дуранкулашкото езеро. Проучена бе площ от 1 100 м² на дълбочина от 1,90 м до 2,00 м. Открити бяха общо 115 погребения (от № 216 до № 330 от поредната номерация). От тях погребения 272, 276, 302, ,315, 317 и 328 не можаха да бъдат проучени, тъй като остават под подпочвената вода.

Установена бе възрастова стратиграфия в рамките на некропола: детските погребения и кенотафите се срещат на дълбочина от 0,60 до 0,80 м. Женските погребения са в положение хокер и се срещат на дълбочина 1,20—1,50 м, мъжките погребения са в изпънато по гръб положение и залягат на дълбочина 1,50—2,00 м, мерено от днешната повърхност. В древността скелетите са полагани значително поплитко. Нивото на терена се е повишило в резултат на ерозията на почвата. Мъжете съставляват 23,6%, жените 30%, децата 35,4%, кенотафите 7,2%, а неопределяемите 3,6% от погребаните. Преобладаващото болшинство от погребенията са покрити с каменни плочи. Бе открит богат погребален инвентар, състоящ се от керамични съдове, накити от спондилус, мед, злато, ахат, кварцит, както и от оръдия на труда. Констатирани бяха следи от погребални угощения и култови обреди. Към тях отнасяме и комплекса от съдинка и глинен идол с медни пръстени на разперените встрани ръце, намерен над плочите на един гроб.

Мъжките погребения са най-богати — в тях се срещат до 13 бр. съдове, 34,6% от медните находки и преобладаващото болшинство от златните. В женските погребения също се срещат много съдове, но преобладават украшенията от мида спондилус. Интересна находка е спондилусовият колан от едно юношеско погребение, в което бяха открити и други накити от мед, малахит и спондилус.

В хронологическо отношение проучените погребения не са хомогенни. На границата между неолитния и енеолитния некрополи се срещат погребения и от двата периода.

В югоизточната част на некропола се концентрират погребенията от късния енеолит, като в посока към югозапад погребалните комплекси се одревняват. На югозападната граница, на разкрития през 1982 г. терен, се откриват погребения от първата фаза на културата Варна, наред с няколко погребения от средния енеолит.

Проучванията през 1983 г. ще продължат в източна и западна посока, с цел пълно разкриване на хронологическият диапазон на некропола.

Поради каменните покрития антропологическият материал се оказа добре запазен, особено на големите дълбочини. Това дава основание да очакваме интересни резултати от антропологичното му изследване.

Ил. Ангелова (Търговище)

РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА „ОМУРТАГ“, ТЪРОВИШКИ ОКРЪГ

Селищната могила се намира на 1 км северно от гр. Омуртаг. Размерите ѝ са били 3—4 м височина и диаметър 0,70 м. При разширяване дворното място на бригадния стан на ПССМБЕ булдозерите унищожават могилата до съвременното земно ниво. Остава само един профил в края на могилата, до реката, с дължина 0,40 м, ширина 1 м и височина 3 м, както и жилищните нива, които остават под съвременното ниво.

Спасителните разкопки се проведоха върху площ от 1,2 дка. В запазената си част разчистеният профил показва наличието на четири строителни хоризонта. От тях три са опожарени и един не е опожаряван. В основата на профила личи силна денивелация на хоризонтите в североизточна посока. Това наложи на съвременното ниво да се проучват едновременно два хоризонта. В неопожарения хоризонт, разположен в източната част на могилата, интерес представляват: разкритото жилищно помещение с размери 4,50 м на 2 м, подът на което е настлан с гредоред от 22 греди, множеството фрагменти от хоризонтални гредореди и един вертикален гредоред от 9 греди с дължина 3,70 м. В опожарения хоризонт, който е разположен в западната част на могилата се разкриха части от наземни жилища, ориентирани югоизток-северозапад, боклучни ями, ями пълни с овъглено жито, основи на пещи с глинено-чакълеста конструкция, хавани и хромелни камъни. Под този хоризонт се оказа наличието на 0,60 м дебел воден пласт, който изби на повърхността и не позволи по-нататъшното проучване на могилата.

Разкритите находки от камък, кремък, кост и рог, както и множеството цели и фрагментирани съдове, намират аналогии в култура Коджадермен-Гумелница-Караново VI.

Хр. Вълчанова (Смолян)

РАЗКОПКИ НА ЕНЕОЛИТНО ЖИЛИЩЕ В ПЕЩЕРАТА „ХАРАМИЙСКА ДУПКА“ КРАЙ С. ТРИГРАД, СМОЛЯНСКИ ОКРЪГ

Спасителните разкопки на енеолитното жилище в пещерата „Харамийска дупка“ продължиха и през 1982 г. Проучен бе пласта от първото жилищно ниво в линиите А и В. Намерените по повърхността фрагменти от съдове от желязната епоха, показват, че за кратко време пещерата е била обитавана и през тази епоха. Разкритите дупки от колове в квадратите Д8 и В6 по пода на първото енеолитно жилище потвърдиха предположението, че формата му е следвала конфигурацията на терена.

В кв. В6-9 и С8-10 бяха проучени деструкциите на второто жилищно ниво. В квадратите С9 и С10 се разчисти южната стена на основата на огнище, което продължава в линията Д. Височината на основата е 0,22 м, а дължината се проследява на 1,40 м. Не далеч от съоръжението се разкриха овъглени храни.

Намерените оръдия на труда са изработени от камък, кремък и кост. Това са гладилки, стрели, шила и длета. От костните оръдия заслужава внимание една брадва — чук.

Под пода на първото жилище се откри много добре запазена медна кама. Горната ѝ част е с форма на равнобедрен триъгълник, а долната е трапецовидна, с три дупки за занитване. Дължината ѝ е 0,15 м.

Идолната пластика е представена с глинена женска фигурка, с кафява загладена повърхност. Главата е плоска, с релефен нос. На мястото на ушите има две дупки за окачване. Ръцете са повдигнати и разперени в страни, а гърдите са моделирани като релефни пъпки. Тялото е плоско, отчупено в долния край.

Съдовете са украсени с ленти, релефни линии, пъпчести израстъци и с графитен орнамент.

Особен интерес представляват фрагментите от съдове, за украсата на които е приложена пастозна техника. Орнаментите са рисувани с червена и охровожълта минерална боя.

Разкритите материали при разкопките на Харамийска дупка позволяват да отнесем двата строителни хоризонта към късната енеолитна епоха. След проучването на целия културен пласт ще може да се направи по-детайлна периодизация и да се изяснят характерните черти на енеолита в Средните Родопи.

Ив. Иванов (Варна)

ПРОУЧВАНИЯ НА ВАРНЕНСКИЯ ХАЛКОЛИТЕН НЕКРОПОЛ

Археологическите разкопки на Варненския халколитен некропол през 1982 г. се проведоха през периода от 6 май до 7 юни. Основната задача на проучванията бе проследяване на границата на некропола в източна посока, в близост с тогавашния бряг. Разкопани бяха 100 кв. м., на които се откриха 11 погребения — от 205 до 215.

Откритите гробове са със скелети в изпънато положение, хокери и разрушени. Със сигурно положение на скелета са: 3 в изпънато положение по гръб; 3 — в хокерно положение на лявата страна; 3 — в хокерно положение на дясната страна, в 2 случая костите бяха вторично разрушени и положението им при полагане в гробната яма не можа да се установи. По време на теренните антропологически проучвания със сигурност можа да се установи, че два от скелетите в изпънато положение принадлежат на мъже, 5 са на израстнали индивиди и 3 на млади или в юношеска възраст индивиди. При 3 случая не бе установена на място възрастта на погребаните.

Всички гробове съдържаха разнообразен инвентар, чийто брой варира от 2 до 10 екземпляра в общо количество 55 находки. По вид на материала те се подразделят както следва: 2 златни предмета, 4 — медни, 8 — кремъчни, 3 — камък, 1 — мрамор, 7 — Спондилус (като два от тях са огърлици от цилиндрични и биконични мъниста) и 28 глинени съда.

От проучванията на некропола през 1982 г. може да се съди, че гробовете продължават в посока на бреговата ивица и наситеността дори е по-голяма от средната. Очевидно сетнешните проучвания в източна и североизточна посока трябва да следват топографията на тогавашния терен. По време откритите гробове и инвентара не се различават от предишните резултати на разкопките.

Н. Попов (Шумен)

РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА КРАЙ ГР. СМЯДОВО, ШУМЕНСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. продължиха разкопките на селищната могила край гр. Смядово. Поради двегодишното прекъсване на работата, проучваният терен бе силно обрасъл с бурени и акациеви храсти. Това наложи почистването на IV строителен хоризонт в западната половина на могилата на дълбочина до 1,45 м, при което се намериха сравнително малък брой находки — всичко 113 броя. Разпределението им по видове потвърждава наблюденията, направени за IV строителен хоризонт през 1979 г. Почти половината от тях са изработени от кремък. Оръдията на труда от камък са съвсем малко, а броят на тия от рог и кост е доста голям — близо една четвърт от всички находки.

Най-многоброен е керамичният материал. Сред фрагментите преобладават неукрасените, от груби съдове. Повече от половината от целите и годни за реставрация съдове са фини.

В източната половина на могилата на дълбочина 0,20 м от най-високата ѝ точка, бе заложен стратиграфски сондаж. В него се достигна до 1,30 дълбочина. До 0,90 м разкопаваният участък е зает от орница, в която се намериха разбъркани много животински кости и голямо количество фрагменти от къснохалколитни и антични съдове.

Под орницата бе проучен I строителен хоризонт. Той съдържа жълтозеленикава и сивозеленикава глинеста пръст с висока плътност. В северозападния ъгъл на разкопавания участък и към средата на северната му страна, на дълбочина между 0,90 и 1,20 м се разчистиха по-едри късове опожарена глина — част от основа на жилище.

От откритите всичко 26 находки 15 са от кремък, шест от рог и кост, три — от камък — пропорция сходна с първите строителни хоризонти от западната половина на могилата. И тук най-многоброен е керамичният материал. Въпреки че не бяха намерени цели или годни за реставрация съдове, от фрагментите се вижда, че по форма преобладават биконичните съдове. Често срещани са пресеченоконусовидните паници, със завит или удебелен навътре ръб на устието, и съдовете с издуто тяло. Повечето фрагменти са от груби съдове. Сред украсите им доминират релефната и барботината, получена чрез провличане на пръсти. При фрагментите от фини съдове преобладават рисуваната и врязаната, а най-често се среща комбинираната украса.

Получените археологически данни позволяват да отнесем I строителен хоризонт от източната половина на селищната могила край гр. Смядово към II и III фаза на културата Коджадермен — Гумелница — Караново VI.

В. Гергов (Плевен)

РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. РЕДУТИТЕ“ ПРИ С. ТЕЛИШ, ПЛЕВЕНСКИ ОКРЪГ

Археологическите разкопки през 1982 г. имаха за цел по-нататъшното проучване на южния и западен сектор на праисторическото селище. Проучена е площ от 800 кв. м. Разкопките потвърдиха досегашната стратиграфия на обекта — три строителни хоризонта, датиращи от края на халколита и преходния период между халколита и бронзовата епоха, т. е. в края на IV хил. пр. н. е.

Разкрити са изцяло 11 жилища — три от I хоризонт, шест от II и две от III хоризонт. Жилищата са били опожарени и много добре запазени. Разкрити бяха глинобитни стени с височина до 0,80 м. Открити са над 600 находки. Интерес представлява глинена стела с височина 1 м, ширина 0,55 м и дебелина 0,16 м, с нанесени върху лицевата страна геометрични орнаменти, глинен модел на пещ за печене на хляб, седнала върху трон богиня, глинен обущарски калъп, серия от фина полирана керамика, украсена с бяла, червена и жълта боя и с графит.

В. Илчева (В. Търново)

РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ В М. „ВОДОПАДА“ КРАЙ С. ХОТНИЦА, ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. продължиха разкопките на праисторическото селище в м. Водопада край с. Хотница, Великотърновски окръг, разположено на 2,5 км западно от селото, на десния бряг на р. Бохот.

В сектор II (в квадрати II14 и II19) беше почистена плитка боклучна яма, вкопана на 0,25 м в стерилната почва. По средата на ямата с посока изток-запад е направен дълбок 0,45 м изкоп с правоъгълно сечение.

Продължи работата в сектор III (кв. III7, 8, 9, 10, 6, III 11, III 12, 13, 14, 15, III 16, 17, 18, 19, 20). Работи се по изчерпването на II жилищен хоризонт. Към него се отнасят разкритите две основи на пещи (№№ 23 и 24) със силно разрушена и разбъркана подова замазка. В кв. III 11, 12, III 16, 17 бяха разкрити вкопани в стерилната почва дълбоки ями, отнасящи се към II жилищен хоризонт. Пълнежът на ямите съдържа сивочерна пръст, характерна за II строителен хоризонт, наситена с обилно количество въглени, много фрагменти от глинени съдове, горели късчета от глина, животински кости.

Намерени бяха оръдия на труда от камък, кремък, кост и рог, както и голямо количество фрагменти от глинени съдове.

Материалите от селището в м. Водопада край с. Хотница намират най-близки паралели с материалите от култура Чернавода I и съдържат някои елементи на култура Чернавода III, характерни за Северна Добруджа. Някои керамични форми и орнаменти намират аналогии в материалите от раннобронзовия пласт на праисторическото селище при с. Телиш, Плевенски окръг. Селището се отнася към най-ранния период на бронзовата епоха в Северна България.

М. Кънчев, Т. Кънчева (Н. Загора)

РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА, ЗАПАДНО ОТ С. ГОЛЯМА ДЕТЕЛИНА

През 1982 г. се проведоха спасителни разкопки на праисторическото селище от ранната бронзова епоха, западно от с. Голяма детелина, комплекс „Марица Изток“. Проучена бе площ от около 2500 кв. м в два сектора — № 1 и 2. В първия сектор се откриха следи само от едно жилище. Материалите се отнасят към началото на средната бронзова епоха. Цялото селище, както и източната, така и западната му част, е силно разрушено от събирането на чернозем от горния хумусен слой. От проучената част на селището се установи, че то е еднослойно и е обхващало цялото възвишение известно с наименованието „Вехните гробища“.

В сектор № 2, отнасящ се към източната част на селището, се откриха останки от четири жилища, голям брой пещи, основи на питоси, други жилищни съоръжения. Жилище № 1 има две помещения. В първите три жилища се откриха основи на пещи, а в № 4 само опожарена стенна мазилка и голям брой цели и фрагментирани съдове. Пещта на жилището е била вероятно на север, която част не бе проучена. Тази сравнително по-добре запазена част от селището ще бъде проучена през 1983 г.

В проучената част на селището се намериха голям брой оръдия на труда от камък, кремък, кост и рог на елен. Намериха се доста недовършени каменни брадви, каменни боздугани и каменни цилиндърчета от пробиване на оръдия на труда, което свидетелствува, че те са били произвеждани в селището.

Материалите, открити в праисторическото селище до с. Голяма детелина, могат да се отнесат към късния период на ранната бронзова епоха и имат аналогии с материалите от селищната могила при с. Езеро и праисторическото селище при с. Михалич.

През 1983 г. разкопките ще продължат в северната част на селището.

Р. Катинчаров (София), В. Мацанова (Пазарджик)

РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ПРИ С. ЮНАЦИТЕ, ПАЗАРДЖИШКИ ОКРЪГ

През 1982 г. продължиха проучванията на XII и XIII строителни хоризонти от културния пласт на бронзовата епоха. Те се разграничават на дълбочина от 3,70 м до 4,30 м. Двата хоризонта са фиксирани ясно с останки от основи на няколко жилища и райони на жилища, очертани от едри късове горяла стенна мазилка, участъци от трамбовани и измазани подове, основи на пещи, зърнохранилища и други съоръжения, дупки от колове и др. Определени са изцяло и частично границите на осем жилища. Те са изградени от обичайната дървена конструкция. Само при жилище № 21 следва да отбележим голям брой камъни, чиито натрупвания образуват правилни редици и могат да бъдат свързани с основите на постройка. Жилищата имат продълговата правоъгълна форма, като при две с положителност е установена апсида, а при една от тях и двете напречни стени са апсидовидно извити. Общата площ на повечето от жилищата варира между 140 и 230 кв. м.

При проучване на XIII строителен хоризонт е разчистена част от укрепителна система с дължина 17 м и посока североизток-югозапад. Тя представлява землен вал с ширина 2,50 м. и изградена върху основата му дървена ограда в три реда и ров, чието окончателно проучване предстои.

Намерени са разнообразни оръдия на труда от кремък, камък, кост, еленов рог и бронз. Каменните оръдия на труда са предимно работни екземпляри — чукалки, гладилки, хромелни камъни, брадви с дупки, тесли и др. Сред бронзовите предмети интерес представляват куките и връх на стреличка.

Керамиката е представена от паници, урни, чаши, кани, гърнета, аскоси и др. Преобладават паниците с прав и завит навътре ръб на устието. Значително е и количеството на паниците с удебелен и косо отрязан навътре ръб на устието, украсени отвътре и отвън с врязан и по-рядко с шнуров орнамент, инкрустиран с бяла материя. Орнаментът е разнообразен: мрежа, рибена кост, многоредов зигзаг, триъгълници с върха надолу или нагоре, запълнени с мрежа или точки, разминаващи се триъгълници, запълнени с точки и други по-сложни орнаментални схеми. Паници с подобна форма и украса са открити в селищата до с. Михалич, Хасковски окръг, при с. Езеро, долните хоризонти на горния културен пласт от селищните могили при Веселиново, Биково и др. Върху дебелостенните и урновидните съдове най-често срещана украса е прилепената релефна лента или ръб, прекъснат с ямички или резки.

Сред керамичния материал внимание заслужава дисковидният похлупак с десетлистна розета, украсен с орнамент, нанесен с отпечатване на шнур. Негов близък паралел е похлупака от V строителен хоризонт в Езеро. Интерес представляват и т. н. паници „тип фруктиера“ и „сосиера“, чайникоподобния съд и глинените лъжички. Керамиката от проучените хоризонти има точни аналогии със съответните материали от култура Езеро — етап Михалич и синхронните ѝ култури на Балканския полуостров, Егея и Западна Анатолия.

Открити са пет погребения на деца до едногодишна възраст, поставени в урни и положени под пода на жилищата. До една от урните е открит малък наниз от мъниста от денталиум и спондилус. Култовите предмети са представени от една глинена зооморфна фигурка, глинена висулка с форма на брадвичка и три костни амулета.

Резултатите от разкопките през 1982 г. представляват съществен принос, както за периодизацията на селището, така и за проучването на втория етап на раннобронзовата епоха в Тракия.

Ат. Пейков (Пловдив)

РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СЕЛИЩЕ НА „НЕБЕТ ТЕПЕ", ГР. ПЛОВДИВ

През 1982 г. продължиха археологическите разкопки в древнотракийския град Евмолпия. Изкопните работи бяха съсредоточени преди всичко, в източната част на терена, където има запазен профил на стратиграфски разположените пластове от бронзовата и началото на старата желязна епоха. Целта беше, в най-общи линии да се установи началната хронологическа граница на заселването на това място и евентуалното проследяване на етапите, през които се е развивало селището. Направен бе стратиграфски профил на селището, който даде възможност да бъдат установени 12 или 13 строителни хоризонта. Най-долният — XIII хоризонт не се проследява във всички квадрати, тъй като денивелацията в тази част на терена е доста голяма, а и естествения терен е скалист и неравен.

Горните три сторителни хоризонта принадлежат на старата желязна епоха, като най-горният от тях препокрива останките на едни, предхождащи го във времето масивни градежи. Този строителен хоризонт е наситен, както вече неednократно сме имали възможността да отбележим това, с лъскавочерна, графитирана керамика. Следващите два хоризонта се отнасят към етапа Троя VIIв2 като по времето на по-горния или II-ри сторителен хоризонт, са изградени масивните строежи, известни от по-раншните отчети.

Следващите десет хоризонта се отнасят към бронзовата епоха и отразяват развитието от култура Михалич до култура Юнаците.

Р. Катинчаров (София), М. Кънчев,
Т. Кънчева (Н. Загора)

РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА В ГР. НОВА ЗАГОРА

През 1982 г. продължиха археологическите разкопки на селищната могила в гр. Нова Загора. Работи се в западната и източна половина на могилата.

В западната половина беше окончателно проучен VII строителен хоризонт. На нивото на този хоризонт бяха разкрити две жилища, от които едното е с апсидно извита северна стена. В жилищата бяха разчистени по две доста разрушени замазки от пещи. В жилище № 2 се откри полуразрушен питос от недобре изпечена глина и две кръгли петна от жълтеникава глина, вероятно от основи на питоси. В това жилище е установена и част от пода му, изграден от силно трамбована жълтеникава глина.

В жилищата и около тях се намериха голямо количество оръдия на труда от камък, кремък, кост и рог, цели и фрагментирани глинени съдове. Внимание заслужават две каменни брадви, глинени лъжички и няколко глинени кани.

Проучена бе и част от хиатуса под VII строителен хоризонт. В този пласт се намериха съвсем малко археологически материали.

В източната половина, южно от земления вал, се проучи част от селището от късната бронзова и ранната желязна епоха. В този сектор се разчистиха 12 ями от късната желязна епоха. При проучването на II строителен хоризонт, отнасящ се към къснобронзовото селище, се достигна на дълбочина 2 м. На пода в разрушено жилище се намериха голямо количество фрагменти от глинени съдове, глинени канички, чашка с две дръжки, фрагментиран глинен диск, глинен питос.

В най-източната част на могилата се откриха голямо количество фрагменти от глинени съдове от ранната желязна епоха. Преобладават фрагменти от съдове, украсени с канелюри.

Резултатите от археологическите проучвания през 1982 г. допринасят за изясняването на въпроса за възникването на селището от средната бронзова епоха и за изучаването на периодизацията и хронологията на бронзовата епоха в Тракия.

Р. Катинчаров (София), А. Йоцова (Видин)

СЕЛИЩЕ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА ДО С. БАЛЕЙ, ВИДИНСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. продължи проучването на югозападния сектор на селището. Разкопана бе част от III строителен хоризонт, чиято основа се намира на дълбочина 0,90 м от повърхността.

В резултат на добрата запазеност на хоризонта бе установен плана на жилище с дължина 6,90 м и иширина 3,50 м. Почти в центъра на жилището бе разчистена силно разрушена основа на пещ, чиято подова замазка е положена върху фрагменти от глинени съдове.

От особено значение за изясняване планировката на селището от III строителен хоризонт е разчистването на ивица от силно трамбована сивочерна пръст с ширина 1,30 м и дължина около 25 м — вероятно част от улица.

Броят на оръдията на труда в този хоризонт е значителен. Те са представени главно от кремъчни ножове, каменни чукалки, костни шила и др. Намерен бе един силно нащърбен нож и няколко игли и пластинки, изработени от бронз.

Най-голямо е количеството на глинените съдове с различна форма и големина. В III строителен хоризонт броят на украсените съдове силно намалява. Характерната за I и II строителни хоризонти набодена геометрична украса, канелюри, врязани линии и щамповани кръгчета е най-често срещана и върху съдовете от III строителен хоризонт.

За първи път, откакто се проучва селището, бяха намерени две играчки-дрънкалки, изобразяващи стилизирани птици, с богата украса от набодена линия. Подобни играчки са познати от ранната бронзова епоха в Езеро и Троя.

Намалява и броят на украсените човешки фигурки за сметка на неукрасените. И при двата вида фигурки човешкото тяло е представено съвсем схематично.

Под III строителен хоризонт следва слой с дебелина около 0,20 м, в който се откриха дребни късчета от опожарена стенна мазилка, черупки от речна мида и незначително количество съвсем дребни фрагменти от глинени съдове, с олющена повърхност и силно загладени ръбове. Това обстоятелство показва, че по всяка вероятност селището от IV строителен хоризонт е било наводнено и изоставено за известен период от време.

М. Кънчев, Т. Кънчева (Н. Загора)

РАЗКОПКИ НА НЕКРОПОЛ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА ПРИ ГР. НОВА ЗАГОРА

През 1982 г. продължиха спасителните разкопки на къснобронзовия некропол, източно от гр. Нова Загора. Проучена бе площ от 40 кв. м. На дълбочина 1 до 1,20 м се разчистиха 10 погребения,от които три на деца до една година. Погребенията са извършени чрез трупополагане в свито положение — хокер. Следи от охра не се откриха. Погребенията са ориентирани: север-юг, североизток-югозапад и едно със слабо отклонение на северозапад. Детските погребения бяха силно разрушени.

В пет от погребенията се намери гробен инвентар. Той се състои от глинени кани и чаши, снабдени с високи дръжки и слабо скосено устие.

Гробният инвентар, намерен в погребенията позволява да ги отнесем към края на късната бронзова епоха в Тракия и има аналогии сред съдовете от колективната находка в Пловдив и най-горните строителни хоризонти на къснобронзовото селище до с. Асеновец, Сливенски окръг.

М. Кънчев, Т. Кънчева (Н. Загора)

РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В·РАЙОНА НА ЯЗОВИР „ОВЧАРИЦА“

През 1982 г. продължиха спасителните разкопки на праисторическото селище от късния период на бронзовата и ранножелязната епоха до язовир „Овчарица“.

Работи се на площ от 800 кв. м. Достигната бе дълбочина 0,35 м. На проучения сектор не се установиха основи на жилища. Пластът е силно разрушен от рекултивацията на околния терен. Намериха се доста фрагменти от глинени съдове, отнасящи се към късния период на бронзовата и ранната желязна епоха. Къснобронзовите материали имат аналогии с материалите от праисторическото селище до с. Асеновец. Намериха се малко оръдия на труда от камък, кремък, кост и рог на елен. Интерес представлява глинена каничка с леко скосено устие и дъно с четири симетрично разположени пъпки.

Сред керамиката от ранната желязна епоха преобладават съдовете украсени с канелюри и врязан орнамент.

Намерените археологически материали потвърждават контюнитета в развитието на материалната култура през късната бронзова и ранната желязна епоха.

А. Бонев (София), Г. Александров (Михайловград)

РАЗКОПКИ В. М. „БАГАЧИНА“ КРАЙ С. СТАЛИЙСКА МАХАЛА, МИХАЙЛОВГРАДСКИ ОКРЪГ

Разкопките бяха проведени в продължение на три седмици. Открити бяха материали от четири епохи: късножелязна, късноброизова, къснохалколитна и средноенеолитна.

От периода VI—IV в. пр. н. е. е разкрито едно жилище. Керамичният инвентар може да бъде разделен на две групи: сива тракийска керамика — кани, купи и цедки и керамика, работена на ръка, дълбоки гърнета и чаши с една висока дръжка. Намерена е също така куха желязна брадва и една бронзова и желязна фибула.

Краят на бронзовата епоха е документиран от характерните фрагменти от глинени съдове с коси и отвесни канелюри, украса, изпълнена в техниката фурхенщих или чрез отнемане на фона и инкрустация с бяла материя.

Сравнително по-богат с находки е пласта от късната халколитна епоха — култура Криводол. Графитният орнамент се среща рядко — само при два фрагмента: от вазовиден съд и паница. Открити са над 30 оръдия на труда от кремък — главно ножове и стъргалки, също и кремъчни ядра, каменна теслычка, няколко цели и фрагментирани глинени потички, плосък костен идол, две главички от глинени идоли и др.

Пластта от средния неолит е крайно беден. Намерени са две дръжки с израстъци и една брадва калъпест тип.

Ив. Начев, К. Кънчев (София)

ПРОУЧВАНЕ НА ГЕЛОЖКАТА СИТУАЦИЯ НА НЯКОИ КРЕМЪЧНИ НАХОДИЩА В БЪЛГАРИЯ

През м. юли 1982 г. специалисти от Археологическия и Геологическия институт при БАН проведоха съвместна експедиция за проучване на геоложката ситуация, в която за-

лягат някои кремъчни скали в Североизточна България, Со-
фийски и Ловешки окръг. Извършени са изследвания върху
разнотипни и разновъзрастни (юра, долна креда, горна кре-
да и палеоцен-дан) кремъчни конкреции и скали.

1. Юнски кремъчни конкреции — Бат. Лъга, Софийски
окръг и Полатен, Ловешки окръг — зърнести песъчливи ва-
ровици със сиви до черни кремъчни конкреции. Първични,
диагенетни находища.

2. Долна креда — Апт. В разрезите на Крива река, Шу-
менски окръг, Крепча, Търговищки окръг. Чуката край Раз-
град. Дряновец, Равно Тетово, Разградски окръг и Кубрат
(Чакмаклъка) са изследвани два типа (първични и вторич-
ни) находища на кремъчни конкреции.

А. Първични находища. Кремъчните конкреции във ва-
ровици (Крепча, Кубрат). Глинестите сиви варовици съ-
държат кремъчни конкреции и конкреционни прослойки с
различна форма, размери от 0,40 до 1 м еднородни и зонални.
Кремавите зърнести варовици съдържат жълти, кафяви до
кехлибарени кремъчни конкреции. Генезис — първични диа-
генетни находища.

Б. Вторични находища. Кремъчни конкреции в почви:
Крива река, Чуката, Дряновец, Равно, Тетово и др. Кре-
мъчните конкреции са заоблени до полузаоблени, изометрич-
ни до неправилни с размери от 0,01 до 0,40 м, еднородни
или зонални, восъчножълти или черни. Дебелината на зале-
жите варира от 0,90 м до няколко метра. При с. Дряновец де-
белината е над 5 м. Генезис — вторично находище.

В. Пластове. В околностите на с. Опака, Люблин, Цар
Асен, Търговищки окръг има многопластови кремъчни ска-
ли, които достигат до гр. Бяла и продължават по долината
на Янтра към р. Дунав. Това са частично до напълно окреме-
нени варовици, средно до дебелослойни (от 0,5 до 20 м). Те
са меки и твърди, шуплести скали с останки от варовици или
със слоеве до пачки от варовици в тях. Навярно пластовите
кремъчни скали са образувани чрез заместване на варовици
от разтвори богати на силициев двуокис и латерална по-
слойчна миграция.

3. Горна креда. Кремъчните конкреции и скали в гор-
ната креда са изключително разнообразни по морфология
и генезис. Те са силно разновъзрастни: ценоман, турон, ко-
ниас, сантон, кампан, мастрихт. Привързани са към варови-
ци, кластичноваровиков флиш или тефроиден флиш.

А. Варовиците обикновено съдържат кремъчни конкреции и конкреционни прослойки, локално Провадия (Добрина) — пластове и слоеве с мощност до 2 м. Форма — изометрична, пръчковидна, неправилни и прослойки. Размери — от 0,01 до 0,50 м, а на места до 2 м (Добрина). Цвят — предимно черни, локално кремави (Шумен, Чудните скали), рядко сиво-бели до черни (Каспичан, Могила, Шумен и др.). Генезис-диагенетни.

Б. В кластичноваровиковия флиш (Емински флиш, Средногорие) има конкреции и конкреционни прослойки до слоеве от кремъчни конкреции и скали. Генезис — диагенетни и катагенетни.

В. В тефроидния флиш от Средногорието (Каменица, Софийски окръг) има тъмнозеленикави до черни слоеве от кремъчни скали. Те се наблюдават в ритмите на върха и са привързани към слоевете от мергели, или се редуват с мергели. Вероятно са образувани чрез окременяване на слоеве от глинести варовици и мергели. Дебелината на слоевете е до 0,40 м, но се срещат пластове и пачки с дебелина до 20 м. По правило тези кремъчни скали съдържат калцит и глинести минерали в променливи количества, но значителни, поради което чистите типове кремъчни скали са редки.

4. Палеоцен. В разреза Чудните скали в долнопалеоценските (дански) варовици има черни и кафяви кремъчни конкреции с изометрична, пръчковидна до неправилна форма и отчасти като конкреционни прослойки. Размерите им са от 0,01 до 0,20 м. Генезис-диагенетни.

5. Вторичните находища на кремъци имат вероятно долнокредна, горнокредна или кватернерна възраст. Образуването им е свързано с първични находища на кремъчни конкреции във варовици. При изветрянето — разстваряне и окарстяване на варовиците кремъчните конкреции остават на място (елувии) или претърпяват известен транспорт (пролувии до алувии) от повърхностни води. Кремъчните конкреции са акумулирани в основата на каолиновите залежи (Дряновец).

Вторичните находища са върху баремски или аптски варовици с кремъчни конкреции. Локализирани са сравнително близко до разкрития на аптски варовици с кремъчни конкреции. Това обстоятелство, както и аналогията на кремъците по форма, цвят и строеж с тези на кремъчните конкреции в аптските варовици, дават основание последните да се считат като източник на кремъците за образуване на вторични находища на кремък — елувиални, пролувиални до алувиални.

При кариерата на Тетово се откриха стари изкопи за добиване на кремък. Според местните жители по този начин в миналото са вадели кремъци в с. Кривня и Равно. Изяснено бе, че „шахтите“ за добиване на кремък в Недоклан, за които съобщават братя Шкорпил се намират в същност в източния край на Чуката, който е в непосредствена близост до селото. Следи от продължителната обработка на кремък има в околностите на Топчии (Юртлука и Скараалан), Равно (Чакмаклъка), Каменово.

АНТИЧНОСТ

Г. Тончева (София)

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТА САВА – ЦОНЕВО, ВАРНЕНСКИ ОКРЪГ

През 1983 година разкопките се проведоха в трите сектора на обекта Сава-Цонево.

В сектор 1 бе снет пласт от 5 см във вътрешната на постройките 1 и 2, отнасящи се към ранножелязната епоха. Уточни се устройството на огнището на постройка № 1. Състояло се е от две „съоръжения" — огнище и дълбока яма пред него, покрити и двете с навес или малка правоъгълна постройка — „печка". Оформи се вход, който бил от север и е водил към пространството, заградено с апсидна стена и северната стена на постройка 2. В апсидното помещение се очерта вътрешна преградна стена, която е заграждала правоъгълно пространство — двор (?), в който са били разположени огнището в елипсовидна форма и жертвената площадка. При престъргване на терена, край апсидната западна стена, се очерта втора по-късна вътрешна апсидна стена — следи от втори строителен период.

Наблюденията върху стратиграфията на постройките и огнищата в тях, характеристиката на археологическите материали, открити главно в огнищата, разликата в ориентацията, плана, размерите и строителството на двете жилищни постройки, дават възможност да се разграничат две селища от ранножелязната епоха: едното от XI—IX век пр. н. е., а другото — от VIII—VII в. пр. н. е.

Тези две сгради са първите жилища от ранножелязната епоха, открити на територията на Североизточна България.

В сектор 2 се уточни плана на „култовата сграда", отнасяща се към VIII век пр. н. е. Тук, още по време на разкопките през 1980 и 1981 г., се установи стратиграфията на пластовете от ранножелязната епоха. През 1981 г., слизайки надолу в културните пластове, успяхме да установим, че най-ранното селище от ранножелязната епоха е възникнало непосредствено върху развалините на селището от късната бронзова епоха. При навлизането в пласта от късната бронзова епоха се откри, около очертанията на дълбока яма, погребение на човек (край костите бе открита кремъчна пластинка от прав съставен кремъчен нож), малка квадратна постройка, свързваща това погребение с култа към плодородието. От вътрешната страна на стените, край самия ръб на ямата, се откриха части от глинен перваз, а зад него „колонада" от дървени греди. Входът към т. н. „мавзолей" се е намирал в западния край на северната стена. Вратата е била фланкирана от две кръгли дървени колони, а стъпалото е представлявало подложка от чакъл примесен с глина.

Тази култова сграда „мавзолей" е първата култова сграда от късната бронзова епоха и е свързана с културните групи Сабатиновка-Ноа — Кослоджени.

Разкопките на тази постройка не са завършени.

В сектор 3 бе необходимо да се слезе надолу в културния пласт от късната бронзова епоха, за да се оформят очертанията на „олтара" и югоизточния край на култовата постройка от късната бронзова епоха,открита през 1980 г.

В средата на постройката през 1980 и 1981 г. бе открит „золник" — яма запълнена с черна пръст, и в голямо изобилие пепел и въглени, кости от диви и питомни животни. Би могло да се предположи, че тук се е намирало свещенното огнище на тази култова постройка. Другата, северната част на „ямата" бе запълнена с огромно количество оръдия на труда, оръжия, украшения и пластинки, служещи за инкрустации от кремък и камък. Някои от предметите, изработени от кост, са истински произведения на изкуството. Тук бяха намерени и седем идола от глина и около 30 идола от кост (с изследванията им ще се уточни броят им).

По време на разкопките през 1982 година бе установено, че ямата, която ние определихме като „олтар", е била обградена от север, запад и изток със стена, дебела 0,80 — 0,90 м. Входът към този „олтар" се е намирал вероятно в южната стена на постройката. Той е бил ограничен от двете страни с две дървени колони, измазани вероятно с глина, издигащи се от кръгла подложка, изградена от чакъл, размесен с глина и замазана отгоре с глина. Край ръба на олтара, от вътрешната страна на трите стени е имало колонада от дървени колони, забити в подложка (база?) в квадратна форма с височина 10—12 см. На външната страна на стените е имало редица от дебели, в напречно сечение квадратни колони, върху квадратни „бази". Пред тази редица от колони, към външния край на стените е имало втора редица от колони, оформящи външния край на стените, в напречно сечение в кръгла форма, забити в подложки с триъгълна и квадратна форма, редуващи се последователно една след друга. Тази източна стена е продължавала на север, след края на „олтара“ още на 3 м. От двете страни на северния край на „олтара“ се намират подложките в напречно сечение в полукръгла форма на две големи, в напречно сечение кръгли колони. По време на разкопките бе разкрита по-голямата част от източната стена на постройката. Откриването на западната, южната и северна стени с входа откъм север на култовата постройка — светилище от късната бронзова епоха е предстоящо.

М. Домадарски, Д. Гергова, М. Петрова (София)

ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ И СЕЛИЩА ПО ДОЛИНАТА НА Р. СТРУМА

С оглед изясняването на хронологията и характера на някои археологически обекти през 1982 г. бяха извършени сондажи на следните места: м. Скалата в с. Левуново, тракийско светилище от предримската епоха (М. Домарадски). Проучванията се извършиха в заложения през 1981 г. сондаж II и в новозаложения сондаж III с размери 10 x 20 м. Почистена бе и част от скалата. Културните напластявания в изкоп III достигат до дебелина 1 м. Бяха регистрирани три културни пласта: I — глинест, сивокафяв; II — сбит, червеникавокафяв; III — тъмносивокафяв. Последните два са разграничени от пласт от дребни камъни. Сред предметите се откриват фрагменти от глинени съдове, много малки речни камъчета, боен нож — сика, каменна брадвичка и др.

В изкоп III, както и на източния склон на хълма се разкриха останките на оградна каменна стена от различни по големина камъни, с големи размери и без оформено лице. Тя включва и големи скали, върху които личат следи от обработка. Оградната стена е затваряла част от обекта. В източната част на изкопа, западно от стената, бе открит каменен олтар от четири каменни плочи, ориентиран изток-запад. В него бе открит тънък пласт от горяла пръст. Олтарът лежи във II пласт и бе покрит от пръстта от III пласт.

Западно от него, при оградната стена бяха намерени многобройни фрагменти от голям съд, висок ок. 1,60 м, с оловна кръпка на дъното.

На юг от линията от камъни, в III пласт, бе открито струпване на камъни, примесени с керамични фрагменти, и покриващо частично големия глинен съд. На същото ниво бяха открити фрагменти и от друг голям глинен съд, събрани в ЮИ ъгъл на изкопа.

Откритите фрагменти от глинени съдове от късната бронзова епоха, между които и късномикенски — ранногеометричен фрагмент, позволяват да допуснем, че първите култови обреди са били извършени през втората половина на II хил. пр. н. е. и вероятно към това време се отнася и I пласт. II пласт може да се отнесе към ранножелязната епоха. Пластът от камъни между II и III пласт и положението на олтаря сочат, че той е бил построен VI—V в. пр. н. е. По същото време е било извършено и изсичането на скалата, като в най-високата ѝ част е била оформена равна площадка. Отстрани скалата е била внимателно обработена, а големите дупки за колове предполагат, че върху скалата е имало дървена или друга конструкция.

Най-късните материали, открити в светилището, както и една монета на Касандър сочат, че то е функционирало до IV/III в. пр. н. е.

Тракийско селище в м. Марена, с. Марикостиново (Д. Гергова)

Продължиха сондажните проучвания на разположеното на възвишение край р. Струма селище, с оглед изясняването на хронологията и характера му. Бяха заложени три сондажа: I — с размери 2×12 м в западната част на селището, II — 2 x 8 м в източната част на селището и III — в западния край на възвишението. В сондаж I и II бяха открити части от каменното укрепление. В сондаж II културният пласт е дебел само 20 см и камъните лежат на скалата. В сондаж I бе достигната дълбочина 1,30 м и бяха установени три културни пласта: I — сив, пепелив; II — сивокафяв и III — кафяв. Под I пласт, в скалата бяха открити две дупки за колове, свързани с укреплението.

Керамиката от I пласт изцяло може да се отнесе към късната бронзова епоха и е представена с характерните за югозападна Тракия купи на високо столче, с издадени над устието дръжки, фрагменти от съдове с врязана украса, запълнена с бяла паста и др., както и от груба керамика, украсени с пластична лента ръб или устие.

Материалите от горния, III пласт, са представени както от керамика, работена на ръка, така и на колело и могат да се отнесат към късната желязна епоха.

В сондаж III бяха открити фрагменти керамика и струпани камъни, без да бе възможно да се изясни характера на този тип обекти, разположени в западния край на възвишението.

М. Петрова

Селище в м. Св. Спас, с. Ласкарево

С цел изясняването на хронологията на обекта и съществуването на каменно укрепление, бяха заложени два сондажа. В сондаж I бе достигната дълбочина 1,40 м. Бе открит обилен археологически материал от различни епохи. свидетелствуващ за продължителен живот на това място. Керамични фрагменти има от бронзовата епоха, към елинистическата епоха се отнасят няколко фрагмента от мегарски чаши и бронзова монета, към римската — фрагменти терра сигилата и др., както и фрагменти, характерни за византийската епоха.

В. Найденова (София), Т. Тотевски (Троян)

РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В ГРАД ТРОЯН

Могилата е издигната на най-долната речна тераса по десния бряг на р. Осъм. По същата тераса, от другата страна на реката, минава Трояновия път през Троянския проход. Нейното разкопаване бе наложено от предстоящите строителни работи на Горско стопанство — Троян. До момента на проучването тя е била копана четири пъти от иманяри. Големият иманярски изкоп на върха е достигнал до основата ѝ.

При разкопаването на могилата бе установено, че в здравия терен е била оформена малка кръгла яма, напълнена с речни камъни. Между камъните бяха намерени единични едри въглени и малко парче кост. Върху ямата е бил разположен каменен гроб, с ориентация СИ — ЮЗ, направен от грубо наредени речни камъни. Погребален инвентар

в него не бе открит. Около гроба е бил изграден каменен пръстен от ломени и речни камъни. В югоизточната четвърт на могилата пръстенът се отваря и образува вход към гроба. Над гроба и пръстена е бил издигнат могилния насип. В него бяха открити дребни керамични фрагменти от правена на ръка и лошо изпечена керамика с жълтеникавокафяв, светлокафяв и червеникав цвят. По някои от фрагментите са запазени следи от шнуровидна украса и букели с различна форма и големина.

Въз основа на керамичния материал и начина на изграждането, можем да отнесем могилата към ранната желязна епоха.

Н. Петрова, К. Кисьов (Смолян)

ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКИ МОГИЛНИ НЕКРОПОЛИ ПРИ С. БОРИНО И ГРОХОТНО, СМОЛЯНСКИ ОКРЪГ

Провежданите археологически проучвания на тракийската култура в посочения район са част от програма Родопи. През 1982 г. са разкопани пет надгробни могили — една при Грохотно и четири при с. Борино.

Разкопките на могилата при с. Грохотно са спасителни, след иманяски разрушения. В могилния насип са открити очилата фибула, железни дъговидни ножчета, медни обеци и наушници, амулети, фрагментирани керамични съдове и др. датиращи натрупването ѝ през VIII в. пр. н. е.

Комплексът от могили при с. Грохотно, в близост до тракийска крепост е също от ранната желязна епоха. Погребалният ритуал е изгаряне вън и във могилата, в периода от IX до VII в. пр. н. е. Открити са фрагментирани урни с различна форма и украса, глинени канички, бронзови и железни фибули, железни прави ножове, бронзови амулети, обеци, гривни, прешлени за вретено и др. Находките сочат местни производства, сродни с общо тракийските, но имащи и своя специфика. Малка част от тях, като предмети на вноса, ситуирани с други находки, очертават пътя на търговския и културен обмен на тракийските племена от Западните Родопи с Егейския свят през ранната желязна епоха.

Д. Гергова (София)

РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКОТО СЕЛИЩЕ ПРИ С. ПШЕНИЧЕВО, СТАРОЗАГОРСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. разкопките се проведоха с участието на Д. Агре и П. Калчев. Работеше се в сондаж А—С/1981, заложен в най-високата ЮИ част на селището, както и в кв. К-Л-М/21-22 от проучваната площ в южния край на селището.

В сондажа бе достигната дълбочина 2 м. Бе установено, че в тази част на селището най-ранните напластявания са от бронзовата епоха и откритите през 1981 г. отделни находки от неолита не могат да се свържат с пласт от същата епоха.

В кв. К-Л/21-22 бяха открити останките на жилище, чиито граници са маркирани от многобройните късове нападала мазилка. Върху повечето от тях личат следи от пръти и колове, а върху някои и от дъски. Жилището е с размери ок. 9×7 м. В южния му край бе открито огнище. В северната половина на жилището се откриха фрагменти от голям питос с щемпелувана украса. Освен него бяха намерени фрагменти от още няколко съда, хромели, глинен прешлен за вретено, малка глинена тежест (?), каменен оцветен предмет, въгленчета и малко кости. Жилището принадлежи към найранния запазен хоризонт на селището от ранножелязната епоха.

Проучванията през 1982 г. позволиха да се изяснят нови страни от историята на селището, да се получат данни за плана и градежа на жилищата от ранножелязната епоха, и да се синхронизират някои керамични форми.

Д. Цветанова — Агре (София)

РАЗКОПКИ НА ЛЕСКОВСКОТО ГРАДИЩЕ И НЕКРОПОЛА КРАЙ НЕГО, МИХАЙЛОВГРАДСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. продължи разкопаването на могила № 11 — най-високата от некропола. Бяха разкопани СИ и ЮИ сектори — общо 16 квадрата. Също така бяха разкопани 4 квадрата от СИ сектор на крепостта.

При разкопаването на могилата се проследиха два периода на натрупването ѝ. Върху материка, в кв. 25, на дълбочина 3,60 м от най-високата точка е извършено трупоизгаряне. Остатъците от трупоизгарянето са събрани в урна, която е поставена между скалите. До урната е поставена глинена чаша. В съседство бе разчистен и череп на кон. В керамичния материал преобладава следната орнаментация: комбинация от канелюри с пояси от S виден орнамент, щемпелувани триъгълници, концентрични кръгчета свързани с тангенти, езиковидни дръжки. Над урната и огнището е натрупана каменна могила с неправилна елипсовидна форма и размери 5,2 x 3,50 м.

Над каменната могила има землен насип с дебелина — 2,10 м. На дълбочина 3,35 м от т. ±0 и на 6,2 м СИ от същата е извършено трупополагане. Ориентация на скелета в могилата е ЮЗ—СИ, като липсва черепа и костите са силно разбъркани. На ЮЗ и ЮИ от скелета е разчистено огнище с размери — 3,1×2,60 м. В южния му край бе намерена бронзова торква, а в срещуположния — бронзова апликация. На дълбочина 3,20 м от върха на могилата, в кв. 17 бе открита масивна златна обеца, а до нея бе разчистен силно разрушен човешки череп. На 0,20 м СИ от черепа се откриха три бронзови фибули — тракийски тип. Керамичният материал в този пласт е фрагментиран и в него преобладава врязания орнамент, канелюрите и др.

Въз основа на археологическия материал, погребението извършено чрез трупоизгаряне, се датира от ранната желязна епоха. Предварителната обработка на находките от горния пласт го датират от късната желязна епоха.

В крепостта частично бяха разкопани СИ и И сектори, в които се разчисти помещение с размери 2,5×3,4 м. В секторите е нарушена стратиграфията от иманярски изкопи и денивелация на терена. Керамичният материал е разбъркан, фрагментиран и се датира от ранната желязна епоха до III—IV в. от н. е.

Получените данни от разкопките дават ценна информация за облика на материалната и духовната култура на тракийските племена от Северозападна България.

Ив. Панайотов (София), Н. Гиздова, Х. Мардиросян

(Пазарджик)

РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКАТА КРЕПОСТ В М. АЛКОВ КАМЪК ПРИ С. КОСТАНДОВО, ПАЗАРДЖИШКИ ОКРЪГ

През 1982 г. бяха продължени разкопките в централния, източния, южния и северния сектори на крепостта, с цел изясняване на архитектурата от римската епоха и проучване на ранното тракийско селище.

В източния сектор продължи работата по разчистването на лицето на зида, изграден от големи камъни и останките от раннотракийското селище. Открити бяха няколко фрагментирани съдове, типични за старожелязната епоха.

В централния сектор, в източната му част, продължи работата по разчистването на насипа на залепените към централния зид на запад антични зидове. Открит бе зид с посока С—Ю дебел 0,60 м и дълъг 3,50 м.

В западната част на централния сектор продължи разчистването на двата хоризонта на раннотракийския пласт. В първо строително ниво се откри един аскос, каменна брадвичка и много фрагменти от глинени съдове, парчета от подова и стенна мазилка. Във втория жилищен хоризонт се откри под на жилище, чийто размери засега не могат да се определят. Намерени бяха каменни и глинени прешлени за вретено, кремъчни оръдия на труда и много фрагменти от керамика, типична за културата „Цепина“.

В южния сектор бяха разчистени основите на две помещения с неправилна правоъгълна форма, аналогични на тези открити досега в крепостта, отнасящи се към римската и късноантичната епохи.

В северния сектор продължи разчистването на външното лице на северния зид на укреплението. Открити бяха 26 питоса, силно фрагментирани и запълнени с камъни и пръст, принадлежащи към античния период.

В раннотракийския пласт се откри още един аскос и много фрагменти от керамика, типични за старожелязната епоха.

В. Найденова (София), Т. Тотевски (Троян)

ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИ МОГИЛИ ДО ГР. ТРОЯН

Приключиха се разкопките на тракийския могилен некропол, разположен в м. Турлата до гр. Троян. Бяха довършени разкопките на последната могила (V), проучването на която започна през 1981 г.

Могила V. В центъра е направено голямо струпване от големи ломенни камъни (около 4×4 м). Могилният напис от глинеста пръст, изграден направо върху скалистия терен с наклон на север, покрива каменното струпване. Погребението е извършено чрез трупоизгаряне, като останките от кремацията са разпръснати в южната половина на могилния насип. Пак в тази половина на могилата се намериха счупени и разхвърляни фрагменти от две дебелостенни урни, работени на ръка. Едната е украсена под устието с шнуровиден орнамент, а другата има две прилепени плътни подковидни дръжки. В целия насип и каменното струпване се откриха миниатюрни парченца от работена на ръка дебелостенна керамика и въгленчета.

По типа на урните могилата се датира от V—IV в. пр. н. е.

Ив. Василчин (Толбухин)

РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ НЕКРОПОЛ ПРИ С. ЧЕРНА, ТОЛБУХИНСКИ ОКРЪГ

Разкопките на тракийския некропол в м. „Дургут“ при с. Черна, Толбухински окръг се извършиха от 2. VIII. до 20. IX. 1982 г. Разкопана е площ 7,150 кв. м и в нея са открити 28 гроба. Всички те са извършени чрез трупоизгаряне. Изгорелите кости са поставени в глинени урни с биконична форма на пресечен конус, изработени на ръка или на грънчарско колело. Сред изгорелите кости се откриват железни ножове, глинени прешлени за вретено, бронзови двупримчести фибули с триъгълен иглодържател, мъниста от огърлици и др. Край урните са поставени като погребални дарове: разлати глинести съдове, купи, чаши с високи лентести дръжки и др. Отгоре урните са покрити с разлати глинени съдове. Около урните и другите съдове са натрупани ломени камъни, оформящи малки каменни могили. Срещат се и гробове, при които няма ломени камъни. Преобладават гробовете с по една урна, но са открити и такива с по-две, три и повече урни. Вероятно, в тези гробове са погребвани през различно време членове от една фамилия.

Откритите през настоящата кампания урни, с биконична форма, дават възможност, да се изясни близостта на населението между двете древни селища, на които принадлежат некрополите в с. Крагулево и при с. Черна. Те дават възможност и за по-точна и по-пълна датировка на тракийския некропол в м. Дургут, при с. Черна.

Проучената площ през тази година дава възможност и за точното определяне южната граница на некропола.

М. Чичикова (София) с колектив

ТРАКИЙСКА ЦАРСКА ГРОБНИЦА КРАЙ СВЕЩАРИ, РАЗГРАДСКИ ОКРЪГ

На около 2,5 клм западно от с. Свещари, Исперихски район, Разградски окръг, се издигат два големи могилни некрополи, разположени почти успоредно на високото плато от двете страни на р. Крапинец. Източният некропол, простиращ се на протежение около 2 клм в посока север-юг, се състои от 24 надгробни могили с различна големина. В южния му край се издига най-високата Мумджиларска или Свещарска могила, а в северния му край — Гинина или Хлътналата могила. През 1982 г. започва археологическото проучване на Гинина могила като задача от програма „Гетика“. Предварителните геофизични изследвания на могилата, организирани от ОИМ Разград, и извършени от екип специалисти на Минногеоложкия институт под ръководството на инж. Ради Радков, през 1973 г. са установили данни за наличието на солидна каменна постройка в югоизточния сектор на могилата. Разкопките предприети в края на м. август 1982 г., под ръководството на Стоян Стоянов, уредник в ОИМ Разград, потвърдиха тези резултати. В могилата бе разкрита част от дромоса и от фасадата на каменна гробница. Поради допуснатите грешки в методиката на разкопките и в документирането им, разкопките бяха спряни на 6 септември и се наложи промяна в ръководството на обекта. През втория етап от 17. IX. до 6. XI. археологическото проучване продължи под главното ръководство на Мария Чичикова, ст. н. с. в АИМ с колектив в състав: к. и. н. Тотьо Иванов, зам.ръководител на разкопките, Стоян Стоянов и Наско Анастасов и тримата от ОИМ Разград, Александър Александров от музейна сбирка в гр. Кубрат и Александър Колев от музейна сбирка гр. Исперих. Бяха почистени и заснети профилите на разкопания сектор. В западния край на изкопа бе открито добре запазено погребение на кон, с желязна юзда в устата. Изчисти се насипа в дромоса на гробницата и се достига до входа ѝ, който е бил допълнително затворен с големи, каменни блокове. След изграждането на защитна сграда върху гробницата, направена по указания на специалисти от НИПК, на 28 септември гробницата бе отворена и археологическият екип влезе в нея, заедно с група консерватори и други технически лица. Във всички помещения беше проникнала пръст, примесена с натрошени архитектурни детайли и много животински кости, които принадлежат на пет коня. След внимателното изчистване и пълно документиране на обстановката, пръстта и разрушените каменни фрагменти бяха изнесени от гробницата. Разкри се подът на гробницата, настлан с големи каменни плочи. Установи се плана на гробницата, начина на изграждането ѝ и вътрешната ѝ декорация. Гробницата се състои от коридор (дромос) и три камери с правоъгълен план, засводени с полуцилиндричен свод: предверие, централна гробна камера, разположена в една ос с него и странично помещение, намиращо се от източната страна на предверието. Изградени са от гладко издялани варовикови блокове, плътно прилягащи един към друг. Планът, строителната техника и архитектурата на гробницата показват близки паралели с ранноелинистическите архитектурни паметници на големите центрове Пергам, Милет, Самотраки, Александрия и антична Македония. Гробната камера, съчетава сполучливо архитектурната украса изобразяваща колонада на портик, може би на хероон, с оригинална скулптурна украса. Тя се състои от десет каменни пана върху които, във висок релеф са представени женски фигури — четири на северната стена и по три на източната и западната. Жените, облечени с дълъг безръкавен хитон, върху полите си имат туника, оформена като обърната надолу цветна чашка. Тя е съставена от три акантови листа — двата странични извиват навън в симетрични волути, а третото се спуска надолу. На главите си носят калатос, а краката им са обути в тесни обувки. Ръцете, свити в лакета и вдигнати нагоре, като че ли поддържат издигащия се над тях архитрав с регули и фриз с триглифи и метопи, подобни на кариатиди. Косите, части от тялото и облеклото са оцветени в тъмно кафяво червено, синьо, лилаво и жълто. Иконографският тип на богиня с растителни или змиевидни крайници, създаден в района на Източното средиземноморие през ранноелинистическата епоха, намира широко разпространение в изкуството и религията на Мала Азия, Гърция, Македония, Южна Италия и Скития. В един от образите обикновено се разпознава „Великата богиня“ на Мала Азия, понякога фланкирана от животни, в нейната роля на „повелителка на животните“. Друг от аспектите ѝ е била скитската змиенога богиня. Този образ на богиня е бил възприет и от траките, които са вложили в него свои идеологически и религиозни представи.

В гробницата бяха открити и две каменни легла. От разрушените каменни детайли бе реконструирана изцяло гробна едикула, затворена с три каменни врати, която се е издигала пред леглото на северната стена на гробната камера. Може би тя символизира входа към „Светилището“, в което се е помещавал гробът на хероизирания покойник. Живописната сцена, разположена в люнета на северната стена, над леглото и едикулата, има култов характер и представя хероизация, т. е. обожествяването на знатния тракиец след смъртта му. В центъра жена, вероятно богиня, поднася златен венец на конник. От двете страни е изобразена процесия от четири жени, поднасящи различни дарове и двама оръженосци.

Погребалният ритуал, съвършенната техника и богатата архитектурна, живописна и скулптурна украса свидетелстват, че в гробницата е погребан местен владетел от раннолинистическата епоха. Предварителните проучвания дават възможност изграждането на гробницата да се датира в началото на III в. пр. н. е. Гробницата е била ограбена, след което е била използувана за вторично погребение, при което е бил зазидан и входът ѝ. Изграждането на гробницата съвпада с периода на политически и културен разцвет на севернотракийските племена, населявали този район. Той се очертава като важен културно-исторически център, чието системно проучване ще продължи и в бъдеще.

М. Чичикова (София), Б. Лилова (Казанлък)

ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА № 6 ОТ ТРАКИЙСКИЯ НЕКРОПОЛ В М. „ДЕВЕТТЕ МОГИЛИ“ ПРИ С. КОПРИНКА, СТАРОЗАГОРСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. от 5 юли до 3 август продължи проучването на могила № 6 от тракийския могилен некропол в м. „Деветте могили“ при с. Копринка, под ръководството на ст. н. с. М. Чичикова от АИМ—София и с участието на Б. Лилова от ГИМ—Казанлък.

На дълбочина 3,70 м от запазеното ниво на западното ребро, в центъра на могилата, се разкри погребение, извършено чрез трупоизгаряне. Кладата, върху която е станало погребението, има диаметър 1,90 м. Добре са запазени около нея трите отвора, останали от коловете, поддържали огъня. В центъра на кладата са събрани на купчинка костите, останали след кремацията. В източната ѝ част, след пресяване на пепелта, се разкриха глинени мъниста и розети със суха позлата, заедно с окислени медни телчета и пластинки от погребален венец. Силно повредена от огъня желязна пластина, вероятно стригила, две панички и ойнохое, разтрошени и обгорени, представляват гробния инвентар на погребания. Над кладата, на дълбочина 3,50 м в северната ѝ половина, се разкриха две натрошени амфори и чернофирнисов кантарос.

Разкритият гробен инвентар — от местна тракийска керамика и вносна гръцка — амфори, двуфитилна лампа и кантарос, датират погребението от ранноелинистическата епоха — края на IV, началото на III в. пр. н. е.

М. Цанева (Созопол), Бургаски окръг

РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКА НАДГРОБНА МОГИЛА НА Н. „КОЛОКИТА“ КРАЙ СОЗОПОЛ

През 1982 г. продължиха проучванията на могилата от тракийския могилен некропол на н. „Колокита“. Бяха разкрити седем кръга от амфори, както и каменните кръгове, които следват посоката на амфорните кръгове. Разчисти се и струпването от начупени съдове, което започна от сектор IV-ти, продължи през сектор III-ти и при пресичането на реброто на сектор III-ти за към сектор II-и на този етап изчезна.

При оформяне профила на сектор I-ви се разкриха и две групи амфори. На височина 0,40 м над амфорния кръг, започващ от самия каменен саркофаг и следващ посока запад-север, се разкри група от шест амфори, подредени в три двойки, като дъната на долните почти влизат или се допират до устието на горните. Тук в сектор I-ви каменното струпване е най-голямо. От тази група амфори се разкри нов кръг, поставени с устиетата надолу, които тръгват от северозапад и следват североизточна посока. Под тях (на 0,50 м) се разкриха още четири амфори, поставени легнали, две по две, обърнати с устието си една към друга. Откритите досега амфори са 80. На много от тях на гърлото или на дръжката има печати от Тасос, Хиос и Хераклея. До този момент на разчистване каменните кръгове обхващат цялата могила.

Амфорите не са вдигнати от обекта. Те са зазимени, за да може напролет да стане пълно геодезично заснемане.

В. Велков, Л. Гетов, М. Домарадски, Д. Гергова—Домарадска (София), Н. Танчева—Василева, Ил. Илиев (Ямбол), Д. Съселов (Несебър)

РАЗКОПКИ НА КАБИЛЕ И НЕГОВАТА ОКОЛНОСТ

През 1982 г. продължиха редовните разкопки в тракийския град Кабиле и неговата околност на следните обекти:

1. Селищна могила Ясатепе. Разкопана е площ от около 1500 кв. м в V пласт. Пластовете са доста нарушени. Керамичният материал е от две епохи: късен неолит и енеолит. Открито бе едно хокерно погребение. Среща се керамика и от ранната бронзова епоха, идентична с материалите от Езеро, Новозагорско. В източната половина на изкопа се откриха ями с материали от късната желязна епоха. Те маркират едно жилищно ниво от тази епоха. По разпространението на керамиката може да се очертае в западна посока вероятната граница на селището от късната желязна епоха (Ил. Илиев, Д. Гергова — Домарадска).

2. Акропол на Кабиле. Разкопава се изсечена в скалите порта от източната страна. Това е в същност връзката между селището и светилището. (кв. П 43). В най-долната част, в началото на обработените като вход скали, бяха открити няколко обработени каменни блокчета, които вероятно са оформяли някакъв праг. По протежението на входа се оформиха две площадки. Изработени са чрез обработване на основната скална маса, и чрез запълване на празни места с пръст и дребни камъни. Разликата в нивата между двете площадки е до 0/0,30 м. пространството над втората площадка е запушено от останки от някакъв градеж, изграден, когато входът вече не е бил използван. В горната част на изкопа за входа се очерта част от някакво помещение, в което бяха открити разнообразни фрагменти от керамика (тракийска, вносна гръцка, елинистическа, римска, амфорни печати от Родос и Тасос, много кости от диви и питомни животни). (В. Велков).

3. Западна крепостна стена. При проучването на западната крепостна стена (изкоп 40/2 и 47/5 бе открита южната външна страна на порта — кула (западната порта на елинистическия Кабиле), на места запазена до 1,10 м. Начинът на градеж и употребеният строителен материал са аналогични с другите участъци от тракийската крепостна стена. Открито е началото на главната улица на елинистическия Кабиле, водещ от портата навътре в града в източната посока. (М. Домарадски).

4. Могилен некропол североизточно от с. Кабиле. В проучената част от една надгробна могила бяха открити четири гроба — три с трупоизгаряне и един с трупополагане, отнасящи се към първата половина на III в. от н. е. Проучванията на могилата продължават. (Л. Гетов),

5. Римски и ранновизантийски Кабиле. В сектор II (м. Хисарлъка), бе проучена част от крепостната стена на протежение общо 59,70 м южно от портата, и на протежение 18 м в северна посока. Стената е открита в субструкция, градена от големи по размер необработени камъни без спойка. Връзката между нея и кулите на портата е на различни нива. Стената е фундирана върху пласт от елинистическата епоха. Проучванията в този сектор продължават с оглед изясняване хронологията и топографията на града. В сектор бе проучен участък, отстоящ източно от хореума и бе направен сондаж пред западната крепостна стена на тракийския град. Бе открит преупотребен като строителен фрагмент от скулптурна група. Вероятно е имало изображение на Зевс. Посвещението е направено от войник на действителна служба (Л. Гетов).

Продължава разкриването на римските терми II в м. Хисарлъка. Те са разположени от ляво на централната улица, водеща от портата на военния лагер, в северозападния ъгъл на кастела.

Разкрит е западният вход на термите, входа откъм стопанските помещения, външните стени на термите, многобройни помещения. Разкрити са няколко канала, които оформиха цялата система на канализационните съоръжения. Общата канализация е със запазена височина 1,20 м и ширина 0,70 м. Обектът още не е разкрит напълно. При разкопките се намериха фрагменти от начупена мраморна плоча. Касае се за фрагментарно запазен надпис от двете страни на плочата: на едната — латински строителен надпис от 212—218 г. с данни, които изясняват името на провинциалния управител на Тракия Квинт Еквиций Прокул, и с името на кохортата, станувала в Кабиле през първата половина на III век. Първата кохорта на Атосците. В началото на IV век плочата е била обърната и върху нея изчукан нов, на гръцки език строителен надпис от годините на имп. Галерий (303—311). (Н. Танчева-Василева.)

Л. Огненова-Маринова (София), Ж. Чимбулева,
Е. Теоклиева (Несебър)

ПРОУЧВАНИЯ В НЕСЕБЪР

I. Подводни проучвания. Продължи издирването на сектори от крепостните системи на Несебър в акваторията, заобикаляща полуострова. Изследванията бяха съсредоточени източно от полуострова, там където бяха преустановени през 1981 г. На около 180 м източно от полуострова, на дълбочина 3—3,5 м бе открит сектор от античната крепостна стена, проследен в протежение на 60 м. Откритият сектор, с посока С—Ю е изграден с дялани блокове (измерени 80×60×40 см), в които се виждат гнезда за свързващи скоби от т. н. р. тип „лястовича опашка“. Дебелината на стената, измерена в този сектор е 3—3,50 м. Източно от тази стена продължават плитчини с много разхвърляни камъни, забулени от водорасли, които затрудняват както плуването, така и преминаването на плавателни съдове. При предстоящите подводни проучвания предстои да се издирят сектори, свързващи източната крепостна стена със северната и крайната източна граница на плитчините, за да се получи пълна представа за територията на античния полис, включена или опасана от крепостни стени, както и територията на полуострова оставащи извън стените.

II. Подземни коридори. — През отчетната година под ръководството на Е. Теоклиева бяха почистени 15 м от коридорите и изготвена графична документация на разкритите части от подземните коридори.

Стефан Дамянов (София), П. Балабанов (Бургас),
Т. Стоянов (София), Ил. Бонева (Бургас)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РАЙОНА НА С. ДЕБЕЛТ, БУРГАСКИ ОКРЪГ

Основна задача през 1982 г. бе да се продължи проучването на тракийските ритуални ями в м. „Костадин чешма“. Работеше се в секторите АI, АII, ГIII и БII. В разкопаните квадрати от първите два сектора бяха разчистени останки от ранновизантийски строежи. Керамиката е силно фрагментирана. В същите пластове бяха намерени голямо количество фрагменти от съдове, правени на ръка. Някои от тях имат украса, характерна за керамиката от последните фази на раннножелязната епоха.

В сектор БII бе направен сондаж, който разкри голямо керамично струпване и яма. На дъното ѝ бяха разчистени осем цели амфори.

В сектор ГIII се откриха пет нови тракийски ритуални ями. Керамиката не се отличава от откритата през 1981 г.

При корекцията на бреговете на Средецка река бяха открити основи на зидове, влизащи във водата. Намерената керамика е фрагментирана и се датира IV—V в. от н. е. Бяха открити обаче и фрагменти от средновековни съдове, покрити с глазура.

През м. март, във връзка със строителството на водоем, бе проучена част от късноантичен некропол, намиращ се непосредствено на юг от средновековния окоп Еркесия. Открити бяха 16 християнски погребения. Гробният инвентар е оскъден и се отнася към фината късноантична керамика. В едно от погребенията бяха открити една бронзова кръстовидна фибула и 23 медни монети — фолиси от Константин I и синовете му Констанций и Констант.

Поради необходимостта от разширение на археологическата база, се наложи да се проведат археологически разкопки на територията на античния град. Откриха се основи на сгради. В две от помещенията бяха запазени подови настилки от квадратни тухли. Пръстта изобилстваше от строителна керамика — тегули и тухли. Бяха разкрити 10 християнски погребения. Три от тях бяха покрити със стреховидно поставени тегули. Керамиката в по-голямата си част е фрагментирана. Открити бяха и много битови предмети — костни игли за коса, тежести за стан, мациста, оловни огледала и др.

През 1983 г. ще продължат разкопките на горепосочените обекти.

В. Велков, В. Найденова, Г. Кузманов (София),
Й. Атанасова, А. Николаева, Д. Пашански (Видин)
Дж. Сузини, М. Болини, Д. Джорджети (Болоня, Италия)

РИМСКИЯТ И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД РАЦИАРИЯ

В сектор III (колективът на АИМ — София) започна сондажни проучвания в предполаемия център на града. В горните пластове (на дълб. до 0,60 м) се попадна на основи от голяма сграда, от която частично бяха разчистени две помещения. Сградата е с каменни основи на кал, примесена с малко бях хоросан, а нагоре стените са били с кирпич. Покривът е бил керемиден, върху дървена конструкция. Тухли са били използувани сравнително малко при възловите конструктивни места. Подовете са от трамбована пръст и хоросанова замазка. Намерените битови материали и монети датират сградата от периода IV—VI в. Постройката е загинала от силен пожар.

В сектор I (колектив от ОИМ—Видин) продължи проучването на западната крепостна стена. В южната ѝ половина беше разкрита кула от ранната крепостна стена. Тя е правоъгълна, с вход от изток. Изградена е от големи обработени каменни блокове на бях хоросан. Тя е била поправяна няколко пъти.

В южната част на крепостната стена се откри западната порта на града, която е силно разрушена. От нея беше проучена само южната ѝ половина, която е свързана с кула. Кулата отвън е полигонална, а отвътре подковообразна. Тази част от портата и свързаната с нея кула са изградени от средно големи, обработени блокове на бял хоросан. Портата е свързана с ранната крепостна стена.

В сектор IV (италиански колектив), който се намира северно от града в м. Ялията, продължи проучването на сградата от II—III в. (вероятно вила). След загиването ѝ на това място е имало некропол, от който през тази година бяха разкрити още една зидана гробница и долната част на каменен саркофаг, както и едно обикновено вкопано в терена погребение. Във всичките липсва погребален инвентар. Откриха се основите от малък гробищен параклис. Некрополът е съществувал през периода IV—V в.

Т. Иванов, Р. Иванов, А. Каменов (София), Н. Недялков,
Б. Султов, И. Църов (В. Търново)

РАЗКОПКИ В НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ

Продължиха системните разкопки в Никополис ад Иструм в продължение на шест месеца (юни—ноември) 1982 г. Главната задача беше да се разкрие главната улица — кардо максимус от Северната порта до Южния декуманус на Агората, една дължина от 170 м, шир. 6 м и дълб. от 0,70—1,20 м. Задачата беше изпълнена. Ширината на улицата е 5 м. Тя е постлана с варовикови плочи, най-големите върху зидания канал за нечистите води по средата на платното. Отстрани улицата била ограничена от каменни бордюри, зад които се издигали сградите.

Покрай улицата бяха открити четири неизвестни гръцки надписа: 1. Посвещение в чест на имп. Хадриан от 138 г., 2. Посвещение на Зевс, 3. Посвещение на Арес и 4. Част от строителен надпис на обществена постройка, в който се чете названието на Градския съвет — БУЛЕ (в род. падеж).

Стратиграфските наблюдения показаха, че градът бил окончателно разрушен в края на VI в., както показват многобройните фрагменти от глинени амфори и други глинени съдове.

Бяха открити няколко напречни на кардо максимус улици с посока изток-запад-декумани. Те дават възможност да се определи късата страна на инсулите.

Въз основа на двете въздушни снимки на Никополис ад Иструм (от септември 1943 г. и от април 1977 г.) бяха направени сондажи върху кръстовището на кардо максимус на юг от Агората, по посока към южната крепостна стена. Наистина бяха открити още два декумануса. Аналогични проучвания бяха извършени и по кардото, което започва от южния вход на Агората и се отправя към южната крепостна стена. Бяха намерени два декумануса, които отговарят на тези, разкрити по кардо максимус.

Новите разкопки допринесоха много за изясняване на градоустройствения план на Никополис ад Иструм в продължение на неговото съществуване (II—VI в.).

Т. Иванов, Г. Кабакчиева (София), Т. Ковачева,
С. Лазарова (Плевен)

РАЗКОПКИ В УЛПИЯ ЕСКУС

През 1982 г. (от 19 юли до 24 август) продължиха системните разкопки в римския и ранновизантийски град Улпия Ескус. Обектите бяха: 1. Източната страна на Гражданската базилика и 2. Източното кардо, което я тангира.

Бяха установени окончателните външни размери на Гражданската базилика: дъл. (изт.-зап.) 96,70 м и шир. 23,55 м (сев.-юг). Засега това е най-дългата обществена сграда не само в Ескус, но изобщо в България от римската епоха. А що се отнася до нейната архитектурно-пластична украса с кариатиди, тя е уникална за нашата страна. Базиликата трябва да се отнесе към първата половина на II в., вероятно управлението на имп. Хардиан (117—138).

Стратиграфията на източното кардо установи три главни строителни периода: 1. Настилка от римската епоха, 2. Настилка от късноримската и ранновизантийската епоха и 3. След известно прекъсване — жилища от Средновековието (X—XII в.).

Първият период е беден на находки. Вторият период изобилствува от римски монети от времето на Константин Велики, неговите синове Констанций и Констанс, като последните монети стигат до Валенс и Грациан. Открити са фрагменти от амфори с гребенчата украса и други домашни глинени съдове. Някои от средновековните жилища са разрушили каменната настилка на предходния период. В тях се намериха глинени прешлени за вретено, гърнета с врязана украса, котли с вътрешни уши и византийски корубести медни монети от XI в.

Непосредствено на юг от Гражданската базилика се простира друга голяма обществена постройка, част от която беше разкрита през миналите кампании. Тя е разположена в североизточния край на Форумния комплекс. Била е снабдена с отоплителна инсталация. Върху източното кардо се откри нейният правоъгълен засводен с тухли префурниум (пещ), от който топлият въздух по зидан също засводен канал се е отправял на запад към отопляваните помещения. По-късно инсталацията била повредена и изоставена. Префурниумът, който се намира под уличното ниво, послужил за буклучна яма, в която се откриха римски бронзови монети предимно от първата половина на III в., и голямо количество от разнообразни фини червенолакови и обикновени кухненски съдове, части от стъклени съдове и др. Заслужава внимание една сивочерна купа с щемпелувана украса от преплитащи се пръстени с вписани в тях големи листа, концентрични окръжности и розети.

Все повече се натрупват конкретни данни за културното развитие на Ескус през неговото шествековно съществуване и за българското средновековно селище, построено върху неговите развалини.

М. Чичикова, В. Найденова (София), П. Доневски,
П. Драганчев (Свищов)

РАЗКОПКИ В НОВЕ — ИЗТОЧЕН СЕКТОР

Разкопките се извършиха в продължение на 5 месеца на следните обекти:

Перистилна сграда, разположена западно от крепостната стена (VIII A), с ръководител М. Чичикова на П. Драганчев. Беше разчистена част от хипокауста, който се намира в южната половина на сградата.

Декуманус максимус с ръководител В. Найденова. Продължи се проучването на главната улица с посока изток-запад на Нове I. Бяха разкопани още 40 м, с което общата дължина на разчистената част от декуманус максимус, считано от източната порта на Нове I към форума, достигна 90 м. В пространството, пред североизточния ъгъл на форума (тя тангира северната страна на форума), в протежение на около 20 м, пластът е изцяло разрушен от съвременните шосе и водопровод. Платното на улицата в различни етапи от съществуването ѝ варира в ширина от 4,5 до 6 м. На места са запазени големи каменни блокове от уличната настилка. Улицата е функционирала през цялото съществуване на римския лагер и ранновизантийския град — до края на VI — началото на VII в.

Под ръководството на П. Доневски и П. Драганчев в югоизточния и североизточния ъгъл на лагера бяха открити вътрешните ъглови кули, които са вероятно от най-ранната каменна архитектура на лагера. В квартал XXVI беше доразчистена сградата, която вероятно е била военна барака. В нея бяха установени няколко нива. Направиха се два сондажа на виа сагуралис около канала. Тук със сигурност се установи напречна улица (декуманус), разкрити бяха по-ранни улични нива и канали.

Ст. Парницки-Пуделко, А. Биернацки, Л. Мрозиевич
(Познан, Полша)

РАЗКОПКИ В НОВЕ — ЗАПАДЕН СЕКТОР

Продължи работата по проучването на голямата ранно-християнска епископска базилика, като се проведоха сондажи на три места:

Пред фасадата на базиликата, пред западната ѝ страна, частично бе разкрит допълнително построеният нартекс, заедно със страничните помещения, към които по-късно са били направени други пристройки.

При североизточната страна на базиликата продължи разкриването на четирите помещения, които са свързани с вход с олтарната част. Намери се част от каменната им облицовка и от тухления под.

При сондажите в централния кораб, под подовото ниво на базиликата, се откриха части от зидове от по-ранна антична сграда. В някои от нейните помещения беше запазен част от тухлен под, както и нападали каменни фрагменти от олтара на базиликата. Тук се намери фрагмент от скулптура, както и много каменни и мраморни декоративни архитектурни детайли и вторично употребен за настилка мраморен надпис.

От находките особено важни са постаментът на богиня Виктория Пантеа с лат. надпис, колонката с гр. надпис и фрагментът от мраморен релеф с образ на жена.

Ив. Бъчваров (Силистра)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В СИЛИСТРА

В края на м. юли при направа на жилищен блок на ул. „Плиска“ на 400 м южно от центъра на града се попадна на стени. В процеса на спасителните разкопки бяха разчистени три помещения от различни по начини на градеж и нива постройки, и част от канализационна мрежа.

Археологическият материал, открит при разкопките, показва силно нарушаване на стратиграфските пластове. Керамичният материал е представен от фрагменти римска, късноримска, ранновизантийска, ранносредновековна и средновековна българска и турска керамика. Като се вземе предвид археологическия материал и характера на градежа, присъщ на други подобни паметници от Силистра, можем да поставим съществуването на сградата в II—IV в.

М. Станчева (София)

РАЗКОПКИ НА ПЛ. ЛЕНИН В СОФИЯ

Вдигането на тротоарната настилка във връзка с монтирането на покривни конструкции за една кафе-тераса в югозападния край на площад Ленин в София, стана причина за започване на археологически разкопки на това място. Разкрит бе участък от античната обществена сграда, известна и от други изкопи, която с известна условност може да се нарече преториум.

Установиха се монументално оформената с големи варовикови блокове външна южна стена, напречна на нея стена с посока север—юг, дебела 3,20 м, разчленена с полукръгли и правоъгълни ниши.

В изследвания терен попада част от зала, с много добре запазен хипокауст, с височина на аркираните колонки до 1,60 м и с много следи от устройството на стенното отопление, както и части от две съседни помещения.

В голямото, което условно наричаме „залата“, се откриха четири реда колонки от хипокауста, с по-четири запазени колонки на два от тях. В дебелината на ограждащата от запад стена, която тук е повече от 3 м, преминава голям засводен проход за горещия въздух, който сигурно води към префурниума.

Залата е била преустроена в по-късно време за производствен процес, свързан с металообработка. Находките, включително 18 неударени ядра за монети подсказват, че вероятно е била настанена държавната монетарница след реформата на Галиен. Около 180 кг медна шлака свидетелстват за преработването на метал и подготовката на сплав. Намери се и голямо количество дървени въглища, вероятно използвани за нагряване. Около 70 броя монети се датират в края на III и през IV в., но има и монети от V в., макар и по-малко.

Съседното помещение, свързано с вход за залата, има малки размери (1,16×3,34 м) и също е преустроено във връзка с този производствен процес. Стабилна зидана подпора е носила може би работния плот: корита и канели могат да се обяснят с процеси на охлаждане, промиване и оттичане извън сградата на отпадъчните води.

Към работния процес имат отношение и голям брой късове от глинени „духала“ (сопели), с много плътни метални налепи по конусовидния им край.

В разкритата част бе изследван и засводен коридор в дебелината на стената, подобен на изследваните през 1934 г. и обяснен от проф. Кожухаров като вентилационни. Три вертикално вградени тръби показват вентилационна (?) система на други стени.

Изследването по археомагнитен път на тухли от тази сграда, направено от к. ф. н. н. с. М. Ковачева дава дата II век. Други съображения, включително и преустройството във втората половина на III в. ни дават също основание за тази датировка.

Разкритият участък от тази голяма обществена сграда, която лежи под значителна част от пространството на пл. Ленин, бе запазен, изолиран със стени от страничните насипи и с армирана плоча от повърхността и бе свързан с участъка, изолиран и покрит през 1934 г.

К. Григорова (София)

ПРОУЧВАНИЯ ПО ЗАПАДНОТО РАЗШИРЕНИЕ НА КРЕПОСТТА НА СЕРДИКА

При строеж на жилищен блок на ул. „Кирил и Методий“ и ул. „Софроний Врачански“ бе открит голям неизвестен участък от западното разширение на крепостта на Сердика.

По време на големия разцвет на Сердика, в епохата на Константин Велики в IV в., на север и запад била изградена допълнителна крепостна стена. Градската територия се оказала вече тясна за нуждите на разрастналия се град. Извън стените, главно на север и запад се строили различни сгради — обществени, култови. За да запази тези строежи, жилищата на по-бедните сердикийци, разположени в този участък, извън укрепената част, и да защити от набезите на варварските племена, преминаващи през земите на Балканския полуостров, градската управа изгражда втори укрепен пояс на града на север и северозапад. Няколко пункта от северната стена са били открити преди години на ул. „Козлодуй“ и „Веслец“ (до трамвайното депо) и др.

Новооткритият участък попада в трета охранявана зона на археологическия резерват Сердика—Средец. Крепостната стена е разкрита на дължина 27 метра и продължава в южна посока. Открива се много високо на 0,30 м под съвременното ниво и на височина 0,80 м. Дебелината ѝ е 2,85 м. В този участък бе проучена и кръгла кула с вътрешен диам. 4,90 м и дебелината на стените 1,80 м. Градежът на стената е от речни камъни, споени с бял хоросан. Кулата е изградена от големи рустицирани варовикови блокове, разположени по външните лица. Запазен е само един ред.

Стената от външната страна е много обрушена, а кулата — дълбоко разрушена от многобройните нападения на готи, вестготи, хуни, които са извършвани над Сердика. Тази външна крепостна стена първа е понасяла ударите на неприятеля, и е запазвала вътрешния град от големи разрушения.

Откритият участък от външния пояс на крепостта на града е най-големият изследван и единственият запазен досега. С неговото експониране обектите от културно-историческото наследство на столицата ще се обогатят с още един интересен паметник.

Константин Шалганов (София)

РАЗКОПКИ НА ИЗТОЧНИЯ ГЛАВЕН НЕКРОПОЛ НА СЕРДИКА–СРЕДЕЦ

При изкопни работи за климатична инсталация под и около сградата на Народното събрание са проучени частично 4 гроба от тегули и цялостно една гробница.

Гробовете са полуразшурени от изкопите. В единия е намерен крив железен нож.

Северно от Народното събрание е разкрита плоска гробница. Тя е ориентирана по световните посоки, с външни размери 3,50×3,70 м. Градежът е от тухли споени с бял хоросан, запазен на места в цяла височина. Гробницата има една централна и три странични камери. В една от страничните камери, засегната от строителните машини, са намерени стъклена чашка и останки от материя везана със златна сърма. Вероятно гробницата е семейна.

Незначителното количество керамични фрагменти и инвентара датират гробните съоръжения в III–IV в.

Л. Русева-Слокоска (София), Л. Стайкова (Кюстендил)

РАЗКОПКИ В ПАУТАЛИЯ

1. Раннохристиянска базилика.

В ограничен терен през 1982 г. са подновени разкопките за допроучване на раннохристиянската базилика (от комплекс Младежки дом — 1968–69 г.). Документирани са архитектурно-художествени паметници и битови материали от три периода:

Османският период е представен с части от помещения, настилка от калдаръм и масова керамика (II–IV пласт).

Към средновековния период (III–IV пласт) се отнася сграда в квадрат 50. Помещението, вероятно жилище, има правоъгълна форма (3,60×3,50 м), вкопано е, градено еднолицево от обрушен строителен материал — ломен и речен камък, фрагменти тухли и архитектурни отломъци на кал; в северозападния ъгъл на северната стена има вход, а по западната и източна стени са оформени правоъгълни ниши. Датира се с четири броя медни корубести византийски монети от второто десетилетие на XII в., както и характерната за епохата керамика със златиста ангоба. По техника на градеж и предназначение, жилището е аналогично на разкритите в непосредствена близост на изток сгради от Втората българска държава на обект Художествена галерия.

Ранновизантийският период е най-значителен. Към него се отнася раннохристиянска базилика, разположена в непосредствена близост до северната крепостна стена — С—5/кв. 48–51, VI–VII пласт, на която е разкрита северната половина. По цялото протежение, на 4,25 м южно от крепостната стена и успоредно на нея се разкрива зид, който по техника отговаря на тези от базиликата, и вероятно принадлежи на северния кораб. В кв. 51 се разкри част от полихромна подова мозайка на същата кота от известната досега, и е част от килима на предапсидното пространство на средния кораб. В композиционната схема на паното (3,77×2,83 м) преобладава геометричния орнамент. Основната схема е квадратната — мрежа от проста плетеница с вписани квадрати с различни орнаменти — диагонално и секторно разделени кръгове, пелте, шахмат и др., с два бордюра от запад с геометричен и растителен орнамент. Изпълнена е в известната гама (бяло, черно, червено, жълто и охра) и техника. По своя тип, композиция, мотиви и стил мозайката от раннохристиянската базилика на Пауталия се отнася към раннохристиянското мозайчно изкуство у нас, и намира близки паралели в южнобалканския кръг от паметници в Северна Гърция и Македония.

Работата на базиликата ще продължи.

2. Надгробна могила в местността Могилата.

През 1982 г. завърши проучването на могилата. Продължи снемането на пластовете в четирите сектора до девствен терен. Разкрити бяха нови девет гроба, съсредоточени в сектор А. Те принадлежат към двата основни периода: римски—два гроба и късноантичен—ранновизантийски — седем гроба. Новоразкритите повтарят ритуала на известните досега. Гробовете от римски период показаха вторично преизползуване. Гроб 33 бил допълнително разширен чрез изсичане на дългите стени, с погребение на два индивида, с погребален дар бронзова игла и бронзова монета от император Комод. Гроб 34 има пробив в ю. и. ъгъл, откъдето е поставен в гроба втори индивид.

Гробовете от късноантичната и ранновизантийска епоха са покрити с двускатно поставени тегули. При някой липсваха следи от трупополагане и погребален дар (гроб 36, 36[1] и

39), а при гроб 35 (долепен до 34) се откри бронзова монета от Филип баща.

Хронологическите граници на римската епоха се определят от монетния материал в рамките — Комод-Каракала, на което време принадлежи и тракийската колесница — четириколна с висящо шаси, с богата украса от бронзови апликации.

Изяснени бяха профилите, стратиграфията и етапите на натрупване на могилата. Определена бе основната землена маса — глинест пясък, прослойка от глина и баластра, взема на от близката околност на р. Банщица.

След цялостното документиране, могилата е възстановена на същото място за запазване ландшафта на района.

Л. Стайкова, М. Сестримска (Кюстендил), В. Воева (София)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЛАРГО“ — ГР. КЮСТЕНДИЛ

Проучена е площ от 600 кв. м с архитектурни останки и материали от предримската епоха до османския период.

Предримската епоха е засвидетелствувана с керамичен материал от халщата.

От римската епоха са разкрити части от две инсули с разделяща ги улица—декуманус, която има ширина 7 м и е оформена с бордюри и тротоари. В инсулата, южно от декумануса, се намира архитектурен комплекс — магазини, разположени около вътрешен двор. Находките от керамичен материал, стъкло, архитектурни фрагменти, монети (бронзови, сребърни от Марк Аврелий до Клавдий II Готски) датират комплекса II — III век.

През късноантичната и ранновизантийската епоха, след разрушаване на римската сграда по време на готските нашествия, се изгражда нова постройка, която в основни линии следва плана на първата сграда, с промени в разпределението. Някои от помещенията са застлани с подова настилка, от която са запазени части от няколко пана с геометрични орнаменти в два и четири цвята, изпълнена в опус тесселатум, датираща се от края на IV и началото на V век. Разкритите битови материали и монети, отнасят сградата към IV—VI век, с изявени няколко последователни периода на изграждане.

Средновековният български културен пласт в проучения сектор, поради нарушена стратиграфия не е запазен. Пластът е разнесен от съвременните напластявания и турските вкопавания. От 2,20 до 3,60 м излиза фрагментиран керамичен материал (гърнета, кани, амфоровидни стомни — дебелостенни и тънкостенни), като най-голямо е количеството на керамиката от XI—XII век. Керамиката от IX—X век е по-малобройна. Работена е на бавно колело с и без украса. Срещат се фрагменти керамика със златиста ангоба — XIII в. Към находките се отнасят бронзови и стъклени гривни, както и монета български имитативен тип „В“, от първото десетилетие на XIII век.

Открито е вкопано помещение с размери 2,50 на 1,57 м с правоъгълна форма, което на север е отворено. Предназначението му не е изяснено.

Османският период се изяви с архитектура и материали от началото на XVI до средата на XIX век.

А. Димитрова—Милчева, М. Ваклинова, Г. Кузманов, К. Вачева (София)

РАЗКОПКИ В НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ

Проучванията през 1982 г. на античния, ранновизантийски и средновековен град Никопол на Места се съсредоточиха върху три сектора: трасето на източната крепостна стена, около южната порта на града и в помещенията на термите.

Източна крепостна стена.

Трасето на източната крепостна стена на града бе проследена от югоизточната ъглова кръгла кула към север на протежение около 100 м. На разстояние около 58 м., северно от югоизточния ъгъл на крепостта, се откри голяма правоъгълна кула, стълба от северната страна на входа на кулата, водеща към куртината. Върху насипа във вътрешността на кулата, след изключването ѝ от употреба, е изградена пещ за керамични съдове от познатия ни тип. Тя е четвъртата досега известна в тази част на града. Съществуването ѝ показва, че през XI—XII в. тук се развива производствен керамичен център.

При югоизточния ъгъл се започна разкриването на голяма по размери сграда, съществувала преди издигането на крепостната стена през IV в., използувана до VI в. По-късно нейните помещения са били приспособени за живот още в X век.

Върху целия сектор се откриват останките от строежи от османския период.

Южната порта.

Направените сондажи вън и към вътрешността на града установиха, че нивото на входната част на южната порта е било сериозно нарушено, от по-късни изкопи, които са разрушили прага ѝ и началото на улицата. Очертанията на бордюра от кардото се откриват северно от отвора. Ширината на кардото е 6 м. Върху него, струпвания от едри чакъли бележат нивото на улицата през средновековието.

Терми.

Частично или изцяло са проучени 5 помещения, с което се очерта окончателно плана на сградата. Изцяло е изчистен от насипи фригидария и е разкрит вход между него и аподитерия. Разкрит е северният ред помещения, от които две са проучени изцяло и едно частично. Всички те имат входове на север.

Във вътрешността на фригидария бяха разкрити останки от вкопана еднокорабна църква от XVII—XVIII в., части от чиито некропол бяха откривани през предишните кампании. През средновековието са били почистени и използвани отчасти и северните помещения и аподитерия.

И през настоящата година са открити архитектурни детайли от оформлението, вероятно на портик, пред северната фасада на термите, постаменти и колони от портик към север пред сградата при югоизточния ъгъл на крепостта.

Особено внимание заслужава част от каменен надпис, открит при източната стена, с обозначение на провинция Родопи, както изглежда от V в.

Откритите монети бележат живот на това място между II—I в. пр. н. е., III—VI в. и втората половина на X—XI в., като не са намерени монети от XII—XIII в. известни ни от трасето на южната стена. Откритите турски монети потвърждават направената преди това датировка.

Т. Иванов (София), Г. Узунов (Сандански)

РАЗКОПКИ НА СВЕТИЛИЩЕ НА ТРАКИЙСКИЯ КОННИК—САЛЕНСКИЯ БОГ ПРИ САНДАНСКИ

На 14 януари 1982 г. при изкопни работи на АПК—Сандански в градския парк на Сандански, на около 300 м североизточно навън от р. Санданска Бистрица и от античния град с неизвестно досега име, се откри светилище на Тракийския конник, който се нарича „Саленски бог“. Това е първото светилище не само на Тракийския конник, но изобщо на антично светилище при Сандански. Бяха проведени спасителни разкопки. Откритите мраморни жертвеници имат гръцки посветителен надпис, който съдържа името на божеството и на дарителя. Датата е определена според Августовата ера (с начална година битката при Акциум в 31 г. пр. н. е.), а само при един надпис по Августовата и старата македонска ера (с начална година 147 г. пр. н. е.). Върху жертвениците били поставяни мраморни оброчни плочки, с релефно изображение на Тракийския конник от познатите иконографии у нас. Други плочки с надписи били самостоятелно употребени. Между посветителите има един роб. Божеството било наречено по името на една местност или селище „Сале“ при Сандански.

Светилището било отчасти вкопано в склона на едно възвишение. Неговият план бил правоъгълен и се е състоял само от едно помещение с вътрешна ширина 5,5 м и с неустановена дължина (повече от 5,5 м). Най-подходящата страна за вход била западната страна. Стените били измазани с розова хоросанова мазилка, върху която преди изсъхването бил врязан гръцки надпис. От него се откриха само няколко букви в североизточния ъгъл. Изглежда, че Саленският бог се е почитал като бог на лечението, защото и днес околността изобилствува с топли минерални извори. Само на 60 м югозападно от светлището се намира така нар. „турската баня“ или „Поленишката баня“ (наречена по името на съседното с. Поленица). Светилището било разрушено може би още през IV в. с въвеждането на християнството, както и по-късно заради каменния и тухления строителен материал. Новото откритие допълва представите за етнико-социалния състав на населението на античния град при Сандански.

Т. Иванов (София), Г. Узунов (Сандански)

СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ В ЕКЗОНАРТЕКСА НА ХРИСТИЯНСКАТА БАЗИЛИКА ПОД ГРАДСКИЯ ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ В САНДАНСКИ

През 1982 г. бяха проведени разкопки под екзонартекса на старохристиянската базилика със строителния гръцки надпис от VI в. Целта беше да се добият нови данни за римската перистилна сграда под базиликата, части от която бяха разкрити и изследвани още пред пролетта на 1960 г.

Проучената площ беше разделена на правоъгълници (2×2,5 м) и беше проучена по пластове на дълбочина до 2,5 м под подовата мозайка на екзонартекса. На 0,60 м под мозайката в кв. № 4 беше открит канал за нечисти води, които е събирал от перистилния двор на римската сграда. Изграден е от речни обли камъни без спойка. Ширината на вътрешния отвор е 0,25 м. Отгоре е похлупен с по-големи каменни плочи. Посоката на канала е североизток-югозапад. Дългите основи на екзонартекса не достигат до канала. Вътре в канала не се намериха никакви находки, които да помогнат за по-точната датировка на канала и на сградата, към която той е принадлежал. На дълбочина 2 м се появи подпочвена вода, която попречи да се слезе по-ниско.

В кв. № 6, на дълбочина 1,10 м под нивото на мозаичния под, се намери зид от камъни и бял хоросан, дебел 0,70 м, който е разположен косо на двата дълги зида на екзонартекса. Северното му лице беше проследено на дълбочина до 2,5 м под мозайката, без да бъде достигнат долния му ред.

Следователно налице са останки от два строителни периода, от две сгради: най-долната — със зидовете от камъни на сухо, и по-горната (перистилната) — със зидове на бял хоросан.

Находките от културния пласт на перистилната сграда са различни: керамика, стъклени предмети, метални предмети, монети и др. Керамиката служи за домашни цели и има сивокафяв, червен цвят и жълтозелена глеч. Находките трябва да се отнесат към II—IV в.

Л. Ботушарова (Пловдив)

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ТЕАТЪРЪТ НА ФИЛИПОЛОЛ"

Разкопките се проведоха от 23. VII до 15. X. 1982 год. в двора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски" със задача, да се проучат останките на главния вход на театъра извън театрона. Установи се външния край на входа, пасаж с добре запазен градеж в участък от 11,30 м дължина. Разчистването се направи до 2,5 м дълбочина, в резултат на което се изявиха горните четири реда квадрова зидария на западната стена и два реда на източната стена. Градежът е от сиенитни блокове на хоросан, със счукана тухла и указва за едно преустройство във входа, извеждащ до долна диазома, което ще може да се доуточни след разкриване на останките до антично ниво.

Ел. Кесякова (Пловдив)

РАЗКОПКИ НА БУЛ. „Л. ДИМИТРОВА" В ПЛОВДИВ ПРЕЗ 1982 Г.

Разкопките обхващат площта на две инсули, които включват повече от 5,000 кв. м. Освен кардото, което разделя инсулите на две не се намериха ограничителни декумани и карда, което показва обемността на инсулите на Филипопол в тази част на града.

В инсула № 1 се доразкри изцяло сграда № 2, на която се попадна през 1981 г. Уточни се напълно нейният архитектурен план. Грижливият градеж на зидовете, мащабите на отделните помещения, както и на сградата като цяло, изобилната и разнообразна по форми и предназначение керамика посочва, че се касае за богато градско жилище от II—IV в.

Източно от тази сграда се разкри още една, която по своя градеж и подови нива бележи два строителни момента. Сградата от първия строителен период е с мозаичен под, в които са изобразени еврейски символи и строителни надписи. Архитектурният план и вътрешната декорация са сигурни белези за квалифициране на сградата като синагога. Нейното построяване може да се отнесе в първата половина на III в.

В началото на V в. синаготата е била унищожена и на нейно място е била издигната сграда със същия архитектурен план, но с друго предназначение. Централното помещение на сградата е също с мозаичен под, които лежи непосредствено върху първия. Мозайката е полихромна с геометрично-орнаментални мотиви.

Южно от сградата с мозайките се разкри глинена вана, изпълнена със стъклена маса. Наоколо и под нея пръстта е силно горяла. Разкритията указват за съществуването на работилница за производство на стъкло във Филипопол през късната античност.

ИНСУЛА № 2

В инсула № 2 се разкриха две сгради. Едната, южната се изяви само с едно помещение, а от северната се разкриха седем. В северната сграда се проследяват два строителни периода, които се маркират не само с различния градеж, но и с различните подови нива и стенна мазилка. Сградата от втория строителен период представлява най-значителното разкритие в площта. На нея принадлежи и мозайчен под запазен много добре в пом. 2. Мозайката е двуцветна, като само в емблемата са употребени многоцветни камъчета. Датира се нач. III в. и нейния най-интензивен живот е през III и IV в.

Последните застроявания в площта се засвидетелствуват с градеж от ломен камък на кал, който оформя едно помещение с под от тухли. На това застрояване принадлежи и мрежата от глинени водопроводи и един оловен водопровод. Датират се V—VI в.

Р. Морева, З. Каров (Пловдив)

РАЗКОПКИ НА УЛИЦА „МАКСИМ ГОРКИ“ — ПЛОВДИВ

През 1982 г. се проведоха спасителни археологически разкопки на Трихълмието, по ул. „М. Горки“. При реставриране на възрожденски сгради за детска градина „Гергана“ се попадна на сектор от вътрешното лице на западната крепостна стена и на помещения близо до нея. В резултат на проведените археологически проучвания се установиха няколко строителни периода, които обхващат времето от II до XIV в.

Първият строителен период се отнася към II—IV в. От това време беше разчистена правоъгълна сграда във верижен план. Открити бяха нейната източна стена и две напречни, които опират до крепостната стена. Запазена е само в субструкция. Изградена е от ломен камък на бял хоросан. Успоредно на нея от изток се откри малка част от зид, изграден от големи каменни блокове, подобни на тези, с които е строена крепостната стена от II в. Поради ограничения терен на проучване, не можа да се установи към каква сграда принадлежи и каква е връзката му с куртината.

Вторият строителен период обхваща периода IV—VI в. Към него се отнася голяма правоъгълна сграда, която върви успоредно на крепостната стена, и е долепена към нея. Сградата е разделена по надлъжната си ос на две части от градени тухлени стълбове, стъпили на непрекъснат стилобат, които са носели вероятно сводест покрив. Тя е била преустроена по-късно, като източната ѝ стена е била удебелена с втора стена със същата дебелина — 1 м, а от запад е бил долепен стилобат на фуга до крепостната стена, който носи пиластри, изградени само от тухли. Общата ширина на помещението е 10 м. Дължината му не е разкрита, тъй като на север и юг влиза в непроучени сектори. По дължината си е преградена от напречен зид (дебелина 1 м), който е перпендикулярен на крепостната стена, и който по отношение на средния стилобат се явява по-ранен. Градежите от този период са изпълнени в смесен градеж с четири реда тухли в пояс и ломени камъни. Хоросанът е бял, примесен с едро счукана тухла и дребни камъчета.

Непосредствено върху градежите от IV—VI в. се откриха зидове от третия строителен период, които се датират в IX—XI в. Те оформят също правоъгълна сграда, която върви успоредно на крепостната стена. Нейната западна стена е долепена на фуга към крепостната стена, а източната ѝ е стъпила върху стилобата, като е включила във фундамента и част от стълбовете. Тази сграда също е имала верижен план. Широчината ѝ е 3,70 м, а дължината не е определена, тъй като продължава в северна и южна посока.

Керамиката, монетите и другите материали, открити по време на археологическите разкопки, потвърждават трите главни строителни периода. В строителния насип беше открит мраморен постамент за статуя с латински надпис, посветен на император **Септимий Север**.

Археологическите проучвания в този район на Трихълмието показаха непрекъснат живот от II—XIV в. и съхраняване на строителната традиция.

На изток от обекта се намира църквата „Константин и Елена". При изкопни работи за реставрация на църквата се попада в южния й кораб, на дълбочина 0,20 м от съвременното ниво на надлъжен зид, който е от по-стара църква, върху основите на която е построена новата, в средата на миналия век. В северното крило се разчисти също надлъжен зид, но на дълбочина 0,60 м от днешното ниво. Може да се предположи, че това е част от още по-стара църква, но ограничения срок на работа, както и липсата на находки, затрудняват датирането на двата зида. Според по-ранни проучвания се предполага, че още в IV век е имало базилика, върху основите на която през средновековието, а по-късно и през Възраждането, са били издигнати църкви.

Д. Николов, Д. Янков, Кр. Калчев (Ст. Загора)

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „МЛАДЕЖКИ ДОМ" В СТАРА ЗАГОРА

Теренът, определен за строителство на Младежки дом — I етап, е в границите на археологическия резерват „Августа Траяна — Верея — Боруй" и се намира на 35 м северно от южната порта на античния град. Времетраене на археологическите разкопки — от 4. III. до 15. XII 1982 г. без прекъсване. Проучена площ — 1100 кв. м при дебелина на културния пласт 4,00— 4,50 м.

Разкрити са останки от античната, средновековната и от епохата на османския феодализъм.

I. Антична епоха

Разкриха се сектори от две улици на античния град — от кардо максимус с дължина 23 м, ширина на платното 5,10 м, а заедно с тротоарите — 7,20 м; другата улица е декуман с разкрита дължина38,5 м и ширина 4,50 м. При улиците се установиха 3 периода на изграждане: **I период** — от началото на II в. до средата на II в. Платната са настлани с чакъл, няма изградени канали. **II период** — през втората половина на II в. улиците са настлани с каменни плочи, изградени са водопроводи и канали. Също така покрай западния тротоар на кардото има стилобат за портик, от който се откриха пет бази на място. Стилобат има и на южния тротоар на новооткрития декуман пред сграда III. В това състояние улиците просъществуват до средата на V в. **III период** — след хунските нашествия през средата на V в. нивото на уличната мрежа се повишава средно с 0,40 м. Настилката е насип от чакъл и тухлени парчета. Старите отводнителни канали се запазват, а са изградени нови водопроводи. След разрушаването на града, в началото на VII в., улиците не се използват.

Откриха се и части от четири сгради, разположени в прилежащите на пресечката инсули. Разграничени са четири периода на живот на тези сгради. **I период** — през първата половина на II в. Запазени са само оградния зид на сграда II и части от зидове в сгради II и III и то предимно в субструкция. Подови нива не са запазени.

II период — от втората половина на II в. до края на III в. Построени са сгради I и III. В помещение 1 на сграда I се откриха останки от баня и отточния й канал.

III период — от втората половина на IV в. до средата на V в. Значителни промени в планировката на сграда II — изграден е нов ограден зид от запад, а също така е изградена и сграда IV. Прокарана е нова водопроводна мрежа, банята в сграда I престава да съществува. Има поправки и надстрояване.

IV период — от средата на V в. до началото на VII в. Откриха се останки от 6 жилища. За тяхното изграждане са използвани запазилите се стени на сградите от II и III период, а също така има изградени и нови стени.

Въпреки големите разрушения и нарушената стратиграфия, се откриха значителен брой находки от метал, кост, стъкло, камък и глина. Интерес предизвикват част от мраморен блок с надпис на старогръцки език и фрагмент от мраморна плоча с релефна сцена. Откри се и голямо количество фрагментирана керамика от античната и късноантичната епоха.

Най-късните монети датират от началото на VII в., което съвпада с времето на славяноаварските нашествия.

К. Маджаров, М. Маджаров (Хисар)

РАЗКОПКИ В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛ

Археологическите разкопки в Диоклецианопол през 1982 г. бяха съсредоточени на следните обекти:

1. Късноримски открит басейн. Разкопките на този обект започнаха през 1981 г., когато беше разкрита неговата за-

падна половина. През 1982 г. продължиха разкопките за разкриване на овалната му стена от източната страна. Освен стената разкрити бяха още две помещения — съблекални, долепени до външното лице на източната стена на басейна. Те имат правоъгълна форма, както и другите две съблекални, разположени на южната и западната страна.

2. Кардо максимус. Главната проходяща артерия в градоустройствената схема на Диоклецианопол е била улицата, свързваща южната и северната порта с форума на града. Тя тангира градския площад най-вероятно от изток и е в ос с двете порти. За установяване точното устройство на тази артерия бяха проведени разкопки в централното ядро на града. Разкрита беше една част от платното на улицата, широко 11 м и настлано с чакъл. Страничното оформяне е с бордюри — сиенитни блокове, дълги от 2 до 3 м. Извършеният сондаж по цялата широчина на платното установи две настилки, напластени една върху друга. Бордюрите са поставени върху долната настилка. Касае се за една по-ранна улица, също настлана с чакъл, чието странично оформление е без бордюри.

3. Южна крепостна стена. Археологическите разкопки, проведени през последните години, установиха, че южната порта „Камилите“ при първоначалното изграждане на укрепителната система не е била на това място. Необходимо беше да се установи мястото на първоначално изградената южна порта. Новооткритата преди няколко години кула 13-а на 3,3 м, западно от кула 14, ни даде основание да предположим, че първоначално между тези две кули се е намирала южната порта, която по-късно е била преизградена в потерна, а портата преместена по на изток. Проведените през 1982 г. археологически разкопки в този сектор потвърдиха тези предположения. Разкрит беше в основите на куртината източния издатък на портата към града, дълъг 3,2 м и широк 2,2 м. След разрушаването на портата субструкцията на издатъка е била използувана за фундамент на новоизградената казарма, долепена до вътрешното лице на куртината. Открити бяха останките на западния издатък. Неговите размери не можахме да установим поради това, че върху него са изградени масивните зидове на казармата.

Разрушаването на портата и нейното преместване се е наложило след враждебни нашествия, когато тя е била насилствено разрушена. Преместването й на 75 м на изток от старата порта е във връзка с топографски условия, които предлагат по-добри възможности за нейната отбрана.

Н. Гиздова, Х. Мардиросян (Пазарджик)

РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА „ЦЕПИНА“ ПРИ С. ДОРКОВО, ПАЗАРДЖИШКИ ОКРЪГ

През 1982 г. бяха продължени разкопките в наоса на раннохристиянската църква в цитаделата на крепостта, на жилища от V—VI в. до западния зид на цидателата и на пространството в югоизточната й част между двете крепостни църкви.

В наоса на църквата през тази година бяха открити още 6 християнски гроба, три от които са оградени с камъни. В два от гробовете мъртвият е бил положен на дъски. Само един от гробовете бил с инвентар — една гривна от четворно извита тел, завършващ с петлица.

В насипа на църквата преобладаваше тракийска керамика. Намерени бяха една каменна тесличка, част от глинена лъжица и др.

В западната част на крепостта, до зида на цитаделата, приключи проучването на жилище № 6. Намерени бяха една медна византийска монета от Юстин II и София (575—578) и един оловен медалион от IV—VI в.

На жилище 15 бе разчистен източния зид и част от южния. Западният му зид бе напълно унищожен, вероятно камъните са използувана в по-късно строителство.

Намерена бе една медна корубеста монета — латинско-константинополска имитация, клас А(1210—1260). Откритата керамика е предимно средновековна. Намерен бе един глинен капак на съд, украсен отгоре и върху дръжката с щемпелувани кръстове, вписани в окръжности, аналогичен с откритите до сега в крепостта капаци от IV—VI в., една глинена кана с трилистно устие (ойнохое) и др. На 1,2 м южно от жилище 15 се откриха останките на друго жилище, което означихме с № 16. Разкрити бяха част от северния и източен зид на помещението на д. 0,70 м. Намерени бяха част от медна гривна от четворно вита тел, една златна монета от Теодосий II (408—451) и една медна монета от Юстиан I (527—538).

По строеж и структура и трите сгради са аналогични с откритите до сега сгради в крепостта от V—VI в.

В югоизточната част на крепостта бе разкрито жилище от V—VI в., две буклучни ями и един зид на кал с посока С—Ю. В насипа преобладаваше късносредновековна керамика. Намерени бяха железна ножчета, каменна бойна топка, кости от животни, гвоздеи и една медна корубеста монета — латинска имитация, клас Б, Константинопол (1210—1260) и др.

Д. Топтанов (София), Г. Абдулов (Панагюрище)

РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА „КРАСЕН“ КРАЙ ГР. ПАНАГЮРИЩЕ

Проучванията бяха насочени към разкриване на северната крепостна стена. Западно от по-рано откритата петоъгълна кула (№ 1) от куртината бе разчистена част с дължина 29,86 м. Крепостната стена е с шир. 1,75 м, градена от необработени камъни, споени с хоросан, като за изравняване на градежа са използувани редуващи се във височина хоросанови пояси. В западния край стената извива в южна посока, но вече със значително по-малка широчина — 1,10 м.

Източно от кула № 1 северната крепостна стена бе проследена на 19,50 м. В нея, на разстояние 12,80 м от кулата, е разположена северната порта на крепостта. Входът е с широчина 1,70 м, затварян с дървена еднокрила врата. За праг служат два големи, грижливо обработени каменни блока. Запазена е малка част от източната страница на портата, в чието изграждане са употребени и два реда тухли. С тухли са оформени и входовете и част от стените на голямата ранновизантийска сграда, долепена на фуга към северната крепостна стена.

Външната укрепителна линия в северния сектор на крепостта е съществувала в периода V—VI в., а с известни преустройства и надграждания е била използувана през XI—XII в. и времето на Второто българско царство.

К. Койчева (Габрово)

РАЗКОПКИ В М. „ГРАДИЩЕ“, ГАБРОВО

При продължилите през 1982 г. археологически разкопки на късноантичната и ранновизантийска крепост (IV—VI в.) в м. Градище край Габрово бе обхванат теренът западно от вход № 1. Установена бе частично запазена настилка от каменни плочи, което предполага, че към вътрешността е водела улица. Северно от нея и в съседство с крепостната стена бяха разкрити основи от еднοделна постройка с размери 10,15×9,70 м. Зидовете са градени от средни по големина камъни на калов разтвор с ширина 0,80 м. По план и начин на градеж, както и по намерените материали, помещението не се отличава от разкритите до сега 23 помещения и се датира също към V—VI в. Сред намерените тук материали интерес представлява бронзовата екзагия от 3 унции и находката от 31 медни монети, съдържаща фолиси и половин фолиси от императорите Анастасий, Юстин I, Юстиниан и Юстин II (491—578).

При направените сондажи извън укреплението, на 200 м източно от крепостната стена, бяха установени останки от църква, означена с № 2. Тя е еднокорабна, с масивна полукръгла абсида, с нартекс и екзонатертекс. Обща дължина 21,50 м и ширина 8 м. Зидовете с ширина 0,80 м са градени на кал. Всички части на постройката са свързани конструктивно. Едновременно с основната постройка е изграден и баптистерий, долепен от южната ѝ страна. Особеностите на строителството и намерените материали, предимно керамика, отнасят изграждането на църква № 2 през втората половина на VI в.

Източно от църквата бяха разкрити 12 погребения — вероятно част от голям некропол. Разположени са в редица около абсидата и имат точна ориентация И—З. Некрополът е християнски и може да бъде свързан с крепостта или със селище в околността ѝ. Връзката му с църква № 2 предполага той да е съществувал едновременно с нея, т. е. след средата на VI в.

Сп. Машов (Враца)

РАЗКОПКИ НА АНТИЧНАТА КРЕПОСТ АВГУСТА ПРИ С. ХЪРЛЕЦ, ВРАЧАНСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. продължихме проучването в североизточната и югозападна част на обекта. В североизточната част бяха разкрити около 130 линейни метра от източната крепостна стена с прилежащите ѝ две междинни кули с № 13 и 14. Начинът на градеж на новооткритата част не се различава от този на досега откритата крепостна стена — по-едри камъни за лица и запълване на пространството между тях с по-дребни ломени камъни и много хоросан. Кула № 14 е както всички открити до сега, с —V образна форма. Кула № 13 е единствената с правоъгълна форма. При разчистването на кула № 14, за първи път на този обект, бяха открити печати върху тегули на I Италийски легион. Пластът в проучената част се движеше от 0,10 до 0,80 м.

В югозападната част на обекта разширихме сондажа, започнат през 1981 г. Тук попаднахме на крепостна стена с дебелина 1 м, ограждаща само лагера на ала Августа. Като работна хипотеза можем да приемем, че тя е изградена в началото на II в. Тук бе открита и порта, фланкирана от две правоъгълни кули, леко издадени пред крепостната стена Преди разрушаването на тази крепостна стена, портата е била изцяло зазидана. При разкопките в тази част на обекта бе открита надробна плоча с латински надпис в три реда, използвана вторично, и част от дъно на съд с печат на керамика Геллиус, работил през I в. в Италийския град Арецо.

Д. Николов, Кр. Калчев (Ст. Загора), Г. Кабакчиева (София)

РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕНОТО СЕЛИЩЕ В М. „ГРАДОВЕТЕ“ ПРИ С, КРЪН, СТАРОЗАГОРСКИ ОКРЪГ

Разкопките започнаха на 1. VIII. 1982 г. и продължиха до 30. IX. 1982 г. Проучена е площ от 250 кв. м при дебелина на културния пласт от 1,45 до 1,85 м.

Разкрити са останките от още две сгради „верижен тип“ и разделящите ги две улици. Едната улица е с известната вече ширина — 1,20 м, а другата, която е в ос със западната порта, има ширина 2,20м. Разкритите 6 помещения на сградите са изградени по познатия вече начин — каменни основи със спойка от кал, а във височина кирпичен градеж. В източната част на сектора, непосредствено до източната крепостна стена, се откриха останки от зидове от I строителен период — ломени камъни, споени с бял хоросан. Те са разрушени до известна височина и са преизползвани през II строителен период за стени на помещения. Поради това, че по-ранните зидове са на трасето на една от улиците, се е наложило да бъде променена посоката ѝ и тя завива на север. С това се различава от досега известните ни улици, които достигат до източната крепостна стена.

Откриха се значително количество находки от метал, кост, глина и стъкло. Също така голямо е количеството на керамиката. Откриха се 12 медни монети от IV, V и VII в. Най-късната монета е от времето на император Маврикий (582—602 г.). Това ни дава сведения за времето на унищожаване на укрепеното поселение—края на VI или самото начало на VII в. Откритите по време на разкопките каменни бойни топки и стрели покрай крепостната стена, ни дават сведения за начина на превземането на селището.

Г. Александров (Михайловград)

РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА НА МОНТАНА

С разкопките се целеше по-нататъшното проучване вътрешното пространство на крепостта на Монтана. Чрез разкритите постройки и намерените оръдия на труда и предмети на бита се доизяснява развитието на архитектурата, икономическото и политическо състояние на крепостта, а чрез нея и на града и района.

Бяха разкрити 4 сгради от ранновизантийската епоха. Едната от тях, с неправилен план и примитивен градеж е съобразена с базиликата. За това свидетелствуват и находките: остродънна амфора, долиум с характерния вълнообразен врязан орнамент от VI в. В две от сградите ясно личат два културни пласта. Единият е до II готско нашествие (378 г.), в който има керамика със зелена глеч, характерна за IV в. Вторият пласт (горният) е ранновизантийския, с много фрагменти от керамика с гребенчат орнамент, една златна монета, (тремисис) от Анастасий I. В този пласт се откриха фрагменти и три цели плоскодънни вази, каквито до сега не са известни.

Бяха намерени предмети на бита и оръдия на труда: железен дърводелски или каменоделски инструмент, заострен в двата края; косер; два звънци за добитъка и др. От базиликата бе намерена част от т. н. „разцъфтял кръст“ — бронз.

Тези неща показват, че зад стените на крепостта, по време на нападения в края на VI и нач. на VII в., намирали убежище не само войници, но и мирни жители.

П. Димитров (София), Б. Николов (Враца)

РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА „ГРАДИЩЕТО" ПРИ С. ЛИЛЯЧЕ, ВРАЧАНСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. бяха открити основите на голяма сграда и част от южната крепостна стена. Тя е изградена от средни по големина необработени камъни и плочи, спойвани с бял хоросан. Запазена височина 1,40—2 м, дебелина — 1,80 м. От вътрешната страна на крепостната стена, срещуположно на кула № 2 бяха разкрити основи на голяма сграда, с вход на юг и навес пред него. Намира се на 2 м северно от стената ориентирана по дължина от СИ към ЮЗ. В основата си има дължина 11,50 м и ширина 9,50 м. Стените са широки 0,60—0,70 м, със запазена височина до 0,60 м. Фондирани са като крепостната стена направо върху оголения скален масив, лежат на същото ниво и са изградени от същия строителен материал. Сградата е с две помещения и тесен коридор между тях, като втората преградна стена е без конструктивна връзка с останалите. Тя е изградена от ломени камъни на кал и лежи по-високо от тях.

Културният пласт на проучения терен има дълбочина от 0,40—0,60 м и е силно разбъркан. В него се открива керамика от няколко епохи — края на халколита и началото на бронзовата епоха, къснoримската епоха и ранното българско средновековие. Намерени бяха също 36 къснoримски бронзови монети от III—IV в. и няколко железни оръдия на труда.

Проучваната крепост вероятно е изградена в края на IV—V в., но живота в нея продължава и в IX—X в. включително. Едновременно с крепостта е построена и разкритата в нея сграда, но втората ѝ преградна стена вероятно е издигната през ранното средновековие. Крепостта се свързва с поредицата от крепости, разположени в предпланинския район на Врачанския балкан и вероятно е била с военно-стражеви функции.

Д. Джонова (София)

КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ „МАРКОВА МЕХАНА" НА ТРАЯНОВА ВРАТА

През 1982 г. се проучваше източния сектор на крепостта, като се изследваха очертанията на крепостната стена на повърхността. Тук през 1981 г. беше открита стълба, от дясната страна с порта. През настоящата година бе изцяло разкрита вътрешната част на източния сектор и бе установено следното:

1. Портата е всъщност вход, който отвежда в малка, триъгълна кула, с потерна на североизточната си стена. Входът към кулата е фланкират от двураменна стълба, която отвежда на първия етаж над аркадата, и на кулата.

2. На изток, към крепостната стена, е имало аркада, носена от четириъгълни масивни стълбове. Тя е поемала пода на първия етаж на крепостта. С това се установи, че източната стена на крепостта има планово решение, аналогично на северната и южната.

3. При северната стена се очерта нова порта. Дали тук ще има вход, който ще отвежда в кула, охраняваща водоемното съоръжение, което е в тази част на крепостната стена, или тук ще има само потерна, ще се установи при предстоящото проучване.

4. Изграждането на крепостта и на всичките помещения към нея, следва конфигурацията на терена и дори за нивелирането на подовите нива на складовете не са били положени никакви грижи.

5. Крепостта „Маркова механа" е разрушена, както „Трояновата порта" през последните години, за изваждане на материал при изграждането на пътя. При това е търсен само камъка, тухлените пояси са ломени и отстранявани в непосредствена близост със стените, засипани са с трошляк и разложен хоросан и останките от крепостта се намират на места на дълбочина до 4—5 м.

През 1983 г. ще пристъпим към разчистване на източния сектор от крепостната стена и кулата и отвън. Ще проведем проучване и на северозападния сектор, за да освободим цялата северна половина и да я предоставим за консервация и реставрация.

М. Лазаров (Варна), А. Салкин (Каварна),
Д. Топтанов (София)

ПРОУЧВАНИЯ В М. „ЯЙЛА“ КРАЙ С. КАМЕН БРЯГ, ТОЛБУХИНСКИ ОКРЪГ

Продължиха проучванията на ранновизантийската крепост и скалните гробници от некрополи № 1 и 2. При разкриване куртината на южната крепостна стена бе открита портата на крепостта. Тя се отнася към опростения тип кула — порта. В нея са очертани два входа с широчина 2,50 м, преграждани от катаракта и вътрешна двукрила врата. Установени са два строителни периода от ранновизантийската епоха. Входовете са стеснени и превърнати в потерни. През IX—X в. върху разрушената крепост е съществувало неукрепено средновековно селище, с което свързахме изграждането на параклиса при потерната до кула № 3 и преграждането на вътрешния вход на портата, с два реда преупотребени квадри на кал.

Откритите археологически находки — монети, глинени капачета за амфори, глинени лампи, бронзова тока с изображение на човешко лице, многобройните фрагменти от амфори с гребенчат орнамент и др. — потвърждават датировката на крепостта в м. „Яйла“ през ранновизантийската епоха — V—VI в.

Бяха проучени четири скални гробници от некропол № 1 на Яйлата, една от които кенотаф. В останалите три бяха открити ранновизантийска керамика и скелети с ориентация запад — изток. По всяка вероятност гробниците са по-рани и преизползувани през V—VI в. Беше открит нов некропол от скални гробници, непосредствено до с. Камен бряг, чрез геодезични изследвания, извършени от група геофизици под ръководството на ст. н. с. Августин Петков. Антропологическият анализ на скелетите бе извършен от н. с. д-р Нели Кондова и д-р Слави Чолаков.

Ив. Венедиков, Г. Лазов (София)

РАЗКОПКИ В М. „СПАСОВИЦА“ ПРИ Г. БЕЛОВО

От 6 до 28 юли 1982 г. бяха проведени редовни археологически разкопки в м. „Спасовица“ до Беловската базилика. Разкопките се провеждат и финансират от Националния исторически музей.

През тази година продължиха проучванията в югоизточната част на късноантичната крепост. Разкрита беше куртината и крепостната стена от югоизточната страна, на протежение от тридесет метра. Промяната на посоката от разкритата преди това южна крепостна стена, намалява площта на укрепеното пространство. Новоразкритата стена на укреплението се отнася към III-ти, най-късен строителен период. Почти в средата на новоразкритата куртина се откри потерна с ширина 1,60 м. Пред нея има по-късни градежи, които частично намаляват ширината на отвора. Принадлежността на тези зидове и очертаните между тях преходни пространства, при достигнатото разкриване, не може да се определи.

Новоразкритата югоизточна стена е фланкирана от юг, с разкритата преди това кула в края на южната стена. Подобно помещение-кула се разкри и в източния край през тази година.

В пространството между южната кула и потерната, от вътрешната страна се откри баня с две помещения — правоъгълно и триъгълно. При разчистването на разрушения под на правоъгълното помещение се откри тремисис на имп. Юстин II (565—578). До северния зид на триъгълното помещение се откри тухла с надпис на латински и гръцки език.

Близо до източното помещение — кула се разкри частично помещение с полукръгъл басейн и под, настлан с тухли и хоросанова замаска.

Продължи разкриването на помещенията в югозападния ъгъл на крепостта. Над разрушеното подово ниво на помещение 5/1978 г. се откриха разбъркани кости на човешки скелет, без следи от оформен гроб и инвентар.

В помещение 1/1979 г. се откри монета на имп. Теодосий I. При разчистване на долиумите в помещение 2/1979—А се откриха силно корозирали железни предмети (заключалка, хлопка, гвоздеи) и мраморни фрагменти.

Ир. Щерева, Кр. Вачева, П. Вълев (София), П. Бънов
М. Радева (Сливен)

РАЗКОПКИ В М. „ХИСАРЛЪКА“ В СЛИВЕН

През 1982 г .се поднови археологическото проучване на късноантичната крепост в м. „Хисарлъка“ в Сливен. Разкопки тук са правени през 1960—1961 г. и през 1969—1970 г.

от Елена Бацова. Теренни проучвания през 1982 г. са проведени в югоизточния край на крепостта, на около 40 м. северно от югоизточната кръгла кула. Разкрито бе вътрешното лице на крепостния зид на протежение 44 м и пространството на запад от него. Общо проучената площ е 1000 кв. м.

В крепостната стена се откриват два строителни периода. През първия строителен период тя е градена от неголеми ломени камъни с изгладени външни лица, петредови изравнителни хоризонтални тухлени пояси и хоросан със счукана тухла и дребен чакъл. От вътрешната страна стената има широк 1,10 м банкет и пристенни стълбове, разположени на разстояние 3,40 м един от друг. Тези стълбове се издават на 1,10 м пред лицето на стената. През втория строителен период стената е градена от ломени камъни, парчета от тухли и керемиди, подредени в неправилни хоризонтални, вертикални и коси редове. Спойката е кал. Първият строителен период се отнася към V—VI в., а вторият—към епохата на средновековието.

До стената (долепени до нея или в близост до нея) са разчистени останки от сгради, градени от ломен камък и кал. Те са правоъгълни в план и имат различно предназначение и характер. По време се отнасят към ранновизантийската епоха.

Бяха разчистени и останки на две сгради с култов характер — раннохристиянска базилика и баптистерий.

Базиликата е трикорабна, с една полукръгла отвън апсида. Запазена е само в основи, градени от ломен камък и розов хоросан.

Баптистерият е разположен югоизточно от базиликата и не е свързан с нея, а е долепен до крепостният зид. Състои се от три помещения, свързани конструктивно помежду си. Основното помещение е шестконхално в план. Входът е от запад, пробит в една от конхите. Баптистерият е изграден от ломени камъни, с изравнителни хоризонтални петредови тухлени пояси. Спойката е розов хоросан. От вътрешната страна стените са измазани с фина мазилка. Били са покрити с фрескова живопис, от която сега нищо не е запазено. Подът е бил покрит с полихромна мозайка, с растителни и геометрични орнаменти. В центъра на това помещение се намира кръстовидна писцина, цилиндрична в центъра и дълбока 1,20 м. Стените ѝ отвътре са измазани с хидрофобен хоросан. Другите две помещения на баптистерия

са на север от централното и са правоъгълни с различни размери. В пода и на двете има изграден канал за оттичане на вода.

Към най-късния период от живота на крепостта принадлежат 13 боклучени ями, в насипите на които се откриват материали от XI—XII в.

Стратиграфията на напластяванията в проучения сектор е много нарушена от земеделски работи в най-ново време. Откритата керамика е изобилна и принадлежи на три различни епохи — ранновизантийската (V—VI в.), ранносредновековна (VIII—X в.) и от епохата на византийското владичество (XI—XII в.). Открити са също така оръдия на труда, части от накити, глинени лампи, монети, останки от скулптури.

Сред находките изключително значение за историята на Сливен има откритият четириредов гръцки надпис от III в., в който се споменава най-старото име на града Туида.

Ив. Бъчваров (Силистра)

РАЗКОПКИ НА АНТИЧНА КРЕПОСТ ПРИ С. ВЕТРЕН, СИЛИСТРЕНСКИ ОКРЪГ

Крепостта е разположена на 1,4 км северно от центъра на селото.

Разширеното напоследък строителство в района на обекта застраши с унищожаване източната част на крепостта, което наложи нейното своевременно проучване. Сондажа, който не бе изчерпан, показа, че се е попаднало на изключително голям насип, без ясно определена стратиграфия, унищожена по всяка вероятност от турските редути през 1977 г.

Д. Димитров (Варна), М. Димитров (Балчик)

ПРОУЧВАНИЯ В БАЛЧИК

През 1982 г. (това е и втори сезон за работната група от социалистическите страни: СССР, ПНР, ЧССР, НРБ, Куба, СРВ и ГДР) работата по археологическото изучаване, архитектурното проучване, заснемане, проектиране, консервация и реставрация на недвижимите и движимите паметници на културата, продължи в следните няколко сектора.

А. Сектор VII — за времето от 3 до 25 юни 1982 г., при определените за проучване 7 квадрата, всеки от които от по 25 кв. м. бяха проучени до средна дълбочина от 1,20 м.

Б. Направен беше нов разрез на рова и вала, срещу крепостната бойна кула № 4, по посока на запад, към равнината, с цел да се отхвърли или потвърди мнението за съществуването на селище извън крепостните зидове, в епохата, предхождаща строителството на ранновизантийската крепост.

В. Продължена беше работата по изучаването на сектора, разположен при вътрешното лице на западния крепостен зид, в отрязъка между кули № 7, 9 и 10. Проучванията позволиха да бъдат разкрити: ранновизантийско помещение (вероятно казармено), второ, което е запазено само при неговата основа, във вид на градена каменна площадка жилище от епохата на Първото Българско царство, като същевременно беше доказано съществуването на конструктивна връзка между крепостната стена и стълбището, разположено североизточно от кула № 10.

Г. При кула № 4 беше довършено изследването на друго помещение подобно на описаното по-горе, датирано през ранновизантийската епоха (така нар. юртообразно жилище) и една стопанска яма от IX—X век.

Д. Довършена беше работата по окончателното разкриване на две жилища от VIII—X век, разположени от южната страна на улицата, идваща от западната врата и водеща към центъра на крепостта.

Е. Продължена беше работата и по изследването на терена около крепостната бойна кула № 20 и 21, където бяха открити погребения от средата на третото столетие от н. е., разположени под нивото на Северната крепостна стена.

Придобити са над 485 инвентарни номера (ранновизантийски и ранносредновековни български амфори, медни византийски монети, една от които е от им. Маврикий (585 г.), пръстени, керамични съдове, тежести за рибарска мрежа, прешлени за вретено, метални предмети — юзда, върхове на стрели, мраморна ваза и колона, тежести за стан, стъкло — столчета от чашки, и прозоречно, лампи за осветление, стъклени гривни и други).

Проучванията потвърждават досегашните твърдения за ранновизантийския характер на крепостта, която е била построена към края на пети век и преустройвана през целия шести и началото на седми век.

Около края на VIII век тя станала принадлежност на владетелите на Първото Българско царство, като животът по тези места е престанал да съществува около средата на XI век.

Д. Димитрова (София)

АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЕТО“, ГР. МЕЗДРА

През сезона 1982 г. се разкопаха останките от помещения пред кулата на източната страна на крепостта. Изясни се и средновековната кула, градена със сантрачи: нейните зидове — северен и южен — застъпват останките от античната кула и крепостен зид. До античната кула и крепостен зид е долепена с ясно изразена фуга друга кула — двустъпална: долният зид е с ширина 0,45 м, горният 0,65 м. Новото издаване напред е с ширина 6 м.

Долу при стълбището се разчистват останки от зидове. Предстои тяхното уточняване.

Струпването на камъни върху обилен бял хоросан при кръстовището на улиците, потвърждава предположението за наличие на площад в тази част от крепостта. Площад вероятно е имало и западно от малката уличка, перпендикулярна на улицата с посока С—Ю и северно от античната сграда, преправяна и използвана и през средновековието.

В най-западната част на проучвания терен се очерта плана на сграда с неправилна продълговата форма (дълга ос С—Ю).

Стратиграфията на терена си остава почти непроменена: 0,50—0,90 м находки и архитектурни останки от XI—XIII в.; 0,90—1,30 м материали и останки свързани с раннобългарското селище IX—X в. разположено върху антични и праисторически пластове с дебелина над 3 м.

Д. Николов, Д. Янков (Ст. Загора),

М. Вендел, Б. Бьотгер (Берлин)

РАЗКОПКИ НА АНТИЧНА ПЪТНА СТАНЦИЯ КАРАСУРА — С. РУПКИТЕ, СТАРОЗАГОРСКИ ОКРЪГ

На обекта се работи от 01, 07. 1982 г. до 13. 09. 1982 г. западно от сондажа, осъществен през 1981 г. По предварително споразумение работата бе ограничена в проучване на средновековния пласт до разкритата през 1981 г. укрепителна стена. В някои квадрати бе достигнато нивото на IV в., при което беше констатирано непрекъснато съществуване на поселението до края на VI в. Бяха потвърдени и прецизирани изводите от наблюденията при разкопките от 1981 г. Разкритите стени на жилища от средновековната епоха са фундирани само с по един ред камъни в разрушенията или лежат върху по-стари късноантични зидове. Това предопределя своеобразна планировка на средновековното поселение. Тя е съобразена с укрепителната стена, макар че последната не е съществувала и не е изпълнявала своите функции след IX в. В проучения сектор цяло жилище или обществена сграда не бе открита. Досега не са открити и останки от средновековни улици. Зидовете на средновековните постройки са изградени от камъни на хоросанова и калова спойка.

Сред находките трябва да се отбележат голямото количество фрагменти от прозоречно стъкло и стъклени гривни, както и няколко къса жълто стъкло (полуфабрикат). От пласт, датиран към IV в., бе намерена костена пръчка с релефно изображение на стилизирано човешко лице. Към V в. се отнася колекция от железни предмети, намерени във вътрешността на ранновизантийската сграда. Преобладават керамичните фрагменти, датиращи от периода XI—XIII в. Намерените над 15 монети са от III—VI в. и от XI—XII век.

През 1983 г. ще бъдат завършени проучванията на средновековните пластове в северозападната четвърт на възвишението.

К. Маджаров, М. Маджаров (Хисар)

ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКАТА ПЪТНА СТАНЦИЯ СУБ РАДИЦЕ ПРИ С. ХРИСТО ДАНОВО, ПЛОВДИВСКИ ОКРЪГ

През м. септември 1982 г. продължиха археологическите разкопки на римската пътна станция Суб Радице при с. Христо Даново, Пловдивско. Проучванията бяха съсредоточени в квадратите № 1, 5, 6 от план квадратната мрежа на станцията.

В квадрат № 5 бе разкрита голяма постройка с вътрешен и външен двор. Ориентирана е югоизток-северозапад с 32° отклонение от световните посоки. Сградата се състои от 14 помещения, вътрешен двор и външен двор от изток. Заема площ от около 1400 кв. м. По-голямата част от зидовете са запазени в суперструкция, която на места достига до 1,00 м. Постройката е изградена в системата на смесената зидария с четириредов тухлен пояс. За спойка е използуван бял хоросан. В жилищната част на сградата се откриха две големи помещения: № 1, което на запад от вътрешната страна завършва с полукръгла апсида, и № 6 — триклиниума, който на юг завършва също с полукръгла апсида. Около него са разположени симетрично и еднакви по големина две тройки помещения, които съставляват кухненските и спални помещения. В североизточната част на постройката, с конструктивна връзка се разкри бански комплекс от пет помещения, две от които с хипокауст. Той се състои от глинени тръби, поставени на квадратни тухли. В помещение № 11 се откри хоросанова подова настилка, повърхността на която е фино полирана. Навярно тук се е извършвало самото къпане. В близост до банските помещения се разкри глинен водопровод за чиста вода, за къпане от минаващата до станцията планинска река.

Преди години тук са намерени два латински надписа (единият от имп. Нерон, а другият от имп. Марк Аврели), в които се дават сведения за станциите, построени и по-късно възстановени, по трасето на пътя Филипопол — Ескус. Това ни насочва към датиране на сградата във втората половина на II и първата половина на III в. На тази дата не противоречат стратиграфските наблюдения и откритите археологически находки.

В квадрат № 6 бяха разкрити изцяло основите на старохристиянска базилика. Тя е еднокорабна, с полукръгла апсида на изток и еднопространствен притвор на запад. По-голямата част от зидовете са в субструкция. За градежа са използувани камъни и тухли, споени с бял хоросан. Архитектурните и конструктивни белези, използуваните строителни материали, откритите находки и направените аналогии с други базилики определят паметника към ранния тип базилики, строени през IV в.

В квадрат № 1, на разстояние 53 м северно от откритата постройка се попадна на масивен зид, широк 1,50 м и дълъг 41 м, чийто краища са оформени под прав ъгъл и продължават на югозапад. Същият има запазена суперструкция 2,85 м и е граден в системата на смесената зидария, с четириредов тухлен пояс на бял хоросан. Явно се касае за друга, още по-масивна постройка в комплекса.

Извършените до сега археологически разкопки дават основание да се предположи, че римската пътна станция Суб Радице не се е ограничавала в рамките само на една постройка и принадлежащите към нея допълнителни помещения и дворове. Тук е протичал интензивен стопански живот, а наличието на старохристиянска базилика говори, че станцията в последствие е прерастнала в селище. Основание за това дават и направените няколко сондажа в околността, при някои от които се попадна на зидове, споени с бял хоросан, чието проучване ще се извърши през идните сезони.

С. Симеонов (Севлиево)

ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНО И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В М. „ДЖЕВИЗЛИ БУНАР“ КРАЙ ГР. СЕВЛИЕВО

Продължават проучванията на предполагаемото неукрепено селище под крепостта. През 1981 год. бяха разкрити 6 помещения, а през отчетния сезон — нови 10, които се намират на изток от първите, на площ от 600 кв. м. Помещенията са полувкопани в задната си североизточна част. Градени са от ломени камъни на кален разтвор. Субструкцията на запазените зидове варира от 0,40 м до 2,50 м и ширина 65—70 см. Две от помещенията са железарски работилници, а останалите са жилища, като едно от тях е двуделно с каменна пещ в него. Помещенията се различават и по архитектурното си оформление. Четири от тях са четиристенни с вход от южната страна, а останалите тристенни — открити на юг. Вероятно са били преградени с леки дървени стени. В жилищните сгради бяха открити огнища, като в помещение № 11 то е оградено от трите страни с вертикални каменни плочи, а нивото му е по-ниско от това на жилището. Характерно за жилищните помещения от този обект са нишите на североизточната стена.

В помещение № 10 бяха разкрити три подови нива от късната античност, ранното и късно средновековие, които се датират на базата на откритите върху тях битови предмети, като хромел, глинен съд и др. В помещение № 12 видимо се очертават две надграждания върху първичния зид. Това е доказателство за една продължителност при използването на тези жилища.

В помещенията и около тях бяха открити 42 монети: една златна на Юстин (518—527 г.). Колективна находка от 35 медни средновековни монети от: Мануил I Комнин (1143—1180) — 1 бр., Исак II Ангел (1185—1195) — 1 бр., Алексей III Ангел (1195—1203) — 4 бр. Български имитации (1201—1218 г.) тип А — 7 бр., тип В—6 бр., тип С—13 бр. Латински имитации (1208—1256) малък модул тип А—3 бр.

Откритите над 100 битови предмета доказват характера на селището и неговите обитатели. Между тях цял глинен съд и др. фрагментирани, железен лемеж, длета, ножове, сърпове, стрели, катинар, прешлени от глина, кост и камък, шила от желязо, рога и кост и др.

На базата на откритите материали и помещения, селището се датира през късната античност, ранното и късно средновековие и съвпада с датировката на откритите три църкви и некропола.

В края на сезона, с наличните работници, беше осъществено укрепването и консервацията на разкритите помещения, под методичното ръководство на НИПК — проектантско бюро „Янтра“ — В. Търново.

В. Любенова (Перник)

РАЗКОПКИ В КВАРТАЛ БЕЛА ВОДА, ПЕРНИК

През м. юли и август 1982 г. бе разкопана правоъгълна постройка, отстояща 40 м северно от късноантичната укрепена вила, проучена през 1977 г. Тя е била покрита с керемиди и измазана отвън с розов хоросан. В план има необикновено издължени пропорции 24 (И—3) х 7 (С—Ю) м., разположена с късата си страна на 2 м от р. Струма.

Новооткритата постройка е еднопространствена. Приблизително в средата бе разчистено елипсовидно петно със сгур, вероятно от някакво огнище. Находки, с изключение на незначително количество късноантична керамика, липсват. Датировката ѝ се определя от съседството и от еднаквостта на изграждане с вилата — началото на IV в. Това, както и близостта на реката, определя и нейния стопански, най-вероятно, производствен характер.

М. Кънчев, Б. Борисов (Нова Загора)

РАЗКОПКИ НА АНТИЧНО СЕЛИЩЕ ПРИ С. КАРАНОВО, СЛИВЕНСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. бяха възобновени разкопките на античното селище, разположено северно от с. Караново. Те протекоха на два етапа. През втория етап проучванията бяха наложени от строящия се напоителен канал от системата „Средна Тунджа“, който преминава през района на обекта.

По трасето на канала се откриха основите на голяма обществена сграда, от която до сега са проучени 13 помещения, но цялостния ѝ план не е напълно установен, поради това, че сградата излиза извън рамките на застрашения от канала сектор. Точното предназначение на сградата ще бъде установено през 1983 г., след цялостното ѝ проучване.

През 1982 г. продължи работата по разчистването на отчетената през 1976 г., ранновизантийска базилика. Под нея се откриха основите на още две по-ранни базилики.

Първата от тях е трикорабна едноапсидна сграда, градена от ломени камъни и кал. Апсидата има слабо изразена подковообразна форма. Базиликата е без притвор. Тя се отнася към II строителен период на обекта и се датира в IV в.

Базилика № 2 е по-голяма от първата. Тя представлява трикорабна едноапсидна църква, на която апсидата има също подковообразна форма. Южната ѝ стена сключва със западната остър ъгъл от 88 градуса, което изкривява плана на сградата. На запад базиликата завършва с неразчленен притвор. В нея се е влизало от два симетрично разположени на западната фасада входа. Връзката между нартекса и наоса се е осъществявала чрез три входа, по един на всеки кораб, като този на централния кораб е по-широк. Базиликата се датира в първата половина на V в., и съвпада с III строителен период на обекта.

Базилика № 3 е надстроена върху стените на № 2. Тя представлява трикорабна триапсидна сграда, която на запад завършва с притвор.

При строителството ѝ южния вход на западната фасада, както и входът от нартекса към южния кораб, са били затворени, поради обстоятелството, че на южната стена е отворен пряк вход за южния кораб. Базилика 3 е построена през IV строителен период на обекта и се датира в VI в., най-вероятно по времето на Юстиниан Велики.

П. Делев (София)

СОНДАЖИ В МАЛКО ТЪРНОВО, БУРГАСКИ ОКРЪГ

В района на старото католическо училище в Малко Търново въз основа на надписи и други материали, се предполага съществуването на светилище от римската епоха. Направените през м. август 1982 г. два малки пробни сондажа потвърдиха съществуването на дебел (над 3 м) и доста разбъркан културен пласт с материали, датиращи от римската до съвременната епоха.

М. Ваклинова (София), В. Танкова (Пловдив)

РАЗКОПКИ НА ЧЕРВЕНАТА ЧЕРКВА ПРИ ПЕРУЩИЦА

През юли продължиха разкопките до окончателното разкриване на останките от червената черква при Перущица и средновековният некропол около нея. Проучването се извършва по програма „Родопи“ и по искане на НИПК, за да бъде пристъпено към консервация и експониране на сградата.

Работено бе по изясняване западната фасада на сградата, където върху насип са оформени върху основа от блокаж (чакъл с хоросан) три стъпала и площадка пред фасадата, вероятно на портик. Насипът е с оскъдни находки на керамика, с повърхност покрива с червен лак от римската епоха, попаднала тук от горния пласт на съседната селищна могила. В пласта, свързан със стълбите и портика, се откриват фрагменти от средновековна керамика. Стъпалата са от големи блокове, запазени сега само в северозападния ъгъл. При проверките в баптистерия до северната стена на екзонартекса се установи, че каналът, извеждащ водите от писцината е изграден от вторично използувани архитектурни мраморни фрагменти, че и каналът и стъпалото в западната част на писцината са изградени върху мраморната настилка на помещението. Екзонартексът, баптистерият, параклисът до южните стени на нартекса и екзонартексът и апсидата на черквата са градени в опус микстум и едновременно, за разлика от същинската центрична постройка на черквата.

При южната и западната стени на параклиса се разкриха няколко разрушени и три запазени гроба, датирани с оскъдни материали (три стъклени гривни и една медна обеца с гранулирано топче) в XI—XII в. В насипа се намират фрагменти от ранновизантийска керамика и главно от периода XI—XIII в.

В. Танкова (Пловдив)

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ХВ „КРИЧИМ“ — ПОДОБЕКТ „ИЗРАВНИТЕЛ“

През 1982 г. се проведоха спасителни разкопки на обект ХВ „Кричим“ — „изравнител“. Обектът обхваща две местности, които са в землището на гр. Кричим и с. Устина. Върху площ от 350 кв. м в м . „Гергевец“ (гр. Кричим) се установиха останки от базилика, некропол и средновековна църква. Базиликата е запазена в суперструкция само в източната половина, което дава възможност да се установи плана ѝ — трикорабна, едноапсидна. Северозападната част е силно разрушена и основите са в субструкция, а югозападната е напълно унищожена. Не се знае и дължината на корабите, което не позволява да се попълни с детайли плана на базиликата. Средният кораб се отделя със стилобат, който е носел зидани колони. Установиха се два строителни периода, маркирани с две подови нива. Базиликата се датира края на IV в., с едно преустройство през V в. Некрополът се регистрира с три гроба от северната страна на базиликата. Погребенията са християнски, без инвентар.

Средновековната църква се вписва в площта на средния кораб и частично наслоява градежите на базиликата. По намерената медна корубеста монета от Комнините, църквата се датира XII в.

П. Делев (София)

РАЗКОПКИ В М. „МИШКОВА НИВА“ КРАЙ МАЛКО ТЪРНОВО, БУРГАСКИ ОКРЪГ

През м. юли и август 1982 г. продължиха разкопките на могила № 1 в местността „Мишкова нива“, в която през 1981 г. беше разкрита разрушена куполна гробница. Беше снет изцяло могилния насип в границите на външната крепида. Направените наблюдения потвърждават предположението за два периода на насипване на могилата. Първият от тях се свързва с вътрешната крепида, от ломени гранитни камъни, и с разхвърляните в могилния насип гранитни блокове и плочи от разрушено гробно съоръжение от неопределен тип; за датата му няма никакви данни. През втория период (с вероятна дата II—III в. от н. е.) на мястото на разрушената гранитна гробница е била изградена мраморната куполна гробница, могилата е била донасипана и заобиколена с монументална външна крепида от мраморни блокове. Допуска се възможността от гробницата да произлиза стелата с гръцки надпис YG Bulg 1963 г., която отговаря по форма и размери на входа от дромоса към камерата на гробницата.

В сравнително малки мащаби бяха продължени и разкопките на укрепения комплекс южно от могила № 1. Продължи разчистването на голямата сграда в северния край на комплекса, чието използуване се датира в римската и късноантичната епохи. Може да се предполага, че се касае за неголяма укрепена вила, свързана с екплоатацията на метални руди.

Археологическите проучвания в местността „Мишкова нива“ ще продължат и през 1983 г.

П. Теодосиев (София)

ТРАКИЙСКИ МОГИЛИ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА КРАЙ С. СЛАТИНА, ЛОВЕШКИ ОКРЪГ

През август и септември 1982 г. беше довършено проучването на една започната през 1981 г. и разкопани две други могили с вис. 1,5—2,5 м. Установи се, че могилите са насипани през II—III в. и в тях, на нивото на стария терен, са били извършени по едно погребение чрез трупоизгаряне на място, с много беден инвентар, или съвсем без инвентар, ако не се счита незначителното количество от предварително натрошени глинени съдове. Намерени са едно стъклено и едно глинено мънисто, фрагмент от костен амулет, малка бронзова халка, къс кремък с триъгълна форма и заострени ръбове. През 1982 г. беше потвърден изводът, че некрополът се състои от сравнително бедни могили, с еднотипни гробни съоръжения и е от един непродължителен период от време в рамките на II—III в. Непосредствено до некропола се намира селище от същата епоха, от което в ОИМ Ловеч се съхраняват значително количество разнообразни археологически материали, намирани при обработката на терена.

Сп. Машов (Враца)

РАЗКОПКИ НА РИМСКИ ГРОБНИЦИ ОТ II—III В. В М. „РОСНЕНИЦА“ ПРИ С. УРВЕНЕ, ВРАЧАНСКИ ОКРЪГ

В края на м. ноември и началото на декември 1982 г. бяха проведени спасителни археологически разкопки в м. Росненица. Те бяха предизвикани от разрушенията, направени от иманяри. В тази местност е регистрирана римска вила. След приключване на спасителните разкопки се оказа, че иманярите са попаднали на некропола ѝ. С единият изкоп те са попаднали на засводена с полуцилиндричен тухлен свод гробница. Тя е ориентирана с дългата си ос почти изток-запад. От погребания бяха запазени отделни кости, разхвърляни из гробницата. Погребални дарове не бяха открити.

Вторият изкоп попадаше на сграда. Оказа се, че това е мавзолей с крипта. Външно сградата има осмоъгълен план. Вътрешното разпределение е следното: централно квадратно помещение и три апсиди към него, от изток, запад и юг. От към север е изграден входа към криптата. Нейното разпределение е следното: централно квадратно помещение, което е било покрито с полусферичен купол от тухли (сега разрушен) и три ниши под трите апсиди с полуцилиндрични сводове от тухли. Мавзолеят е бил ограбен. Не бяха открити никакви находки. За сега най-общо можем да го отнесем към II—III век.

Г. Гинев (Търговище)

РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ОТ II—III В. ПРИ С. ПАЙДУШКО, ТЪРГОВИЩКИ ОКРЪГ

Проучването на надгробната могила при с. Пайдушко, Търговищки окръг е започнало в ЮИ сектор. Гробно съоръжение не е открито, но върху здравия терен са локализирани и разчистени три огнища. В тях са намерени горели животински кости и фрагменти от натрошени керамични съдоев, което показва, че огнищата са обредни. Това дава основание да се очаква през следващите археологически сезони откриване на погребение. Откритите керамични фрагменти и една бронзова римска монета датират обреда и евентуалното погребение към II—III в. н. е.

М. Кънчев, Б. Борисов (Нова Загора)

РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНАТА „ОСМАНОВА“ МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. РАДЕЦКИ, СЛИВЕНСКИ ОКРЪГ

Надгробната „Османова“ могила се намира на 3 км южно от с. Радецки, в непосредствена близост с двора на ТЕЦ „Марица—Изток“ 2. Тя е висока 1,50 м и има диам. при основата 30 x 25 м. Предвид на предстоящото разширение на ТЕЦ 2 се наложи да се проведат спасителни разкопки на надгробната могила.

В нея бяха открити 18 погребения. От тях 16 са извършени чрез трупоизгаряне, а две — с трупополагане.

Централното погребение се откри почти в центъра на могилата, на нивото на античния терен. То е извършено чрез трупоизгаряне. Останките от горелите кости се откриха събрани на куп и захлупени с голямо гърне, работено на ръка. Като гробни дарове до костите се откриха и две глинени паници.

При по-голямата част от погребенията, извършени чрез трупоизгаряне, горелите кости са събрани в глинена паничка или урна, като са захлупвани най-често с голяма паница или с части от по-големи съдове. Най-обикновено, около урните с горели кости се открива петно от разпръснати въглени и пепел. Прави впечатление обстоятелството, че никъде в могилата не се откриха следи от кремация на място. Вероятно тя е била извършвана извън нея.

При погребенията чрез трупоизгаряне се откриват по няколко глинени съдчета, някои от които са използвани като урни, а други — като гробни дарове. Най-често се срещат панички, малки чашки с по две дръжки, покрити с червена ангоба, купи и амфори, а по-рядко и гърнета.. Прави впечатление обстоятелството, че във всяко от погребенията, извършено чрез трупоизгаряне, се намира по един глинен съд — най-често дълбока паница или гърне, работени на ръка и много слабо изпечени. За съжаление някои от тях са били само сушени и се разпаднаха още при откриването им. Това навежда на мисълта, че тези съдове са използвани само при погребалния обряд.

Откритите две погребения чрез трупополагане, са с ориентация запад-изток, като ръцете на мъртъвците са опънати до тялото. Гробен инвентар в тях не бе открит.

Въз основа на погребалния обряд и намерената керамика, погребенията, извършени чрез трупоизгаряне, могат да се отнесат най-общо към периода II—III в.

Двете погребения, извършени чрез трупополагане са предхристиянски. Най-вероятно те са били извършени през III—IV в.

Ив. Панайотов (София)

РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНИ МОГИЛИ В ТОЛБУХИНСКИ ОКРЪГ

По Национална програма „Гетика“ по план на ОИМ—Толбухин и АИМ — София от 6 август до 6 септември 1982 г. бяха проведени археологически проучвания в Тервелска и Каварненска селищни системи под научното ръководство на н. с. Иван Панайотов (АИМ—София) и Асен Салкин (ГМ — Каварна). В екипа участвуваха студенти от катедрата по археология при СУ „Кл. Охридски“. Задачата се финансира от ОИМ — Толбухин.

Извършените обхождания в землищата на 20 селища от двете селищни системи показаха, че значителна част от могилните некрополи и надгробните могили са застрашени, частично или изцяло разрушени от машинната обработка на почвата.

Бяха започнати разкопки на могилния некропол при с. Орляк, Тервелска селищна система. Некрополът се състои от 11 могили, разположени в две групи. Изцяло беше проучена могила III с височина 1 м и размери 21,40 м в посока СИ—ЮЗ и 24,60 м в посока СЗ—ЮИ. Разрушеното от иманярски изкоп погребение вероятно е било извършено чрез трупоизгаряне. Находки не бяха открити. Керамиката беше фрагментирана и струпана на три места в насипа. Възстановени бяха 15 съда, част от които работени на ръка, а повечето от съдовете на колело. Последните ни позволяват да предложим предварителна датировка 3—4 в. сл. н. е. От същия некропол бяха разкопани ЮИ и СИ сектори на могила II, в които не бяха открити следи от погребение.

При обхожданията бяха регистрирани могилни некрополи при с. Жегларици, гр. Каварна и с. Божурец, чието проучване е належащо поради напредналото им разрушаване от машинното обработване на земята.

Д. Иванов (Русе)

РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА ГРОБНИЦА КРАЙ С. БАБОВО, РУСЕНСКИ ОКРЪГ

В източния край на селото се издига единична надгробна могила, изградена в челото на втората незаливна тераса на р. Дунав. Представлява правилен конус с вис. 7 м и диам. 41 м.

Археологическите разкопки се проведоха на основата на предварително геофизично проучване (извършено от инж. Нено Ненов, специалист от Експерименталната база — Русе на ЕЦНЗ при БАН), чиито прецизни резултати позволиха локализирането на гробното съоръжение, и бързото разкриване на неговия вход при максимално запазван на могилния насип. Беше открита една значителна по размери римска гробница — мавзолей. Изведеният в северната периферия на могилния насип вход осигурява достъп до вътрешността, и използването ѝ за по-продължителен период от време.

Новооткритата гробница се състои от входно предверие, коридор (дромос), второ обширно предверие и гробна камера с обща дължина 22,5 м. Зидана е от камъни и тухли в смесена зидария при основата, като полуцилиндричните сводове на дромоса и двете предверия са изцяло тухлени. Гробната камера е строена от добре оформени каменни блокове, завършваща също с полуцилиндричен свод. Входното помещение е изградено в самата периферия на могилния насип и е било видимо в горната си част, която е украсена от три страни с декоративен тухлен пояс, а на върха завършва с двускатен покрив, покрит с керемиди.

Анализът на строителната техника и на няколко дребни находки ,вкл. и бронзовата монета на имп. Лициний (308 — 324) дават основание за датиране на гробното съоръжение в началото на IV в.

СРЕДНОВЕКОВИЕ

Р. Рашев (Шумен)

РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР В ПЛИСКА

Проучванията през 1982 г. могат да се характеризират като преходен етап между конкретните задачи, изпълнявани до 1981 г., във връзка с подготовката на Плиска за 1300-годишния юбилей и общата задача по цялостното системно археологическо проучване на дворцовия център. Поради това те имаха довършителен характер и бяха съсредоточени в два сектора: в пространството на дворцовия площад, западно и северно от Тронната палата, и в рамките на тухлената оградна стена около жилищните дворци.

В първия сектор бяха открити останки от дървени постройки, отсечка от водопровод с посока от север към юг, части от тухлената настилка на площада, гробове от некропола около дворцовата черква, стопански ями, част от каменна постройка и полуземлянка. Съоръженията, жилищните и ходови нива, и съпровождащите ги материали се отнасят към петте основни етапа на живот в тази част на центъра, засвидетелствувани при разкопки и през предните години. Тези етапи се включват в хронологическите рамки на VIII—XI век. Към по-значимите резултатите трябва да бъдат отбелязани данните за съществуването на голяма, вероятно представителна дървена постройка от VIII век на мястото, където по-късно са били издигнати т. н. Крумов дворец и Тронната палата.

Вторият сектор обхващаше площ в източната половина на ограденото от тухлената стена пространство. Тук бяха довършени проучванията, извършени през 1976 и 1979 г. Откриха се останки от дървена постройка, с все още неясен план, и част от силно обрушен лек каменен зид. През следващите години проучванията ще обхванат цялата източна половина на комплекса, след което ще се премине към планомерно изследване на западната му половина в секторите, където това още не е направено, с оглед през следващото десетилетие комплексът да бъде цялостно изяснен.

П. Георгиев (Шумен)

РАЗКОПКИ НА СЕВЕР ОТ ТУХЛЕНАТА ОГРАДА В ПЛИСКА

На около 100 м, северно от тухлената ограда на Малкия дворец, в терена има голяма, изкуствена падина от стара сграда или съоръжение, която винаги е привличала вниманието на изследвачите на Плиска. Това, както и насочването в тази част на вътрешния град на множество водопроводи, дадоха основание да започнат през 1982 г. разкопки по задачата „Водоснабдяването на Плиска“. Проучена беше неголяма площ в югозападния ъгъл на вдлъбнатината. Тук се попадна на трасетата на шест различни по устройство и дата водопроводи, които идват откъм северната крепостна стена и се насочват към Дворцовия комплекс. В източния край на заложения изкоп бе открито дълбоко вкопано в терена съоръжение, от което след частичното запълване е останала голяма вдлъбнатина. Дъното му е на 4.20 м от повърхността на терена. За характера и предназначението на това съоръжение засега трудно може да се каже нещо определено. Цялостното проучване на съоръжението е предстоящо.

Л. Дончева (София)

РАЗКОПКИ ПРИ ЮЖНИЯ СЕКТОР НА ЗАПАДНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ПЛИСКА

През 1982 г. продължи проучването на терена на изток от западната крепостна стена, между Западната порта и югозападната петоъгълна кула. В северния край на комплекса беше доразкрито жилище № 3, което е наземно, квадратно, градено от ломени камъни. В северозападния му ъгъл се намира подковообразна пещ. Разчистени бяха 4 ями — три цилиндрични и една крушовидна. В тях бяха намерени разнообразни материали-фрагменти от амфори, стомни и гърнета, характерни за XI в., анонимна монета на имп. Василий II, калаен пръстен, счупени стъклени гривни, желязна шлака и крици.

В средата на проучения участък се очертава интересно, вероятно производствено съоръжение. То представлява кръг от трамбована глина с диам. 0,60 м и деб. 0,26 м. Почти в средата му е пробита дупка, която опира на камък.

Разкрито беше и едно доста разрушено правоъгълно помещение с дължина 5,30 м и широчина 4,10 м. Градено е от ломени камъни и жълта глина.

В проучения сектор бяха открити разнообразни предмети, от които внимание залужава бронзова капковидна висулка със стилизиран растителен орнамент и бронзова шпора със сребърна инкрустация.

Проучените от предишните години верижни постройки край крепостната стена и по-късните жилища от края на X—XI в. се включват в едно правоъгълно пространство (двор), оградено от запад с крепостната стена, а от север, изток и юг с оградна стена, широка 0.80—0.85 м. През отчетната година установихме, че това пространство е било широко 35 м и дълго от изток 120 м. Дългата източна стена не прекъсва, а продължава на север и на юг към търговско-занаятчийските помещения, като ограничава вероятно нови площи.

Р. Василев (София)

СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА (СЕВЕРО-ИЗТОЧНО ОТ ОБЕКТ 31)

Селището се намира на около 100 м североизточно от обект 31. Разположено е покрай източния ров и вал на север от черния път за с. Стоян Михайловски. Разкопани са 600 м^2 в южния край на селището. Културният пласт в проучената площ е с деб. 0.60 м. Разчистени са четири жилища-полуземлянки, една битова пещ и беше установено петното на още едно жилище. Полуземлянките се намират на незначително разстояние едно от друго и са вкопани на 1.25—1,30 м от съвременното ниво. В план са квадратни (ж. 2) или правоъгълни (1, 3, 4), приближаващи се до квадрат. Жилище № 3 е със стълбова конструкция.

Отоплителните съоржения са печки, изградени в ями, изкопани в пода на жилището в един от северните ъгли. Подът на полуземлянките е бил измазан с жълта глина.

В жилищата бяха намерени сравнително малко находки. В най-голямо количество в насипа на жилищните ями бяха керамичните фрагменти от съдове IX — X в.

Разрушаването на печките и липсата на инвентар в жилищата, изкопаването на ями в жилище 4 и запълването им с остатъци от разрушени постройки и **съоръжения** (части от водопроводни тръби, фрагменти от тухли, късове от обработени мраморни плочи) показва, че те са напуснати от обитателите им, вероятно в първите десетилетия на XI в., когато престават да съществуват намиращите се в непосредствена близост феодален комплекс (обект 31). и Голямата базилика с манастирския комплекс около нея. По всяка вероятност жителите на това селище, както и на други селища във Външния град, са се заселили в пространството, защитено от каменните стени на Вътрешния град, или са напуснали плисковското поле.

Ст. Станилов (София)

СЕЛИЩЕ ЮГОИЗТОЧНО ОТ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Селището се намира на около 1.5 км югоизточно от Източната порта. С разкопките през 1982 г. започна неговото проучване. Открити са три жилища-полуземлянки с квадратен план, разположени по периферията на планквадратната мрежа. Жилища 2 и 3 са еднакви по големина — 21 кв. м. имат еднакви каменни пещи, разположени на едно и също място — в югоизточния ъгъл на ямата. Жилище 1 е по-малко от първите две с 8 кв. м. Неговата пещ била изградена първоначално в нарочно изкопана за целта яма при северозападния ъгъл, а след разрушаването ѝ (?) ямата е загинала и отгоре изградена нова пещ, този път не от ломени камъни, а от фрагменти от варовикови квадри, тухли и даже буци розов хоросан. При източната стена в пода на това жилище бе открита яма с камбановидна форма, която може би е служела за съхранение на зърнени храни.

Южно от жилищата, по склона от запад на изток, бяха открити две успоредни канавки, тесни с вертикални стени и дълбоки към 0.80 м, измерено от равнището на стария терен. Вероятно са служили за отвеждане на вода, но за кратко време, тъй като няма следи от утайка по дъното.

От югоизточния край на изкопа е разкопана настилка от ломени камъни, чийто северозападен край е оформен почти като правилен ъгъл. Настилката лежи отчасти върху южната канавка.

Материалите от разкопките са малобройни — костени шила, прешлени за вретено, ножчета, астрагали. Преобладава керамиката, сред която е значително количеството на ангобираните и украсени с излъскване съдове. Липсва характерната за Плиска и Преслав глазирана керамика. Предварителна датировка на селището — VII—IX в.

Д. Овчаров, Ж. Аладжов (София), П. Петрова (Шумен)

РАЗКОПКИ НА КОМПЛЕКС „А“ ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

От 15 септември до 6 октомври 1982 г. се работи на обект „Комплекс А“ в Плиска, който се намира в югозападния ъгъл на земленото укрепление, западно от съвременния град. Непосредствена цел на разкопките беше да се установи наличието на монументални градежи и други археологически останки, забелязани от въздуха по време на археологическото разузнаване.

Поради спецификата на работата бе решено да се разположи на терена кръстообразен изкоп, ориентиран правилно спрямо посоките на света и върху видимите останки на повърхността на терена.

В резултат на разкопките беше установено, че тук наистина се намират останките от средно голям архитектурен комплекс с площ от около 10 дка, който изглежда има правоъгълни външни очертания. Бяха разкрити части от източната му оградна стена, заедно с източния вход и прилежащите североизточен и югоизточен ъгъл на комплекса. Зидът е граден от камък на кал, има дебелина 0.8 и дължина над 93 м. По трасето на западното рамо на изкопа се попадна на сграда, градена по подобен начин и запазена също в един-два реда камъни.

Материалите от разкопките за сега не излизат извън рамките на IX—X век, когато изглежда е съществувал комплекса. Характерът му засега остава неизвестен, но изглежда, че той е замислен и изпълнен като едно органично цяло. Сред най-интересните находки са дъната от старобългарски съдове, изработени на ръчно колело, върху които са запазени разнообразни и твърде сложни релефни знаци.

Комплекс „А“ е безспорно интересен обект, който заслужава по-нататъшно проучване и ще даде данни за живота във Външния град на Плиска, засега недостатъчно проучен.

Р. Рашев (Шумен)

РАЗКОПКИ НА ДЕВТАШЛАРИ ОКОЛО ПЛИСКА

Проучена бе група VII (по номерацията на К. Шкорпил), намираща се на 300 м южно от главния южен вход на земленото укрепление. Принадлежи към правилните групи и първоначално е била съставена от 25 камъка (днес са запазени 19). При разкопаването на пространството между тях не се откриха културни останки, които могат да се свържат с предназначението на тези все още недостатъчно изяснени паметници от езическата старобългарска епхоа.

Д. Овчаров, Ж. Аладжов, Н. Овчаров (София)

ДВОРЦОВАТА ЦЪРКВА В ПРЕСЛАВ

През 1982 г. проучванията на Дворцовата църква в Преслав продължиха на запад, север и юг от нея. Целта беше да се изследва районът около сградата, да се установи обстановката, в която църквата е съществувала и най-вече комуникацията ѝ с двореца.

В резултат на тримесечните разкопки се установи, че на запад се е издигала монументална постройка, от която се е запазил само солидният фундамент. Тази постройка е била свързана с църквата посредством две редици от по 11 стълба, които отстоят един от друг на около 1 м и образуват коридор (пергула), водещ от сградата към базиликата. Между двете сгради е имало сложна водопроводна и канализационна мрежа, изградена в различно време от живота на комплекса. В един определен етап от развитие около църквата се появява каменен зид. Открити бяха също така още няколко каменни гроба, с което броят на проучените до сега достигна 39.

Тези нови данни позволяват да се прецизира още повече и в по-големи детайли хронологията и периодизацията на градежите, което вече се отнася не само до Дворцовата църква, но и за целия комплекс от съоръжения и сгради, имащи несъмнена функционална връзка с нея.

Към **първия период** трябва да се отнесат двата монументални строежа — базиликата (нейния първи етап на градеж) и новооткритата сграда, западно от нея. Разкопаната неголяма част от тази сграда сочи наличието на едни традиционни за ранните столици градеж и особено план, какъвто виждаме осъществен в дворците на Плиска и Преслав и в някои граждански постройки. Може да се предположи за сега, че тази сграда има по-ранен от базиликата произход, заварена е от нея, но е продължила да съществува с нея. Но тя може и да е била построена заедно с нея, като е бил осъществен единен архитектурен замисъл. Навярно този въпрос ще бъде разрешен след окончателно разкриване на сградата. Към същият исторически период трябва да се отнесе и глинения водопровод, който очевидно се е отклонявал от главния водопровод установен при Северната порта на ранното укрепление, минава между двете сгради с посока на юг и е снабдявал с вода, намиращата се в тази част на Вътрешния град баня или друга, неизвестна за сега постройка. Отбелязаният строителен и исторически период може да се отнесе към началото на втората половина на IX в. и да се свърже с дейността на княз Борис веднага след покръстването.

Вторият период се характеризира с появата на оградния зид около базаликата, който я изолирал от околните сгради, но я оставил свързана чрез малък вход със сградата от запад. Продължил да съществува подходът към църквата в изграденият във височина пасаж върху каменните стълбове. По този начин е бил осъществяван дискретен достъп в църквата на лица, стоящи на най-високите стъпала на църковната йерархия. Едновременно с каменната ограда, запазена само в основи, е построена канализационната мрежа, предназначена за отвеждане н атмосферните води по-далече от основите на църквата. Трудно е да се каже със сигурност към кое време принадлежат появилите се ограден зид и канализация, но възможността това да е станало в началните години от властването на княз Симеон (последното десетилетие на IX и първото десетилетие на X в.) е напълно вероятна.

Значителни изменения, които засягат само църквата, настъпват по-късно и бележат **трети период** от нейното съществуване. В пространството, западно от базиликата, е построен ексонартекс, с което обемът и силуетът на сградата значително се изменят. Това очевидно е било наложено от новите обществени условия, които довели и до появата в църквата на богата пластична мраморна украса и нови мозаични подове. По същото време до външната стена на централната апсида е построена и голямата тухлена гробница, открита през 1981 г. Очертаните нови изменения на сградата трябва да се отнесат в годините на разцвет на столицата — последните десетилетия от царуването на Симеон и началните години от това на неговия син Петър, т. е. до към средата на X в.

През **четвъртият период** църквата претърпява основни конструктивни и строителни изменения, които се дължат на някакви разрушения, настъпили по неизвестни причини. Това може да се долови само на отделни участъци в градежа, където са извършени надзиждания от ломен камък на хоросан (северният и южен зидове близо до олтара). Не може да се каже настъпили ли са изменения в плана на църквата — възможно е тя да е запазила стария базиликален план, но има известни податки да се предположи, че е била скъсена и се е превърнала в кръстокуполна църква. Пред екзонартекса се появява известната вече система от добре оформени гробници, а погребения и каменни гробници се установяват и в южния, северния кораби, в двата притвора, северно и южно от сградата и в двора на запад. През този период е построен нов плочник на запад, който е по-висок от стария с около 1 м. Под него се открива отточен канал с шахта, който изтича в по-ранния по време колектор и това е свидетелство, че ранната канализационна мрежа е била в добро състояние и е продължила да функционира. По-ранните плочници от север и юг на църквата са били частично пренаредени, като за това са били използувани различни материали: варовикови и пясъчникови плочи и много сполии от по-ранни градежи. Частично продължава да се използува и оградния зид. Трудно е сега да се определи дали голямата сграда от запад е продължила да съществува и в какъв вид. Посочените преустройства и изменения в църквата и свързаните с нея съоръжения и сгради могат с положителност да се отнесат към последния етап от нейния живот — края на XII в. до средата на XIII в. и това е добре документирано от находките — предимно керамика и монети.

Целта на по-нататъшните разкопки ще бъде проследяването на оградния зид от изток и юг, пълното изясняване на плана на сградата от запад. Но и сега може с увереност да се твърди, че тези постройки, заедно с дворцовия комплекс, са образували единно цяло и са оформяли по неповторим и оригинален начин ядрото на градоустройствената система на столицата.

М. Ваклинова, Ир. Щерева (София)

РАЗКОПКИ НА ДВОРЦОВИЯ КОМПЛЕКС В ПРЕСЛАВ

През 1982 г. бяха извършени проучвания на сектора южно от главните дворцови сгради. Там съоръженията са оформени на две тераси с денивелация повече от 1 м. от запад към изток.

През по-ранни кампании бяха изследвани терените южно от Големия дворец и двора между дворцовите корпуси, заети с настлан с каменен плочник площад. Проучена бе и към запад верижна битова постройка и дворът пред нея. Остана непроучен сектора, който върви по наклона нагоре между площада и южната сграда.

При разкопките през 1982 г. целта бе разкриването именно на тази част от комплекса. Оказа се, че там пластовете са били зачистени до нивото на плочника в края на X в. и той е бил използуван и в началото на XI в. В XII в. там са били обитавани нетрайни каменнокални съоръжения, от които произхождат оръдия на труда, керамика и известно количество монети. Докато над площада теренът интензивно е бил използуван и през XIII в., то в склона към запад са били вкопани само три боклучни ями с оскъден керамичен материал, въглени и животински кости, датиращи от същото време.

През 1983 г. проучванията следва да продължат в посока към запад, до окончателното изясняване на неразкритите терени на горната тераса, южно от верижната постройка. Ще се проучва и теренът под нивото на настилката южно от дворците.

И. Йорданов (Шумен)

РАЗКОПКИ НА АДМИНИСТРАТИВНОТО УЧРЕЖДЕНИЕ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПРЕСЛАВ

През последните няколко години във Вътрешния град на Преслав бе разкрито административно учреждение, обслужвало местния стратег през периода 971—1081 г. Данните от намерените в него материали (над 300 оловни византийски печата) са безспорен принос в изучаване миналото на нашите земи, както и за решаването на проблемите на византийската сигилография. Това предопредели и продължаването на археологическите разкопки през м. август 1982 г. Бяха изчерпани една редица квадрати северно от сградата и 1 квадрат южно.

Пред учреждението от север бе разкрита площадка от правилно издялани плочи, която още веднъж подчертава представителността на сградата. Върху тази площадка по-късно, когато учреждението вече не е функционирало, е била изградена жилищна (двуделна) сграда от XII—XIII в. В разкопаната площ бяха намерени множество археологически материали — накити, калъпи за накити, глинени съдове, плочка от бронзова ризница, бронзово печатче, медна екзагия и пр. Броят на намерените монети надхвърли 50 от X—XII в., а на намерените печати — 35. Данните от намерените печати допълват, а в някои случаи корегират изградената картина на административното устройство в българските земи през X—XI в.

Намерени бяха печати на: Теофан, императорски протоспатарий и стратег на Тракия и Йоанопол, на Дамян Добромир, антипат и патриции, дук на Тракия и Месопотамия; на Теодор Добромир, протопроедър; на Василий Глава — протовест; на Андроник Филокалес, вестарх и катепан (без да е уточнено, че се отнася за България); на Йоан Раденос съдия на Тракия и Македония; на Андроник — анаграф и просопо на Акракиодопол и Месемврия и др., а също и един печат на сирийски.

Ст. Витлянов (Шумен)

ПРОУЧВАНИЯ НА ИЗТОЧНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПРЕСЛАВ

През м. април 1982 г. започна археологическото проучване на източната крепостна стена на Вътрешния град на Преслав, в сектора южно от Чупката. Целта на предприетите разкопки беше да се ускори започнатото през 1973 г. цялостно проучване на крепостната стена, с прилежащите към нея съоръжения.

В резултат на проведените разкопки се разкри изцяло само субструкцията на стената, над която лежи насип с дебелина над 2 м. Суперструкцията е напълно унищожена. От нея са останали само единични каменни блокове, изоставени при целенасоченото разрушаване и извозване на строителния материал. В основи крепостната стена е била изградена изцяло от речен чакъл примесен с глина, положен направо в изкопаната траншея. Над тази солидна основа са били полагани блоковете от първия ред на суперструкцията.

К. Попконстантинов (Шумен)

ПРОУЧВАНЕ НА ЧЕРКВАТА С ГРОБНИЦА НА ЧЪРГУБИЛЯ МОСТИЧ В ПРЕСЛАВ

След близо 30-годишно прекъсване на археологическите разкопки, проведени през 1952/53 г. от проф. Ст. Ваклинов, ст. н. с. В. Иванова — Мавродинова и ст. н. с. Й. Чангова, през 1982 г бе възобновено проучването на този интересен паметник.

От тук произхождат едни от най-важните епиграфски паметници — надгробните надписи на чъргубиля Мостич (30-те — 60-те години на X в.), на раба божия Ана (X в.), керамични фрагменти с имената на светии и мъченици, чийто мощи са се намирали в Преслав и Оловния печат на Георги чрънец и синкел български.

В продължение на близо 3 седмици беше разкопана площ около 150 м.^{2} Усилията бяха съсредоточени северно и южно от нартиката на черквата. В процеса на разкопките се откриха интересни археологически материали: битова и трапезна керамика, рисувана белоглинена керамика, стъклени гривни, коланни токи, закопчалки от ръкописни книги, екзагии — всички от X век.

Най-значителен интерес сред находките представлява печатът на Георги чрънец (монах) и синкел български. Това е вторият екземпляр, открит в близост до черквата и трети известен у нас. И трите печата са правени от един и същ булотирион. Въз основа на палеографските си особености печатът може да се датира в хронологическите граници на IX или първата половина на X в.

Следи от градежи бяха открити северно от нартиката на черквата. Зидът е във фрагментарно състояние, изграден от местен ломен камък. За спойка е използуван глинен разтвор.

Южно от нартиката бе открито детско гробче. Гробният инвентар се състои от 8 стъклени гривни (по четири на всяка ръка) и две обеци.

Т. Тотев (Шумен)

БАЗИЛИКА В „СТАМБОЛ ЙОЛУ" — ПРЕСЛАВ

На 300—400 м. източно от североизточния ъгъл на Външната крепостна стена на Преслав беше открита и проучена в източната си половина голяма старобългарска църква в базиликален план. За всички съставки и особености на плана ѝ ще можем да заключим след цялостното ѝ разкриване през 1983 г.

Новооткритата базилика в м. „Стамбол Йолу" се отличава с монументалния си каменен градеж, познат от дворците и двете внушителни базилики (Дворцовата и Голямата базилика) в Плиска и от владетелските дворцови постройки и базиликите Гебеклисе, Сакалова могила и Дворцовата църква в Преслав. Въз основа на наблюденията и материалите от разкопките, базиликата в м. „Стамбол Йолу" с основание може да бъде отнесена към князборисовото църковно и манастирско строителство в Преслав в края на IX в. Заедно с намиращата се в близост до нея базилика при Сакалова могила и базиликата, проучена преди три-четири години на левия бряг на Тича (р. Камчая), срещу аула на хан Омуртаг при днешното с. Хан Крум, тя образува една обособена група паметници на ранното старобългарско църковно строителство, започнало след покръстването на нашия народ, за да съживи старохристиянската манастирска традиция по долината на Тича (р. Камчия).

Р. Анчева (В. Търново)

РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ — XXXI

През 1982 г. четвърти пореден сезон се проведоха археологически разкопки на XXXI-ви сектор, разположен край южната крепостна стена. Проучванията имаха довършителен характер. На площ от 500 кв .м бяха установени културни пластове от три епохи; ранновизантийска, средновековна българска и епоха на османското владичество.

1. Културен пласт от епохата на османското владичество. Има дебелина до 1,40 м. През тази година са разкрити части от две сгради. които се развиват на юг и са били разчистени и демонтирани при проучванията на южната

крепостна стена. Градежите са от ломен камък на калова спойка. Отнасят се към два строителни периода.

Най-масовият археологически материал в този пласт е керамичният. Наред със значителното количество фрагментирана битова керамика са намерени и фрагменти от кахли, глинени лули и монети.

2. Културен пласт от епохата на Второто българско царство. При разкопаването и допроучването на средновековния пласт се установиха три ясно очертани строителни периода. Към първи строителен период — края на XII и началото на XIII в. се отнасят три единични градежа и една двуделна сграда. От втория период са запазени части от три жилищни сгради, които се отнасят към втората половина на XIII в. Третият строителен период е датиран към средата на XIV в. Разкрити са основите на три постройки, чиито фасади са ориентирани спрямо една улица с посока изток-запад.

Разчистени са и четири гроба от некропол, разположен около църква № 12. Ориентацията им е запад-изток. Гробовете са разрушени, костите — разбъркани от интензивното строителство в този сектор на хълма през XVI—XIX в. В гроб № 4, в гръдната област на скелета се откри половинка от малко зелено мънисто и фрагментирана и обезличена медна монета. Останалите три гроба не съдържат инвентар.

3. Пласт от ранновизантийската епоха. Има дебелина до 1.40 м. Към разкритите през миналите сезони части от сгради — един североизточен ъгъл, граден с ломени камъни на глинен разтвор и един зид със смесена зидария — през този сезон бе проучен друг северозападен ъгъл от ранновизантийска постройка. Той е граден от големи ломени камъни на калова спойка. Запазен е в субструкция.

Пластът е беден откъм находки. Намират се единични фрагменти битова керамика.

Разкопките дахода богат и разнообразен материал, свидетелстващ за интензивен живот в този сектор на хълма Царевец от ранновизантийската епоха до късното средновековие.

Й. Алексиев (В. Търново)

РАЗКОПКИ НА ЮЖНИЯ СКЛОН НА ЦАРЕВЕЦ — XXXIV

Секторът е разположен в западната част на южния склон на Царевец и е източно продължение на проучения през 1980—1981 г. терен. Има площ 425 м².

Преди разкопките бяха изсечени дърветата и ниските храсти и разчистен насипния слой от разкопките на Патриаршията и терасата, южно от нея. Намериха се фрагменти от сграфито керамика с части от подглазурни надписи, фрагмент с титла „патриарх“, кубче от подова мозайка.

Поради голямата денивелация на терена работата бе организирана на две тераси — на горната са изчерпани културните напластявания, а на долната — само пластта от османската епоха.

На горната тераса не се откриха останки от сгради. В източната част на сектора, непосредствено под горния скален венец, се разкри голяма битова пещ със слабо подчертана елипсовидна форма (североизток-югозапад) и отвор на югозапад .Изградена е от средно големи ломени камъни, с равно оформено вътрешно лице върху солидна подложка от каменна зидария (размери 1.30 х 1.40 м). Подът е от дребни добре подредени тухли и глинена запазка. Западно от пещта се разкри подковообразно огнище, изградено върху западното продължение на южния зид на подложката на пещта. Пред него има площадка, оградена с дребни камъни, където е събирана пепелта и въглените. Навярно пещта е била под лек навес.

Югоизточно от битовата пещ се разкриха останки от грънчарска пещ. При почистването ѝ бяха намерени натрошени съдове и парчета мазилка от стените ѝ. Повечето от съдовете, разположени около стените на пещта са деформирани от превишаване на температурата. След вдигането на съдовете се разкриха четири цели кирпича (в южната ѝ част), поставени радиално и части от други, използувани в конструкцията на скарата.

В средата на пещта се разкри основата на цилиндричен подпорен стълб. Отворът на пещта е от юг. Размери: 1.35 х 1.30 м, ширина на отвора — 0.40—0.45 м. дебелина на стените 0.12—0.13 см. Разкритата пещ на Царевец е от типа двукамерни пещи с подпорен стълб. В конструктивно отношение те се приемат за един усъвършенствуван тип. Има най-близки паралели с пещ № 1 от средновековното селище при с. Хотница.

От пещта са възстановени 15 съда, предимно гърнета с различни размери, тънки стени и богата врязана украса. По форма съдовете се отнасят към XIV в.

Слабото отухляване на стените показва, че пещта не е използувана продължително време.

На долната тераса се разкриха само части от зидове от османската епоха, които още не очертават план на сгради. В пластта се намират значително количество натрошена строителна и битова керамика, глинени лули и фаянс.

В полевата инвентарна книга на обекта са записани 93 находки (монети, костени предмети, 3 фрагмента сграфито керамика без глазурно покритие, прешлени за вретено и др.).

Разкопките ще продължат и през 1983 г.

Р. Анчева (В. Търново)

РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ — XXXV

Изследваната площ от 400 кв. м се намира на южния склон на Царевец, северно от проучения XXXI-ви обект. На изток граничи с XXXVI-ти сектор, а на запад теренът е предоставен за площадка на НИПК. Разкопките продължиха два месеца.

През този сезон работата бе съсредоточена в северната част на обекта, по склона със силен наклон към юг. След отстраняването на съвременни насипи (дебелина 1.00—1.50 м) се разкриха останки от градежи и материали, отнасящи се към три епохи — тракийска, средновековна българска и епоха на османското владичество.

Сред намерените материали от тракийската епоха преобладава кермиката (силно фрагментирана) от ранната и късножелязната епоха. Тя е в голямо количество, но трайни съоръжения от тази епоха не бяха установени.

От времето на Второто българско царство датира един градеж, принадлежащ на помещение със запазени части от глинобитен под. Върху пода имаше дебел пласт от въглени, пепел и малко битови материали. Намерени са една огрибка, няколко тежести, два прешлена и фрагментирана кухненска и сграфито керамика от XIII—XIV в. Денивелацията на терена в северната част на обекта, както и по-късното строителство са обезличили и унищожили средновековните градежи.

От епохата на османското владичество са разкрити единичен зид, чийто източен край продължава в сектор XXXVI и една постройка. Сред находките преобладават фрагментите битова керамика, цели и фрагментирани глинени лули и кахли.

През 1983 г. археологическите проучвания на този обект ще продължат до изчерпването на културните напластявания.

П. Славчев (В. Търново)

РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ — XXXVI

През отчетната година продължи проучването на северната половина на обекта, където в предходния сезон беше разкрита турската архитектура от три строителни периода. Сега задачата беше да се демонтират зидовете на късното сроителство и да се проучи средновековният културен пласт. В него преобладаваха обгоряла пръст, ломени камъни, пепел, парчета глинена мазилка, обикновена и художествена керамика. Аналогиите на масовия материал и монетните находки определят датировката на културния пласт от XIII—XIV в. На дълбочина 1,20 м достигнахме основите на сграда с подчертано присъствие на посочените по-горе материали и монети от втората половина на XIV в., които на съответната дълбочина изясняват обстановката.

Непосредствено под основите на средновековния строеж остават рушавините на ранновизантийската сграда, която е била опожарена. Битовата керамика и находките са съвсем малко за разлика от значителното количество строителни материали — тухли и керемиди, направени в повечето случаи от каолинова глина.

В най-ранния културен пласт от сивочерна пръст и много въглени на дълбочина 4,50—5,20 м се откриват едри фрагменти от съдове от двете фази на желязната епоха.

С тези частични резултати от разкопките през 1982 г. на обект XXXVI историческата картина в живота на Царевец отново се очертава в границите на три хилядолетия — началото на желязната епоха — края на XIX в. Проучванията на обекта ще продължат през 1983 г.

Зл. Генова (В. Търново)

РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ — XXXVII

През 1982 г. в продължение на 2 месеца (юли — август) продължи проучването на сектор XXXVII, разположен по южния склон на хълма Царевец, между сектори XXXVI и XXXIX. В участъка, включен между двете пешеходни алеи, приключи отнемането на насипната пръст (дебелина 2,20—4,00 м). Тя съдържаше много и разновременни материали, между които — част от бронзов кръст — енколпион, бронзова вита гривничка, детска златна обица, желязна мотика, костен едностранен гребен с гравирана украса и др. Под насипната пръст се откриха основите на две жилищни сгради (едната двуделна) и калдаръмени настилки, принадлежащи на турския квартал в тази част на хълма, съществувал до Освобождението на града през 1877 г. Материалите, произхождащи от разрушенията на сградите, се отнасят към XVIII—XIX в.: фрагменти от глинени, фаянсови, порцеланови и стъклени съдове; лули; накити — обици, мониста, пафти, токи, стъклени гривни, игли за коса, копчета, обкови, строителни материали, няколко монети и др. Наред с тях се откриха и не малко материали от по-ранните пластове на Царевец (тракийски, ранновизантийски, ранносредновековен, средновековен, късносредновековен), разрушени от строежите през XVIII—XIX в. — фрагменти от глинени съдове, дребни предмети, част от каменен хаван, използуван като мангал в една от жилищните сгради и др.

Т. Овчаров (В. Търново)

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ XXXVIII НА ХЪЛМА ЦАРЕВЕЦ

На обекта е работено през 1981 г., като са разкрити частично запазени основи на 8 сгради от времето на османското владичество. През отчетната 1982 г. е проучена площ от 350 м^2.

В източната част са разкрити основи от 3 сгради от турско време (№ 12, 13 и 15). Те са еднОделни, с четириъгълен план. Основите им са от ломени камъни на калова спойка. Намерени са няколко добре запазени глинени съда, железни катинари, панти за врати, мистрия, брадва и други битови предмети, които заедно с множеството керамични фрагменти определят сградите като жилищни. Полезни за датирането на сградите № 12 и 13 са 2 сребърни монети от Мустафа II (1695—1703 г.) и от Селим III (1789—1807 г.). Запазената архитектура и битовият материал доказват, че южния склон на хълма Царевец е обитаван в турско време (XV—XIX в.).

В ю. з. част на обекта са разкрити частично запазени основи на 4 сгради от ломени камъни и калова спойка, стратиграфски отнесени към времето XII—XIV в. Сграда № 9 имала правоъгълен план, едно помещение и сравнително големи размери. Построена е върху рушевините на сгради № 10 и № 11. Те също са едноделни, с четириъгълен план, но размерите им са били по-малки. Подовете са унищожени. От сграда № 14 е запазен само с. з. ъгъл. Северната ѝ стена е широка 1 м и вероятно размерите ѝ са били значими.

В с. и. част на обекта са разкрити основи на малка, еднокорабна, едноапсидна църква (№ 23). Подът ѝ е бил настлан с пясъчникови плочи. Поради наклона на терасата северната част на църквата е вкопана, а основите на западната, северната и източната ѝ стени са еднолицеви. Южната стена е изцяло разрушена, тъй като църквата е преустройвана през турско време като жилище. Около църквата има некропол, повечето от гробовете на който са унищожени от строителната дейност през периода XV—XIX в.

Проучването ще продължи и през следващата година.

Л. Квинто (В. Търново)

РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ — XXXIX

Продължиха започнатите през 1981 г. разкопки на сектора, като се отстраниха насипи от южната половина и се проучи късен културен пласт от два строителни периода: I-ви — от средата на XVIII в. до средната на XIX в. и II-ри — от средата на XIX в. до последната четвърт на XIX в., като в последния при двете проучени сгради зидовете са надградени върху запазените основи. През втория период между сградите е минавала улица, а през южните фасади е имало каменни настилки.

Кладенецът със строителен надпис от 1744 г. е използван до 1878 г.

Времето на стротелството и преизграждането вероятно имат връзка със земетресенията в Търново през 1737 г. и 1848 (9) г.

Ат. Писарев (В. Търново)

РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ — X

Проучването на обекта продължи от 4 юли с известни прекъсвания до 3 декември. Теренът, включен в обекта, обхваща част от квадрантите С XXVI и С XXVII. Това е пространството върху по-голямата част от оформената тераса от насип, натрупан при строителството на ресторанта и огромно количество камъни. Границите му са северно от Балдуиновата кула, южно от ресторанта, западно от източната крепостна стена и Френхисарската порта.

Оказа се, че дебелината на насипа е от 3,50 до 4 м. На тази дълбочина се откриха и първите основи на оградни и подпорни зидове, калдаръмени настилки и сграда, характерни за последния период от турското робство.

Разкритата сграда е с удължен правоъгълен план с размери дължина 10,50 м и шир. 5 м. По дългата си страна е с направление изток — запад с лице на юг.

В полевата инвентарна книга са вписани 110 предмета, дошли в по-голямата си част с насипа от различни епохи.

Проучванията на обекта ще продължат през 1983 г.

М. Долмова-Лукановска (В. Търново)

РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ — XLI

През изминалия археологически сезон започна проучването на сектор XLI — Източна крепостна стена, намиращ се в югоизточната част на хълма, непосредствено след Френхисарската порта. Работи се на площ от 450 $м^2$.

При проучването на най-горния културен пласт от XVIII—XIX в. се откриха три жилищни сгради и части от такива, под които минаваше канализационната мрежа. Откритите материали са фрагменти от гърнета, стомни, паници, части от стъклени и порцеланови съдове, лули и др.

В средновековния културен пласт се разкри част от крепостната стена, която не е запазена еднакво добре в проучения терен. Външното ѝ лице не е разчистено. Разкрита е на дължина 15 м. със запазена височина 1,20 м, като следва посоката на скалния венец. Под нея остават основите на ранновизантийската стена, която е изнесена на изток с 0,50 м. Вътрешното лице на стената е оформено от едри и средни ломени камъни с правоъгълна форма и спойка от бял хоросан. Пълнежът е правен, като е запълвано пространството между двете облицовки с нахвърляни без ред средни и дребни камъни поляти обилно с хоросан. Облицовката е конструктивно свързана със стената и представлява едно цяло с нея.

Между крепостната стена и сградите, западно от нея, се разкри част от тясна уличка с две строителни нива, първото от които се отнася към XIV в. с „шосирана“ настилка. Западно от нея бяха разкрити отчасти две големи сгради с правоъгълен план север-юг, които са съобразени с улицата и крепостната стена. В тях се забелязват следи от преустройства, следствие на стихиен пожар през първата половина на XIII в. Сред намерените материали в най-голямо количество е керамиката — кухненска и сграфито, глинени свещници, скари за изпичане на сграфито съдове, както и 38 византийски и български монети от края XII—XIV в.

При проучването на ранновизантийския пласт се откри участък от крепостната стена, проучването на която не е завършено. Основите ѝ опират на скалата. Изградена е от едри ломени камъни на розов хоросан, в правилни хоризонтални редове с обмазани фуги.

Разкопките на сектор XLI ще продължат и през 1983 г.

К. Ботов (В. Търново)

ПРОУЧВАНИЯ НА ЦАРЕВЕЦ — XLII

Обект XLII е разположен под Патриаршеския комплекс в западния сектор на южния склон. През 1983 г. се премахна културен насип с дебелина от 2 до 6 м, който произхожда от стари разкопки и разрушения. Откритите материали — 50 монети, части от керамо-пластична украса и други, са попаднали в проучения терен след разрушаването на Патриаршеската църква.

В южната половина на обекта се проучиха 3 жилищни сгради и една преградна стена, които могат да се отнесат към XIX в.

Ат. Попов (В. Търново)

РАЗКОПКИ НА „ВЕЛИКАТА ЛАВРА“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Разкопките са продължение на проучването от по-ранни години и обхванаха два участъка — северен и южен.

В северния участък беше разкрита крепостната стена на дълбочина до 6 м. Откъм р. Янтра градежът е запазен до 4,50 м. Напълно беше разчистена и проучена полуцилиндрична бойна кула, с фронт към реката. За сега тя е една от най-големите кули известни в средновековно Търново. Външният диамерът е 9 м. Тя е конструктивно свързана с куртината. В основата ѝ е изградена мощна „стъпка“ и от нея на височина 1,30 м до подовото ниво на помещението на кулата градежът е плътен. Доразкрити бяха три контрафорси, построени на фуга, за подсилване здравината на стената. Северно от кулата беше разкопана порта към р. Янтра, с посока към Трапезица. На това място е имало останки от десния устой на мост за свързване на крепостите, издигнати на Царевец и Трапезица. Доразкрит беше до основи градежът и бе установен планът на костницата. Тя е била преустройвана. В източния край бяха разкопани останки от апсида. Комплексният археологически материал е средновековен български и се датира в границите XII—XIV в. Намерени бяха отломъци от кухненска и трапезна сграфито керамика и монети от византийски и български владетели — Исак II Ангел (1185—1195), Михаил VIII Палеолог (1258—1282), Андроник II Палеолог (1282—1320), български и латински имитации, от Константин Асен (1257—1277), Т. Светослав (1300—1321), Иван Александър (1337—1371), Иван Шишман (1371—1393).

В южния участък беше разкрита до основи крепостната стена с още две полуцилиндрични кули и една четириъгълна кула-кладенец. До сега крепостната стена е проучена на дължина от 200 м с 6 бойни кули. Четириъгълната кула-кладенец е трапецовидна по план. От източната страна личат легла на греди от дървената подова конструкция. От това ниво започва най-ниското стъпало на разкрит проход със стълбище — посока към Царевец. Всъщност това е едно голямо съоръжение, което е свързало двата отбранителни пръстена — първата крепостна стена край Янтра с втората по скалния венец на Царевец. Цялата му ширина е 4, 70 м. От двете страни били изградени дебели зидове (южният е 1,80, а северния 1,40 м). Между тях в кухината (широка 1,50 м), вкопано в земята, е било построено стълбището. Открити са вече 50 стъпала без да е проучена цялата му дължина. Проходът е запазен от стъпалата на височина 2 м. При осмото стъпало е имало изход на север. Предназначението на разкритото съоръжение е било: 1. За осигуряване вода за крепостта на хълма Царевец; 2. За свързване двата пояса в единна отбранителна система и 3. При нужда да се осигури скрито излизане от крепостта, сиреч играло е ролята на тайник.

Край стената, кулата-кладенец и прохода бяха намерени различни находки. Преобладават отломъците от керамика, отнасящи се към XII—XIV в. Интерес представляват глинен свещник, намерен в стълбището; хералдично изображение върху дъно от глинен съд — два леопарда един срещу друг, а помежду им — стилизиран двуглав орел; отломък от глинен съд с калиграфски оформен подглазурен пълен монограм на титлата патриарх. Намерени бяха в този участък повече от 65 монети. Една част от тях са от ранновизантийската епоха (Констанций II, Анастасий I и Фока). Убедително е преобладанието на монетите от XIII—XIV в. и то българските — имитативи, от Константин Асен, Иван Александър и пр.

Навън от стълбището, от южната страна, беше открита пещ за изпичане на глазирана керамика. Край нея бяха намерени повече от 20 триноги-скари.

Я. Николова, М. Робов (В. Търново)

РАЗКОПКИ НА ЦЪРКВАТА СВ. ДИМИТЪР СОЛУНСКИ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНВО

Проучванията през 1982 г. продължиха в три сектора. Североизточно и южно от църквата се откриха две големи сгради, ориентирани точно спрямо нея. Най-вероятно те са били двуетажни. Между църквата и втората сграда връзката се е осъществявала чрез малкия вход в южната ѝ стена. Сградите са съществували едновременно с църквата. Материалите в тях ги датират от края на XII до началото на последната четвърт на XIII век. Разположението им спрямо църквата, техните размери и находките в тях ги определят като манастирски.

Върху разрушенията на южната сграда по-късно е била построена новата еднокорабна църква, към която беше открит и притвор. Установи се, че в строежа и интериора ѝ са използувани материали от рушавините на църквата Св. Димитър Солунски — корнизи, тухли със знаци взети от подовата ѝ настилка и др. Втората църква е била разрушена през XVII в. и върху нейните развалини е погребвано християнско население. Голяма част от този некропол, функционирал почти до края на XIX в. се простира и в северния двор на църквата. В него бяха открити разнообразни и интересни предмети от гробния инвентар.

Западно от църквата Св. Димитър Солунски, в най-долните слоеве, се установиха значителни останки от живот през ранножелязната и късножелязната епоха -- оръдия на труда, керамика, ями, огнища, късове от стенна мазилка на жилища и едно култово съоръжение, състоящо се от голям заравнен скален блок с изсечен в него улей и наоколо пасаж от грижливо подредени в неправилен кръг ломени камъни.

Находките в трите сектора са много богати — около 70 цели съда, фрагменти от глинени съдове, интересни по форма подставки за изпичане на сграфито керамика, над 400 монети и един уникален паметник на дребната пластика — двулицев нагръден кръст от кост с релефни изображения на 13 фигури и четири надписа. Значителна част от находките се отнасят към XIII в.

Ив. Джамбов (Хисар)

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ И СОНДАЖИ В СРЕДНА ГОРА И ПРЕДБАЛКАНА, ПЛОВДИВСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. продължиха теренните обхождания и сондажи на средновековни крепости и селища по Средна гора и южните склонове на Стара планина. Те бяха съсредоточени предимно в басейна на р. Стряма. В Средна гора това са крепостите в землищата на селата: Розовец, Сърнегор, Г. Домлян, Бегунци, Каравелово, Климент и др. По Стара планина — крепостите край с. В. Левски, с. Сушица, гр. Карлово, гр. Сопот, с. Хр. Данов и др. Броят на посетените археологически обекти е 18.

Трябва да отбележим, че повечето укрепителни съоръжения са възникнали през периода V—VI в. Сравнително малко данни за живот са засвидетелствувани през ранното средновековие (IX—X в.), до като по време на Второто българско царство те отново се възраждат.

Сондажни археологически проучвания бяха проведени на крепостта при с. Красново. Получиха се интересни данни за укрепителната ѝ система. Установи се, че тя е имала два входа, като главният се е намирал в северната крепостна стена, която е и най-добре запазена. На най-високото място е била построена крепостната църква. По запазените ѝ основи може да бъде отнесена към еднокорабните постройки без обособен притвор.

Л. Бобчева (Толбухин)

РАННОСРЕДНОВЕКОВНОТО БЪЛГАРСКО СЕЛИЩЕ ПРИ С. ТОПОЛА, ТОЛБУХИНСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. продължи проучването на ранносредновековното българско селище в местността „Кованлъка" при с. Топола, Толбухенски окръг. Разкопана бе площ от 355 кв. м на дълбочина до 1,50 м средно. Разкрито бе ново помещение, което се отличава от досега разкритите по добре запазената облицовка на стените си на височина до 1 м. Помещението е с размери: от запад 2,80 м, от изток — 3,10 м, от север — 3,80 м, от юг — 3,10 м. Целият му под е от изпечена глина, от източния си край помещението е разрушено. Поради обстоятелството, че се отличава от другите, и че в него са намерени човешки кости и малко керамика, предполагаме, че не е било жилище.

Определени бяха границите на селището от изток и юг. Обработена бе керамиката, понеже обекта е грънчарски център. От общо 6900 фрагмента — 2996 са от трапезния тип керамика, 2277 са от кухненския тип. Останалите 1627 са от елинистическата и римската епохи.

Инвентирани са 48 експоната от разкопките, между които: 4 римски монети от IV век, дръжки на амфори с печато: 4 римски монети от IV век, дръжки на амфори с печати, дъна от средновековна керамика със знаци, устия с вътрешни дръжки — уши, устия от ведра, брусчета, бронзово сферично копче и други.

Ст. Лисицов (София)

РАЗКОПКИ НА ИЗТОЧНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА ОТ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Целта на проведените теренни проучвания бе да се разкрие до нивото на субструкцията на части от крепостната стена — между Източната порта на Вътрешния град и Кула № 2 — вътрешна по своето местоположение при така наречената „Чупка" от крепостта.

По време на проведените разкопки се разчистиха останките от крепостната куртина, които в суперструкция са на значителна дълбочина под съвременния терен — от 2,80 до 4,20 м.

Крепостната стена, която в проучения участък е със запазена височина над банкета до 0,90 м е градена по типа „опус квадратум" — от варовикови добре обработени блокове на хоросанова спойка. Стената е с дебелина от 2,62 до 2,72 м, като по лицевите си части квадратите са градени по системата „биндер-лойфер".

Особен интерес представлява разкритата (чрез 2 сондажа) удивително дълбока и солидна субструкция на куртината — до 3,40 м изградена от квадри на хоросанова спойка (в 8 реда). Дълбокото фундиране на основите е било продиктувано от наличието на широк овраг, който куртината е трябвало да пресече пряко и стремежа да се терасира терена на Вътрешната крепост. По тоя начин крепостната стена изпълнява функцията не само на фортификационно съоръжение, но и на подпорна стена (в основата си) за задържане на изкуствено наслоения насип за нивелиране на терена откъм Вътрешния град.

По време на разкопките бяха открити значителен контингент чирепи от битова и художествена ранноболгарска (VIII—X в.) и късноболгарска керамика (XIII—XIV в.), архитектурни детайли-торуси, фризове, плочи, декоративни мраморни детайли за инкрустация и др., железни изделия и детайли, ядра желязна шлака, медни детайли, анонимна византийска монета от XI—XII в., стъклени предмети, седефени кръгчета от накити, късове от керамични водопроводни тръби и сопци от стъкларски пещи, керамични фрагменти с гравирани знаци и др.

Върху външното лице на крепостната стена при първия ред квадри над цокъла на градежа се разкриха две графитни рисунки, които се явяват като първи изображения върху лицето на ранната крепостна стена от Вътрешния град.

В резултат на разкопките е разкрита крепостната стена до нивото на основата ѝ по протежение на 16 линейни метра.

Р. Рашев, Ст. Станилов (София)

СТАРОБЪЛГАРСКО УКРЕПЕНО СЕЛИЩЕ ПРИ С. ХУМА, РАЗГРАДСКИ ОКРЪГ

Проучванията бяха съсредоточени в централната част на укрепеното с каменна стена и ров пространство, където през 1981 г. бяха разкрити останки от 4 жилища-полуземлянки. През 1982 г. бяха проучени още 9 подобни жилища. Всички имат неправилна четириъгълна форма и са вкопани средно на 1 м от нивото на стария терен. Според типа на отоплителните съоръжения се разделят в две групи: с каменна печка в очертанията на жилището (3) и с изкопана вън от жилището пещ (6). И в двата случая бяха установени, разположени едно върху друго жилища. Откритата керамика се отнася изцяло към ранното средновековие (IX—XI в.). Преобладава кухненската керамика, представена от гърнета с украса от прави и вълнообразни врязани линии. Трапезната керамика включва фрагменти от гърнета от сива глина с украса от излъскани ивици, амфоровидни глазирани кани и белоглинени кани, чиято повърхност е покрита с червена ангоба. В некропола на селището бе открит скелет с глава на запад, без гробен инвентар. Под южния скат на укрепеното селище бяха установени границите на обширно неукрепено ранносредновековно селище.

Ж. Н. Въжарова (София)

СРЕДНОВЕКОВНОТО СЕЛИЩЕ КРАЙ С. ГОЛЯМ ИЗВОР, РАЗГРАДСКИ ОКРЪГ

Продължиха проучванията на средновековното селище край с. Голям Извор, Разградски окръг. Бе изследвана площ 420 м². Бяха открити четири жилища — полуземлянки, като в две от тях бяха намерени по две печки, изградени от камъни. Находките в насипа на жилищата са: фрагменти от гърнета от IX—X в., прешлени за вретена, тяжест за рибарска мрежа, брусове, костени шила и др.

През тази година бяха разкрити от части три жилища от тракийския период, богати с керамични фрагменти, сред които един цял съд. Сред находките има прешлени за вретена, малки съдчета и части от такива и др.

Проследяването на югозападната и южната част на местността, на която е разположено селището ще се извърши при бъдещите изследвания.

Р. Василев (София)

РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И КРЕПОСТ В М. „КАЛЕТО" КРАЙ ГР. ЗАВЕТ, РАЗГРАДСКИ ОКРЪГ

Археологическите разкопки започнаха през 1982 г. Бяха извършени само сондажни проверки в два сектора — на крепостната стена в централната част на Калето и на селището в североизточния край и т. н. Средно (предно) кале. Целта бе да се установи относителната хронология на изграждане на крепостната стена и на живота в селището.

На базата на получените от сондажите данни може да бъде направен изводът, че крепостната стена е строена по всяка вероятност през втората половина на IX в. Селището, което тя е ограждала е съществувало през целия X в. и първите десетилетия на XI в. То е било значимо в стопанско и административно отношение, за което свидетелствува и намереният владетелски печат. Засега паметникът е еднослоен и културните напластявания са само от времето на Първото българско царство.

В селището са проучени четири жилища — полуземлянки. Те са правоъгълни в план, като жилище 2 е леко трапецовидно. В едно от тях (ж. 1) е разчистена, вкопана в една от късите стени, пещ с кръгъл план. Жилища 1 и 2 са със стълбова конструкция. Те са имали по един стълб в средата на късите стени, които са носели напречната греда на двускатния покрив. Подът на полуземлянките, както и стените във вкопаната им част, са измазани с глина с посветъл цвят от този на льоса.

Намерени са значително количество керамични фрагменти от съдове, работени на бавновъртящо се грънчарско колело, датирани в IX—X в., части от глазирани съдове, бронзови апликации.

Сондажните проучвания на Калето показват, че тук се намира важна крепост от времето на Първото царство. Те поставят и много въпроси, чието изясняване ще стане при бъдещите проучвания.

Д. Ил. Димитров (Варна)

РАЗКОПКИ НА РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН КЕРАМИЧЕН КОМПЛЕКС ПРИ С. КИПРА, ВАРНЕНСКИ ОКРЪГ

На 6 август 1982 г. при строежа на Комплекс за обществено хранене в с. Кипра, Варненски окръг, били открити три керамични пещи. Едната от тях е била почти напълно унищожена, а при другите две са повредени предните им части. При спасителните разкопки, извършени от Варненския музей, се установи, че трите пещи са почти еднакви по форма и размери и са принадлежали към керамичен комплекс, към който вероятно е имало и други пещи. Всички те са били едноетажни (еднокамерни) и са имали кръгла форма и леко извит, почти плосък полусферичен свод. Диам. на пода 2,22 — 2,25 м, вис. 1,20 м. Вкопани са изцяло в брега на полегатия склон, който наблизо завършва с коритото на малък поток. В дъното им, точно срещу разрушения вход, се намира димоотводен канал широк 0,16—0,20 м, благодарение на който в пещите се е получавала температура 800°. Пред тях вероятно се е намирала работилница, напълно унищожена при изкопните работи. На 7,60 м източно от пещите се откриха части от полуземлянка, в северозападния ъгъл на която се е намирала вкопана в здравия терен пещ, напълно еднаква по форма с керамичните пещи. По пода както на керамичните пещи, така и в полуземлянката се откриха късове от характерните за ранното българско средновековие гърнета с врязана украса и съдове от пречистена сива глина и излъскани стени. Точно такива съдове са открити в близките езически некрополи Девня 1 и 3 при гара Разделна, което дава основание керамичният комплекс да се отнесе към края на VIII или най-късно към първата половина на IX в.

Пещите от Кипра са със сравнително примитивна форма и устройство, което ги отделя рязко от ранносредновековните пещи от керамичния комплекс при с. Топола, Толбухински окръг и от селищата при с. Гарван и Попина, Селистренски окръг. Както показват археомагнитните изследвания, извършени от Геофизичния институт при БАН, те са по-ранни от последните, които трябва да се отнесат към края на IX и главно към първата половина на X в. Важно е да се отбележи, че докато пещите в Кипра стоят по форма и устройство много близо до добре известните по двата бряга на Долни Дунав битови пещи в славянските полуземлянки и изглежда са резултат на влиянието на материалната култура на славянското население, то двуетажните пещи са много близки до прабългарските керамични пещи по Дон и Донец и вероятно отразяват влиянието на северночерноморската керамична традиция върху развитието на грънчарството в България.

Разкриването на пещите от керамичния комплекс в с. Кипра представляват ценен принос в изучаването на грънчарското производство в Ранносредновековна България особено през по-ранния ѝ период. Пред вид голямата им научна стойност двете от тях са запазени и ще бъдат експонирани в специално изградена към Комплекса за обществено хранене — Кипра защитна постройка.

Ал. Кузев (Варна), К. Попконстантинов (Шумен), П. Георгиев (Шумен), А. А. Мединцева (Москва)

РАЗКОПКИ НА СТАРОБЪЛГАРСКИ МАНАСТИР ПРИ С. РАВНА, ВАРНЕНСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. разкопките бяха съсредоточени в северния двор на манастира. Разкрита беше повече от 1000 кв. м площ заедно с прилежащия от север ограден зид, който минава по ръба на терасата и следва нейните очертания. В по-голямата си част липсват помещения от вътрешната му страна. Единствено в западния му край има две почти еднакви квадратни помещения-килии с полуцилиндрични ниши срещу входа. В разкритата част от двора бяха открити и проучени две самостоятелни сгради, построени в два различни периода от съществуването на манастира. По-ранната от тях представлява сравнително голяма баня. Тя е ориентирана с дългата си ос по посока север-юг, запазена е главно с вкопаната си под нивото на двора приземна част. Първоначално банята е била малка триделна постройка. В северното ѝ помещение е била разположена пещта и котела за затопляне на водата, а в останалите две — отоплителната инсталация от хипокаустни колонки, зидани с тухли и червен хоросан. От запад, срещу всяко от отопляваните помещения е имало квадратни ниши за вани, съответно за топла и студена вода. По-късно банята била разширена, като в двата края на постройката ѝ било добавено по едно помещение. Едното от тях било оформено като неотоплена съблекалня, снабдена с голяма вана за студена вода, а другото служело за префурний.

Втората самостоятелна сграда, в северния двор на манастира, е била построена в последния период от съществуването му. Тя има правоъгълна форма и е неразчленена отвътре. Изградена е на мястото на опожарена дървена постройка. Около нея беше изчерпан пласт с материали, главно керамика, от края на X и XI в.

При разкопките, освен фрагментираната старобългарска керамика бяха открити редица предмети: секач, косер, ножица, ключ и др. Намерени бяха и три нови писала. С тях броят на откритите в манастира пособия за обучение в писане нарастна на 10.

През тази година бяха намерени и десетки нови надписи и рисунки. Повечето от тях са от камъни от градежа на рухналата в двора северна стена на откритата миналата година дидаскалия. Установено беше, че те са били надраскани с острие, вероятно писани върху стената на височината на човешки ръст.

В. Антонова (Шумен)

РАЗКОПКИ НА СТАРОБЪЛГАРСКИЯ НЕКРОПОЛ ДО ГРАД СМЯДОВО

При землени работи, провеждани от Химическия завод в Смядово, се откри старобългарски некропол. Веднага се започнаха спасителни разкопки. Проучиха се десет гроба от некропола, който изглежда е бил предварително планиран. Единствен обряд е бил трупополагането. Гробовете са ориентирани по християнски. В тях има по едно погребение. Ръцете са скръстени на таза, на гърдите или едната е спусната покрай тялото. Липсва гробен ритуален инвентар или предмети от облеклото.

По форма гробовете са: а) трапецовидни, оградени от всички страни с камъни и покрити с каменни правоъгълни плочи, наредени една до друга и б) правоъгълни ями, издълбани в земята без облицовка. В първите гробове мъртъвците били поставени направо, а във вторите — и в дървени ковчези.

В самия некропол се намират дълбоките основи на трикорабна базилика, с апсида на изток.

Градежът бил от големи обработени камъни със спойка от здрав хоросан.

В близост до базиликата личат останки и от други солидни градежи.

Л. Дончева (София)

РАЗКОПКИ ПРИ С. ОДЪРЦИ, ТОЛБУХИНСКИ ОКРЪГ

През м. юли и август 1982 г. за дванадесети пореден път се проведоха разкопки в м. Калето при с. Одърци, Толбухински окръг. Работи се в българския и в бившия полски сектор, като продължи разкриването на нови площи във вътрешността на крепостта. Целта беше да се добият нови данни за горния пласт, датиран в епохата на Първото българско царство. Към известните досега двадесет жилища бяха разкрити още десет полуземлянки (№ 35—44). Те са правоъгълни или квадратни с малки размери. Само жилище № 40 е двуделно. Вкопани са на 0,80 — 1 м от съвременния терен в ранновизантийските сгради, като някои (№ 35, 42, 44) използуват отделни техни зидове. От вътрешната страна са облицовани със зид от ломени камъни. Понякога в един от ъглите се открива П-образна каменна пещ. В други случаи е запазен подът на пещ или подница с елипсовидна форма, градена от фрагментирани тухли или керемиди, покрити с глинена замазка с деб. 0,04—0,05 м. От жилищата произхождат разнообразни предмети, свързани със земеделието и скотовъдството, занаятчийски инструменти, керамика, много шила и прешлени за вретено, накити, византийски анонимни монети. В жилище № 37 бяха намерени пет кромела.

П. Петрова (Шумен)

РАЗКОПКИ НА АРХИТЕКТУРЕН КОМПЛЕКС „СТРУМБА“ КРАЙ ШУМЕН ПО ПРЕДВАРИТЕЛНО АЕРОПРОУЧВАНЕ

През месец юли 1982 г. започна археологическото проучване на обект „Струмба“, намиращ се 4 км северно от гр. Шумен. Разкопките се водят по предварително изграден въз основа на аерофотоизследване на района план-макет. По него архитектурният комплекс включва два вписани двора, оформени от отделни сгради, верижни постройки и ограда. Така се получава затворена стопанска единица в центъра на селище.

Откритият масов материал по време се отнася към IX—X в. Украсата върху битовата керамика е в различни съчетания на врязани линии, ямички и рядко от светлозелена глеч.

Бяха набелязани пет сондажа, които трябваше да пресекат различни по тон, конфигурация и местонахождение петна ситуирани на земята по елементи на околната среда: дърво, храсти, път — влезли в обсега на обектива.

Дебелината на културния пласт е 0,70 м. Зидовете се откриват на дълбочина 0,20—0,30 м. Частично са разкрити две сгради градени от ломени камъни и спойка от глинен разтвор. Някои от помещенията има мазилка от розов хоросан. Навсякъде подовото ниво е отбелязано от дебел пласт жълта глина с тухлена настилка. От покривната конструкция се откриват фрагментирани имбрици и тегули. Засечена е каменната ограда на комплекса от север, юг и изток.

Археологическите разкопки потвърдиха верността на изработния предварителен план-макет и показаха нови елементи, които значително разширяват възможностите за пълна и точна аерофотоинтерпретация на изцяло скрити под пръстта археологически обекти.

Ив. Крайчев (Ямбол)

РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА КРАЙ СЕЛО КАРАВЕЛОВО, ЯМБОЛСКИ ОКРЪГ

През лятото на 1982 г. се проведоха археологически разкопки и проучвания на откритата през 1981 г. средновековна крепост в местността „Дермен кеси“, край село Каравелово, Ямболски окръг.

Детайлно са проучени стените в южния и югоизточния сектор на крепостта. Потвърди се началното им изграждане през VI век, установени са няколко преправки през IX—X век и изграждането на нова дублираща стена с порта и улица в края на XII век.

Проучена е вътрешността на крепостта, включена непосредствено между крепостните стени в този сектор, при което са открити и разчистени основите на едноапсидна трикорабна базилика с некропол около нея, жилищни и стопански сгради с богат инвентар от X—XI век.

Разкрити са части от останките на голяма обществена сграда, строена през VI век и преизползувана в по-късно време.

Въз основа на наблюденията върху конструктивно-строителните етапи на крепостните стени, съоръженията и сградите е констатирано, че в ранния период от изграждането им е използван материал от специално разработената в близост до крепостта кариера, а към края на XII век от останките на две антични селища.

Намерени са дванадесет монети (три антични, използвани като амулети, две от VI век, шест от XI и една от XII век), метални оръдия на труда и оръжия, фрагменти от стъклени и костени предмети и накити, множество фрагменти от битова и строителна керамика, някои от които са в процес на реставрация и консервация.

Археологическите разкопки ще продължат през настоящата година с проследяването на останалите сектори от крепостните стени, както и пълното разкриване на обществената сграда във вътрешността на крепостта.

Ив. Крайчев (Ямбол)

РАЗКОПКИ НА НЕКРОПОЛ КРАЙ С. ДОБРОСЕЛЕЦ, ЯМБОЛСКИ ОКРЪГ

През м. октомври 1982 г. в продължение на две седмици, се проведоха спасителни археологически разкопки на средновековен некропол в местността Пашовите ливади, на 2 км североизточно от село Доброселец, Ямболско.

Некрополът е бил системно разрушаван при селскостопански работи, от размиването и отнасянето на земните пластове от бреговете на течащата през него Явуз дере (Дълбоката река).

Проучен е най-застрашения от срутване участък, в който са открити 27 погребения на деца, жени и мъже, извършени по християнски начин, но с елементи от езически обряд. Мъртвите са били полагани направо в земята, в гробни ями, като част от тях са оградени с камъни или фрагменти от тухли и керемиди. Повечето от гробовете са били ограбени още в средновековната епоха, тъй като костите на скелетите (особено на ръцете) са разбъркани.

В дванадесет от изследваните гробове е намерен погребален инвентар, между който почти запазено гърне с една дръжка и множество фрагменти от съдове, работени на грънчарско колело, украсени с хоризонтални или в комбинация с вълнообразни врязани линии. Намерени са и накити от стъкло, мед и бронз.

Палеоантропологическите изследвания, направени от д-р Славчо Чолаков, за сега показват, че преобладаващият брой на скелетите са на европоиди и принадлежат към северния расов тип, характерен за славяните. Срещат се малък процент със слаби монголоидни белези, а също с такива от медитеранската (средиземноморската) раса.

За сега, според обряда и инвентара тази част от некропола се датира в X—XI век.

Разкопките ще продължат и през настоящата година.

Ж. Н. Въжарова (София)

РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ С. ЧЕРНИЧЕ-КРУПНИК, БЛАГОЕВГРАДСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. продължиха разкопките на средновековния некропол, с. Черниче-Крупник, чието изследване започна през 1978 г.

През отчетната година бяха разчистени още 7 гроба. Всички гробове са със стреховиден покрив и са изградени от антични тухли. В един от гробовете, върху вертикално изправената тухла, до краката на погребания на вътрешната ѝ повърхност, е врязан равнораменен кръст. В гроба на дете на гърдите му бе намерено бронзово кръстче, което от лицевата страна е украсено с орнамент „птиче око“.

Анализът на типа гробни съоръжения, (т. е. стреховидния им покрив) оказва наличието на антични традиции.

Характерът на гробния инвентар: обеци-гроздовиден тип и други накити, заедно с погребалния и поминалния обичай, обаче определят българската (славянската) етническа принадлежност на погребаните — християни в некропола.

Наличието на врязани кръгстове — равнораменни и цъфтящи върху тухлата, положена при краката на погребания, а също малкото бронзово кръстче и останалите накити (обеци, стъклени маниста), намерени при погребаните дават основание този некропол да бъде поставен в хронологическите рамки от IX — началото XI век.

Ек. Манова (София), М. Аспарухов(Плевен)

РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ КРАЙ НИКОПОЛ

През 1982 г. усилията бяха насочени в по-нататъшното проучване на част от съоръженията на II укрепителен пояс от една страна и от друга, изясняване на зида, облицоващ стръмния югозападен скат на хълма към Източната т. н. „Чаршийска“ порта на крепостта. По II укрепителен пояс се работи на източния, североизточен и южен дял — отвън и отвътре. При изясняване връзката на североизточния, т. н. „Краен бастион“, с консервиран вече дял от същия пояс се попадна на малка част от жилище с огнище. От тук произхождат три цели канички, едната от които тип „сграфито“. В сектора пред прекъсването на южната стена между южния и т. н. „Стар бастион“ и „Краен бастион“ в субструкция бяха оголени леглата на масивни, надлъжни на стената греди. Вероятно в бъдеще ще се разграничат строителни етапи от многопланово пристрояване и доукрепване на стръмния към североизток скат. През тази година, при проследяването на стената от консервирания дял на същия пояс на север, се откри малък фрагмент от зид.

Трасето на укрепителния пояс още не е променило своето североизточно направление. В разкопаните почти 25 м от „Краен бастион“ до новопроучения дял, лице на зид не бе установено. За очертанията на стената свидетелствуваха изобилни рушавини отделни и групи камъни и хоросан, над които на места имаше въглени и пепел. Разчисти се и един по-цялостен фрагмент от субструкцията на стената с дължина 2,20 м.

По стената между „Стар бастион" и сектор XIX се попадна на части от жилища, принадлежащи към периода на османското владичество. Запазения малък фрагмент от пода на едното е с подредени дребноломени камъни обмазани с глина, отухлена при пожар. Тяхното откриване потвърждава наблюденията за обитаване на южния скат на хълма по II укрепителен пояс до късен период на османското владичество. Това личи от повсеместното намиране на обикновена неукрасена средновековна българска и сграфито керамика, стъклени гривнички, костено шило, железни предмети и обилие на животински костен материал с преобладаване на агне и говедо и по-малко от птици и риба. Проверката на стената в XXXI имаше за задача да се попадне на съществувало там жилище, от което още в минали кампании бе намерен много битов материал. Профилът в XXXI до стената от II пояс даде сложно напластяване. Между намерените битови материали има и производствени остатъци. Стени от жилища тук не са намерени. Резултат от проверката беше още, че в по-ниската част на крепостната стена в този сектор бе открит от вътре отстъп на стената — към 0,15 м. И в тази кампания се установиха следи от обитаване на вътрешната страна на крепостните стени. Доразкриха се калдаръмени пътеки и се намериха нови фрагменти от майсенски порцелан.

Д. Николов, Д. Янков, Кр. Калчев (Ст. Загора)

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „МЛАДЕЖКИ ДОМ" — СТАРА ЗАГОРА

При археологическите проучвания на обект „Младежки дом" бе установен пласт от средновековната епоха. Бяха открити останки от жилища, боклучни ями, зърнохранилище, част от банска постройка, както и значително количество находки — керамика и монети. В североизточния ъгъл на изкопа бе разчистено правоъгълно съоръжение, изградено от ломен камък и тухли на калова спойка — боклучна яма. В нея бяха открити предимно фрагменти от ранносредновековна керамика — края на IX—X в. Ъгъл на разрушено жилище от камък на калова спойка с еднолицев градеж бе разкрит върху настилката на античната улица. Според керамичния материал, открит в боклучна яма в съседство на това жилище, то може да бъде датирано към XII в.

При проследяване нивото на ямите и останките от разшурени жилища бе констатирано, че през средновековието (VII—XIV в.) няма планиране на града. След началото на VII в. е напълно изоставена античната улична мрежа, водопроводите и каналите.

В западния сектор на обекта бе разкрита малка банска постройка. От нея са запазени топло помещение със стенен и подов хипокауст, басейн за студена вода и част от басейна за подгряване на водата (казан) с огнището. Тази баня може да се датира към началото на XVIII в., когато градът е бил отново водоснабден.

В. Морева (Пловдив)

РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА „ВОДЕН" ПРИ С. ГОРНИ ВОДЕН, ПЛОВДИВСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. продължи археологическото проучване на крепостта „Воден". Разкопките се водеха в северозападната част на вътрешнокрепостното пространство.

Резултатите от разкопките показаха, че тази част е била гъсто застроена, както в късноантичната епоха, така и през средновековието.

От първия строителен период — IV—VI в. бяха разчистени късноантични жилища, които са на северозапад от правоъгълната кула. На изток от нея се оформя улица, която има посока запад-изток. На известно разстояние от кулата тя се пресича от друга улица, която е с посока север-юг. От двете страни на улицата са разположени жилища във верижен план. Основите им са градени от ломени камъни на глинен разтвор. Имат дебелина — 0,65 м. В горната си част са изградени с кирпичи. Откритите питоси в някои от тях говорят, че са използвани като стопански помещения.

Вторият строителен период обхваща времето от IX—XIII в. Бяха разкрити полувкопани жилища, които имат еднороден план. Повечето от тях са ориентирани на запад. Някои от жилищата са построени непосредствено до късноантичната крепостна стена. Вкопаната част на жилищата е от 0,60 до 0,80 м в склона на терена, като пръстта е облицована с един ред камъни, споени на кален разтвор. Около жилищата се откриват много ями, които са вкопани в скалния терен. Те са нарушили късноантичния пласт. Някои от ямите вероятно са използувани за съхраняване на житни храни, а други са боклучни ями, според откритията в тях материал.

Р. Катинчаров (София), Б. Борисов (Нова Загора)

РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ ВЪРХУ СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ДО С. ДЯДОВО, СЛИВЕНСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. продължиха разкопките на българо-холандската експедиция в с. Дядово. Проучен бе пласт с дебелина 0,05—0,25 м, с което средновековният културен пласт бе изчерпан. Открити бяха основи на две нови жилища.

Първото от тях е наземно и има почти квадратна форма с размери: 2,58×2,50 м. Подът му е измазан със сиво-белезникава глина. В основите на всяка от стените му се откриха по три дупки от дървени колове, което обстоятелство ни дава основание да мислим, че жилището е било изградено от забити в земята дървени колове, преплетени с пръти и измазани с дебел слой глина от двете страни. Пещта на жилището е вкопана извън северната му стена. Подът ѝ е застлан с вторично употребени фрагментирани римски тухли.

Второто жилище е вкопано в праисторическия културен пласт на дълбочина 0,45 м. То има правоъгълна форма и размери: 3,55×3,20 м. В югозападния му ъгъл се откри основа от огнище, изградено от ломени камъни. Основата му е силно изпечена от огъня.

Въз основа на откритите 19 сравнително добре запазени основи от жилища в средновековния пласт върху селищната могила може да се каже, че тук са представени двата основни типа жилища, характерни за средновековието — полувкопаните и наземни жилища. Подземната част на някои жилища от първия тип е облицована с еднолицев градеж от ломени камъни и кал.

Статистическите данни, получени от обработката на керамиката потвърждават направените през предходните години изводи. В селището най-разпространени са гърнетата, след тях следват паниците, амфоровидни съдове и каните, а най-слабо застъпени са стомните.

По-голяма част от съдовете са работени на крачно грънчарско колело.

През 1982 г. бяха проучени нови 12 гроба от некропола на селището, с което общият им брой достигна 169. Погребенията са извършени по християнски обичай. Те са бедни на гробен инвентар. Срещат се най-често обеци, гривни и маниста от огърлици.

За датирането на откритите съоръжения и намерените материали в средновековното селище, спомагат до голяма степен и намерените 38 византийски монети, които обхващат периода XI—XII в.

Въз основа на архитектурния тип на откритите жилищни и стопански помещения, намерените материали и монети средновековното селище може да се отнесе към периода на византийското владичество в българските земи (XI—XII в.).

Д. Димитрова (София)

СЕВЕРЕН КРЕПОСТЕН ЗИД ОТ СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ В ГР. ЯМБОЛ

През юни 1982 г. продължи разкриването в източна посока на останките от северен зид на средновековната крепост в гр. Ямбол. На 25 м. източно от кръглата кула, в крепостния зид се разчисти засечка-цокъл с дълбочина 0,40 м. Тя съвпада с този на южната гладка страна на стената — 0,20 м. Именно от тук крепостната стена се стеснява и продължава на изток с ширина 1,00 м. Стеснението е свързано конструктивно с широката част на зида.

Анализът и сондажите около крепостния зид показват няколко периода на изграждане на крепостната стена. С това се допълни и изясни хронологията на изграждане. При чупката, зидът е бил силно повреден, разрушен. Преизграденият зид се качва по-високо върху насипа след чупката-цокъл.

Двата сондажа показаха, че северният крепостен зид лежи върху останки от зидове на унищожени средновековни жилищни сгради. Този факт се свързва с по-късното разширяване на крепостта в западна посока.

В по-късните си периоди крепостният зид, между сградите долепени до него, е бил измазван.

При проучването на крепостния зид в сондажите около него се откри голямо количество керамичен материал от съдове. Преобладават парчета от тънкостенни гърнета с високи устия, „сграфито“ — паници и др. от периодите след XVI в. Излезе и малко материал — главно керамика от съдове — от ранновизантийско и раннобългарско селище.

П. Гатев (София), Кр. Стефанова (Казанлък)

РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД КРЪН

През 1982 г. (от 2 август до 30 септември) продължи проучването на площта източно от останките на напълно разрушената църква в сектор В. Разкриха се останки от жилища и стопански помещения от XII—XIII в., както и няколко сметни ями. Останките от тези сгради са били напълно унищожени при изравняването на терена и оформянето на тераси, съобразно площта, заемана от нивите на частните собственици.

Интерес представляват част от откритите материали: — една детска играчка (в куха глинена сфера, покрита със зеленокафява глазура, са вградени 2—3 свободно движещи се глинени топчета или кварцови камъчета, които при ритмично раздвижване издават приятен звук); част от оловна пластинка с надпис и от двете ѝ страни — молитвени текстове на (византийски) гръцки език; един предмет, изработен от полублагороден метал (сребро или т. н. „бял метал“), който вероятно е служил като „книгоразделител“ при употребата на църковно-служебни книги.

Г. Джингов, М. Йосифова, А. Балканска (София),
Г. Радичков (Каварна)

КАЛИАКРА

Освен редовно планираните археологически изследвания на Калиакра, през лятото на 1982 г. се проведоха и спасителни разкопки на застрашени от ново строителство терени. В резултат на това бяха разкопани обширни площи в цитаделата и в намиращия се северно от нея външен град — общо около две хил. кв. м. Културният пласт бе изчерпан на различна дълбочина от 0,40 до 1,20 м. под сегашната повърхност.

В стратиграфско отношение се наблюдаваше познатата в общи линии картина. Ранните културни наслоения бяха възседнати или прорязани от по-сетнешните строежи, така, че пластовете на повечето места се оказаха разбъркани и различни по време находки се откриваха заедно или на еднакви дълбочини.

Във външния град бе разчистена част от средновековната главна улица, застлана със ситна каменна фракция. Тази улица е започвала от средновековната крепостна порта на втората укрепителна линия и е отвеждала към центъра на града, като на места минава върху зидове от по-ранни строежи. Разкрити бяха и останки от ранновизантийски и средновековни български строежи с гражданско и култово предназначение. Като материал, начин на градеж и конструкция тези постройки не предлагат нещо по-различно от досега известното. При все това те допълват представата за градоустройствения облик на крепостта: осветляват ръководните принципи при нейното постепенно изграждане, намерили отражение в приемствеността и в някои общовалидни или специфични планово-композиционни решения.

Сред новооткритите сгради по-голям интерес представлява разположената западно и недалеко от улицата еднокорабна, едноапсидна черква без притвор, оградена с дебела каменна стена. Характерна за тази църква, означена като № 4, е керамопластичната украса на фасадите — данни за смесена зидария от дялан варовиков конгломерат и квадратни тухли, псевдоконструктивни слепи аркади над висок цокъл, керамични глазирани декоративни, каменни корнизи и други архитектурни детайли. Посочените белези приобщават църквата към тези от времето на Второто българско царство (XIII—XIV в.) във Велико Търново, Несебър и др. средновековни градове.

Останки от жилищни и стопански наземни или полувкопани сгради, от улични платна и настилки, застлани с каменни блокове и плочи бяха открити и в цитаделата. Една от тях с хоризонтално удължени пропорции, ориентирана североизток-югозапад, има на североизточната си страна асиметрично разположена полукръгла отвътре и правоъгълна отвън апсида, а вътрешното ѝ пространство е разделено от ниска напречна стена на две почти еднакви по форма и големина помещения. Събраните от място данни свидетелстват за една късна по време сграда, използвана може би и за джамия през XVIII до началото на XIX в.

Друга постройка, от която е запазена по-добре само част от централното ядро — площадка постлана с големи, хубаво одялани и заравнени отгоре плочи, с два питоса, вкопани покрай една от надлъжните ѝ страни, е представлявала голяма, къснocредновековна винарница. Надяваме се, след завършване на разкопките, да се съберат повече данни за нейното устройство и за доуточняване на посочената предварителна датировка.

Същото се отнася и до отбелязаната преди това постройка, определена на този етап от проучванията като джамия.

Н. Овчаров (София)

РАЗКОПКИ В КРЕПОСТТА „УРВИЧ" КРАЙ С. КОКАЛЯНЕ, СОФИЙСКИ ОКРЪГ

През м. април 1982 г. в крепостта „Урвич" се проведоха кратки едноседмични разкопки. Те имаха ограничен характер с цел — доизясняване на някои въпроси относно вече разкритата църква. Основно внимание бе отделено на нейния притвор. В предишните години в него беше достигнато до подовото ниво. Извършеното през тази година проучване в дълбочина показа, че това ниво отговаря на най-късния етап от живота на църквата, който може да се определи в XVI в. Насипният пласт под пода (вариращ до скалата от 1 до 1,5 м) е силно разбъркан. Явно е, че в притвора е съществувал некропол, но при вторичните реконструкции на сградата той е бил унищожен — навсякъде се откриват разбъркани човешки кости. Датиращ материал са многобройните фрагменти от втората живопис на храма (края на XV — нач. на XVI в.), разпръснати в пласта под подовото ниво и запечатани по този начин от него. Трябва да се отбележи тяхната висока художествена стойност.

Интересни резултати даде заложеният южно от църквата сондаж. Там се очертава верига от помещения с посока изток-запад, които несъмнено са свързани с храма. Бе разкрито най-източното от тях. То има почти квадратна форма и е градено с ломен камък на кал. Материалите са къснocредновековни. Изненада предизвика продължаването на сондажа под подовото ниво в северозападния ъгъл на помещението. На дълбочина около 2 м се откри за първи път ранносредновековна керамика.

През настоящата година разкопките няма да продължат поради липса на средства, но в бъдеще те ще бъдат подновени.

В. Антонова (Шумен)

РАЗКОПКИ НА ШУМЕНСКАТА КРЕПОСТ

С археологическите проучвания на Шуменската крепост през 1982 г. се целеше:

1. Да продължи чрез редовни разкопки проследяването на трасето на източната крепостна стена в северна посока до терасата пред археологическата база и сондажно под самата тераса.
2. Да се провери и доуточни укрепяването на вътрешната малка цитадела.
3. Да продължи проучването на градоустройството в непроучените терени.

Работи се на два сектора. Разкопаната площ е общо 800 кв. м.

Откри се още 37 лин. метра от източната крепостна стена и се установи, че тя продължава със същата ширина и под терасата в северна посока. Тя следва конфигурацията на терена и върви по самия ръб на скалата като следва нейните извивки. Външното лице почти навсякъде е обрушено. Градежът е с полуобработени, средни по големина камъни и хоросан.

Тук се откри малка потерна, зазидана през средновековието.

В останалата площ на сектора се доразкриха от по-рано разкопани сгради — установиха се техните планове, размери, посоки, предназначение и периодизация. Сградите датират от IV до XIV в., а две тракийски землянки — от IV — III в. пр. н. е.

Във втория сектор се установи, че цитаделата, освен със широката крепостна стена и кули, била защитена с още една стена. Между двете се откриха останки от производствени съоръжения (ковашки и грънчарски работилници).

Ир. Щерева (София), Ал. Одажиева (Кърджали)

РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНИЯ НЕКРОПОЛ ПРИ С. СЕДЛАРЕ, КЪРДЖАЛИЙСКИ ОКРЪГ

В изпълнение на комплексната научноизследователска програма „Родопи" през 1982 г. продължиха археологическите проучвания при с. Седларе, Кърджалийски окръг. Започна проучването на некропола, разположен на север и североизток от разкритата през 1981 г. средновековна черква. През 1982 г. бяха разчистени 53 християнски гроба. В погребалния обряд се наблюдава известно разнообразие. В гроба погребенията са извършени в гробни камери, изградени и покрити с плочести грубо обработени камъни. 10 скелета бяха открити в правоъгълни ями без обграждания от камъни. В останалите гробове ямите бяха от четирите страни или само отчасти обложени с камъни. Откри се само едно двойно погребение, извършено в една гробна камера. В четири гроба бяха открити накити — желязна и стъклена гривна, медни обеци и пръстени.

Некрополът се датира в X—XII век.

Ем. Карамфилова (Перник)

СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ ВЪРХУ ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ ДО С. ГЪЛЪБНИК, ПЕРНИШКИ ОКРЪГ

През 1982 г. продължи проучването на средновековният некропол до с. Гълъбник. Сондажът, западно от централния профил бе разширен с 325 квадратни метра.

В разкопаната площ бяха разкрити 8 погребения на дълбочина от 0,15 м до 0,30 м. Гробните ями са неоформени. Скелетите са ориентирани З—И с малки отклонения на север. Положени са по гръб с изпънати крака. Ръцете са свити и лежат на корема, на таза или на гърдите. Не са установени отклонения от християнския погребален обряд. Пет от скелетите са почти унищожени при селскостопански работи.

От разкритите погребения само при две се намери гробен инвентар — гривни от стъкло и бронз. При № 27 разположението им е следното: на левите лакетни кости бяха нанизани 6 стъклени гривни и още две на раменната кост, а на десните лакетни кости — две бронзови гривни. При № 29, на левите лакетни кости гривните са 5 стъклени и на десните — 2 бронзови.

Накитите повтарят по типове намерените до 1982 г. Керамиката също не се различава от откритата по-рано.

Североизточно от некропола бе разчистена още една средновековна яма. Наблизо до нея се намери и желязна обкована лопата. Досегашните наблюдения дават възможност да

се предполага наличието на селище североизточно и югоизточно от некропола.

Резултатите от разкопките през тази година потвърждават досегашната датировка на некропола и вероятно на селището — (XI—XII в.).

В. Вълов (Видин)

РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНИ ОБЕКТИ ВЪВ ВИДИНСКИ ОКРЪГ

През 1982 г. са извършени разкопки на два средновековни обекта във Видински окръг. Първият от тях е „Калето“ край гр. Белоградчик. Върху най-високата част на скалния масив, който се издига южно от града, наричан с местното наименование „Първа плоча“, през м. май и юни са разкрити останките от водохранилище (щерна). За направата му е използувана една от естествените пукнатини на скалата, разположена в нейния североизточен край. След изваждането на хумуса от пукнатината нейното неравно дъно е било попълнено с камъни и полято с дебел слой хидрофобен хоросан. Посредством два напречни и един надлъжен, облицовъчен зид, а така също и с полагане на хидрофобна мазилка по отвесните вътрешни стени на пукнатината е било заградено около 85 куб. м пространство използувано за резервоар. Пред него, откъм западната му страна, е имало малко предверие, чийто под е постлан с едри, варовикови плочи. Градежът на щерната е доста небрежен — ломен камък на хоросанова спойка, но са използувани и преупотребени късноантични тухли, а така също и тухли с малка дебелина и размери от средновековната епоха. Макар и малобройни, откритите фрагменти от обикновени съдове и едно блюдо, покрито с маслено зелена глеч определят горната граница на функционирането на щерната към началото на османското владичество. Предвид двукратното ѝ поправяне, може да се предположи, че изграждането и най-продължителното ѝ използуване е обхващало периода от първата половина на XIV до средата на XV в. Заедно с откритата преди повече от 30 години пещ за битова керамика тази щерна е вторият паметник от времето на българската средновековна държава на територията на гр. Белоградчик.

Разкопките на замъка Баба Вида във Видин обхванаха два сектора: — вътрешен, състоящ се от три помещения покрай югозападния крепостен зид (№ 12, 14 и 17). Резултатите от тях са аналогични на тези, които добихме през миналите сезони от помещенията покрай другия — северозападния крепостен зид.

Вторият сектор обхвана пространството пред входа на постройката, която сега се използува за музей в най-северозападния край на външния околовръстен двор. Достигна се обща дълбочина 2,10 м от повърхността, като непосредствено под праговото ниво на споменатата постройка се разкри зидан каменен канал с правоъгълно сечение (0,35×0,45) и 7,20 м дължина. Той е предпазвал от наводняване вътрешността на постройката, като е извеждал просмукващите се атмосферни води навън към околовръстния ров.

При проследяването на връзките между трите основни градежа — кула V, „музейната“ постройка, чието предверие е долепено до външния напречен зид на кулата и външния отбранителен зид, който се издига над рова се установи:

— постройката лежи с югоизточния си зид, върху банкета на кулата, а със северозападния върху първоначалния зид на околовръстната отбранителна линия. В последната, освен късните турски надстроявания личат два средновековни етапа на градеж.

— новооткритият първоначален зид на външната линия и банкетът на кула V имат еднакви функционални и строителни нива (кота 34,05 до 34,12), което е указание за еднаквото време на изграждане и съществувание. Това е един важен резултат, който попълва познанията ни за средновековните етапи на изграждането и развитието на планът на замъка. Принадлежността на външната отбранителна линия към българските средновековни строежи в комплекса вече не подлежи на съмнение.

Скромни по своите мащаби разкопките на посочените обекти през 1982 г. поднесоха нови важни резултати и данни за материалната култура на Видинския край през времето на българската средновековна държава.

В. Нешева (София), Б. Цветков (Благоевград), Д. Димитрова (София), Г. Стоянов (Мелник)

РАЗКОПКИ В МЕЛНИК

През 1982 г. бяха извършени разкопки на няколко обекта върху хълма „Св. Никола“ (ядрото на средновековния Мелник) и в подножието му — по южния склон на хълма и в кв. Чатала.

Манастир „Св. Богородица Спелиотиса“. Разкопки н. с. В. Нешева, с участието на Ив. Балджиев.

Приключи окончателно разкриването на манастирския комплекс, изграден през второто десетилетие на XIII в. от деспот Алексий Слав. Запазените архитектурни останки очертават план на неправилен четириъгълник, заграден от масивни оградни стени, следващи в трасето си от север и запад естествените очертания на рида, върху който е издигнат манастирът. Отвътре, покрай стените, са се разполагали манастирските помещения. В северния край се намират руините на две църкви, построени през XIII и XVII в. — „Св. Богородица“ и „Св. Спиридон“, описани от П. Пердризе, Н. Мавродинов и др. в нач. на нашия век, когато са били запазени в сравнително добро състояние стените им, украсени със стенописи. Фрагменти от стенописите на Богородичната църква бяха открити в яма пред южната манастирска стена отвън през 1981 г. — там, където през XVI в. възниква един от градските некрополи на Мелник, ограден също с високи стени, долепени до манастирските. В манастирския двор се намира най-добре съхраненото мелнишко водохранилище, което според последните разкопки, събирало отичащите се покривни води. От запад беше открита монашеска килия с форма на малък параклис. Засводеният ѝ вход е бил включен при строежа на манастира в западната му оградна стена. По този начин килията е станала част от общата му обемно-пространствена структура. Вероятно тя е причината за наименованието му „Св. Богородица от пещерата“.

В непосредствена близост с манастира, върху малка площадка на югозапад, бяха разчистени руините на параклис от XVII в., по план еднокорабен, с триъгълен цокъл на източната стена отвън. Следи от апсидата няма, вероятно се е очертавала отвътре във височина, което е много типично за мелнишките църкви от това време. Н. Мавродинов в описанието на видимите му рушевини определя параклиса като „костница“ — нещо, което не се потвърди по археологически път. Не се потвърди и предположението му, че тази „костница“ е била двуетажна.

Крепостна стена източно от църквата „Св. Никола“. Разкопки Г. Стоянов с участието на Ив. Балджиев.

Завършено е проучването на стената в участъка южно от съвременната централна пътека на хълма „Св. Никола“, водеща към едноименната църква и Малкото укрепление, и южния ръб на хълма. Тя е силно разрушена на това място. Оцеляли са само незначителни останки от по един-два реда камъни, а в най-южния край — до 1 м. Градежът, както и в др. участъци, е от речен камък на бял хоросан. Следи от сантрачи на запазеното ниво, и въобще по цялото запазено трасе няма. Голямата денивелация на стената е преодоляна чрез тераси. И в този сектор тя лежи върху по-ранен, заравнен културен пласт — ями и останки от полувкопани жилища.

Потвърдиха се досегашните ни предположения, че разкритите през 1973 г. от ст. н. с. С. Георгиева останки от кула северно до пътеката фланкират с южната си страница входа на укрепеното градско ядро.

Според досегашните разкопки може да се заключи, че стената и прилежащите ѝ укрепителни съоръжения не са издигнати едновременно с Малкото укрепление (Замъка на деспот Алексий Слав). Тя носи белезите на едно бързо строителство, което може да се отнесе към 40-те години на XIII в. Но тук е имало по-ранни крепостни съоръжения, останки от които са застъпени след разрушаването им от новата стена в сектора, източно от казармените помещения.

Цялостното разкриване на стената приключи през 1982 г.

Жилищен и стопански комплекс южно от църквата „Св. Николай“ (обект № 2 — „Славова крепост“). Разкопки Б. Цветков, с участието на Цв. Комитова.

Започна проучването на терена между откритото през 1981 г. водохранилище № 8 и църквата „Св. Никола“. Културният пласт е тънкослоен — от 0,30 до 0,60 м и на много места разрушен.

Разкрити са пет зърнохранилища, с разнообразен керамичен материал. Особен интерес предизвикват съдовете и фрагментите художествена керамика, между които и един фрагмент с изображение на военен светец. В едно от зърнохранилищата беше открита колективна находка от железни предмети: подкови, гвоздеи, ножове, медна тръба и др. Намерените монети са от първата половина на XIII в. Разчистено е и едно зърнохранилище от края на X — нач. на XI в., датирано с анонимна византийска монета клас B (30-те — 40-те години на XI в.). Откритите материали имат важно значение за проучването на материалната култура на Мелник през XI—XIII в.

Подход към „Славова крепост“. Разкопки Д. Димитрова.

Продължи проучването на терена южно и югоизточно от църквата „Св. Николай Чудотворец“. Разчистена е сграда с правоъгълен план, в пряка връзка с която са разкритите през 1981 г. стълбище и отточен канал. Тя е градена от ломен камък на бял хоросан на вис. 0,70—0,90 м. По-нагоре зидарията и петата за засводяване са с калова спойка.

По пътя, водещ за Славова крепост, са разкрити руини от сграда от ломен камък на хоросан. Характерът на градежа ѝ и малкото находки я отнасят към XVI—XVII в.

Върху описаните архитектурни останки и пред тях бяха разчистени съоръжения, свързани с водоснабдяването на квартала.

Продължи разкриването на пътя към крепостта. Оказа се, че той е силно повреден в южна посока.

Находките — малко фрагменти от съдове, значително количество железни гвоздеи, късна монета-накит, са характерни за периода XVI—XVII в.

Квартал Чатала, църква № 3. Разкопки н. с. В. Нешева, Г. Стоянов.

Аварийно поради извършващите се консервационно-реставрационни работи около новопостроения Трафопост в кв. Чатала, бяха разчистени руини на църква, която би могла да се свърже с описаната от Н. Мавродинов църква „Св. Димитър“. По план тя е еднокорабна, с галерия от север. В първоначалния си вариант е имала притвор. Олтарното пространство е добре изявено. Изцяло е запазена апсидната конха. Според архитектурното оформление, техниката на градеж и находките се набелязват три строителни периода — от XIII, кр. на XVI — нач. на XVII и XIX век. След първото разрушение на църквата следват вътрешни преустройства, които обогатяват интериора ѝ и го изменят в стила на епохата (османското владичество) — протезисна маса с мивка, дървена олтарна преграда и т. н., през XVI—XVII в., и добавка на галерията от север, още една мивка на северозападния ъгъл на наоса, пейка до западната му стена, премахване на притвора през XIX в. Входът в наоса е от запад, с малка амфитеатрална стълба отвътре, поради денивелацията на терена. Чрез Г-образен вход и стълба наосът се е свързвал с галерията, която има и отделен вход от запад. Интерес представляват намерените на място по източната и северна стена отвътре, в наоса, фрагменти от цокълна живопис във фрескова техника, както и многобройните фрагменти от стенната живопис в насипа. Те са от два периода, свързващи се с първия и втори строителен период на църквата. През третия период тя е била измазана с вар.

В. Воева (София)

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ДОМ НА ПОЛИТИЧЕСКА ПРОСВЕТА“, КЮСТЕНДИЛ

Археологическите разкопки започнаха на 6 април и продължиха до 16 април 1982 г. Площта, която беше предоставена за проучване, беше 292 кв. м и е част от терен, предвиден за строеж.

За почистване от съвременните напластявания се използува лека механизация. Започна се снемане на първия работен пласт, но поради откриване на нов терен за проучване — „Ларго“, разкопките се преустановиха.

Керамичният материал и няколкото открити находки, са от времето на османското владичество. Почисти се и част от турски калдаръм и основи на помещение в източния край на обекта.

К. Григорова (София)

НОВООТКРИТА БАНЯ СЕВЕРНО ОТ БАНЯ БАШИ ДЖАМИЯ В СОФИЯ

При изкопи за дренаж и благоустройствени съоръжения на околното пространство от северната страна на Баня баши джамия се откри част от голяма постройка. Градена е в типичния за епохата на османското владичество клетъчен градеж. За сега е открито едно квадратно помещение, което кореспондира чрез засводен вход с осмоъгълна зала. Открита е част от тази зала. По вътрешните ѝ страни в стените са изградени симетрично по две ниши. Между Баня баши джамия и новооткритата сграда са били изградени канали от глинени тръби и тухли.

Досегашните археологически проучвания показват, че може да се предположи, че сградата представлява баня строена заедно с джамията в XVI в.

В. Воева, Ж. Въжарова (София)

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ГОРАНОВЦИ“, КЮСТЕНДИЛСКИ ОКРЪГ

От 5 юли до 25 август 1982 г. в м. „Манастира“ край с. Горановци, Кюстендилско, продължи проучването на късноантичното и средновековно селище. Откри се нов сектор, в западна посока, с цел да се очертаят границите му.

Археологическият материал — предимно предмети на бита, е от късната античност и целия период на средновековието — IX—XVIII в.

В разкритите помещения се намериха находки от желязо — ножове, подкови, налчета, гвоздеи, от кост — шила, от камък — брусове. Керамиката е разнообразна — обикновена — кухненска и трапезна — с глазури и украса — XV—XVIII в., с врязана украса — XI—XII в. и единични фрагменти — от IX—X в.

Нумизматичният материал е от периода на османското владичество до късната античност. За първи път се намериха три корубести монети от XII в.

По цялото протежение на обекта от север и юг съществува ограден зид, който се отнася към последните векове от съществуване на селището — XVII—XVIII в., на места достигащ на височина до 1,50—2 м.

Резултатите от разкопките през този сезон потвърждават досегашните данни, че селището при с. Горановци в разкритите граници, лежи върху късноантичното и е съществувало през целия период на средновековието.

Проучването на обекта ще продължи в южна и северна посока и през настоящата година.

М. Лазаров (Варна), К. Порожанов (София), В. Попов (Созопол)

ПОДВОДНА АРХЕОЛОГИЧЕСКА ЕКСПЕДИЦИЯ „УРДОВИЗА 82“

I. ЦЕЛ:

На съвременно научно и техническо равнище да се експериментира подводен археологически сондаж върху останки от потънал кораб.

II. ОБЕКТ:

Третият, открит от експедиция на ЦМИА — Созопол през 1980 г., кораб, на разстояние 150 м от средата на н. Урдовиза.

III. МЕТОДИКА:

1. План-квадратна мрежа със страна на квадрата 3 м.
2. Смукачна машина, с която се отнемат слоеве камъни, пясък и тиня.
3. След приключване работата за сезона разкритата и документирана част от обекта се засипва отново.

IV. РЕЗУЛТАТИ:

1. Корабът е потънал в посока север юг. Разкрита бе източната страна и борд на коритото.
2. Откритата керамика е от II хил. пр. н. е. до XIX в. сл. н. е.
3. Открит е дървен такелаж за ветрово стъкмяване.
4. Биоложките анализи показват, че дървеният материал за направа на кораба се намира и по нашите земи.
5. Корабът е християнски защото се намери дървен орнамент с кръстове.

В. Велков, Б. Димитров, В. Найденова (София)

ПОДВОДНИ ПРОУЧВАНИЯ КРАЙ АХТОПОЛ

През 1982 г. бяха продължени проучванията по южното черноморско крайбрежие с оглед изследването на поселищния живот от древността до късното средновековие. В южната част на залива на гр. Мичурин бе открита добре запазена бронзова апликация от II—III век от н. е. Посистемно бе проучвано крайбрежието на град Ахтопол (средновековният Ахтопол), по-конкретно пространството пред пристанището на града и рифовете североизточно от полуострова, където е било древното и средновековно селище. Бяха открити котви и щокове от II хил. пр. н. е. до XIX век. Откритите котви от втората половина на II хил. и началото на I хил., някои от които бяха недовършени, дават основание да предположим съществуването още тогава на селище, което

за сега не е открито. Открити бяха котви от VI—IV век пр. н. е. — свързани с времето на гръцката колонизация в този район, оловни щокове от IV—III век, свързани със съществуването на селище, чието име все още не знаем, но от което са останали архитектурни фрагменти, сега вмъкнати като строителен материал в сгради на полуострова. Открити бяха железни средновековни котви, от тип, добре известен от досегашните находки по нашето Черноморие. Те са свързани с разцвета на средновековния Агатопол, граничен град между България и Византия, споменаван в много извори от XIII—XIV век. Открит бе и интересен обект от руско-турските войни и казашките нападения през 18—19 век: корабно оръдие от края на 17 век, което вероятно е принадлежало на турски военен кораб. Направени бяха редица наблюдения за евентуалното място на античното и средновековно пристанище на селището.

П. Боев, Н. Кондова, С. Чолаков (София)

СРЕДНОВЕКОВНИ ПОПУЛАЦИИ ОТ СЕВЕРОИЗТОЧНА БЪЛГАРИЯ

Проучени са 900 скелета от разкопки на седем средновековни некропола, разположени на територията на днешния Толбухински окръг. Изучените популации представят населението от различни периоди — от началото на средновековието (Българево, Крагулево, Балчик, Каварна — сектор 7), до падането под турско робство (Калиакра, Каварна — крепостна стена) и късното средновековие (Каварна н. Чиракман, Калиакра). Изучена е структурата на населението по пол и възраст, получени са показатели за демографската ситуация през епохата. Палеодемографските данни, както и подробно разгледаната палеопатология се свързват с условията на бита и труда на населението. Метричните и описателни изследвания на скелетите дават представа за физическия тип на човека от това време, а расовотипологичният анализ дава възможност да се направят изводи за етническия състав на населението. Най-съществен принос представляват резултатите от изследването на раннобългарските некрополи, даващи нови сведения за участвуващите в етногенезиса на българския народ различни прабългарски племена.

М. Ковачева (София)

АРХЕОМАГНИТНО ДАТИРАНЕ НА НЯКОЛКО АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТА

Показани са резултатите на археомагнитното датиране на новоразкрити археологически обекта като: Сердика — югозападно от ц. „Св. Неделя“, средновековни пещи и огнище в с. Кипра, Варненски окръг и с. Дуранкулак, Толбухински окръг, енеолитни селища в с. Телиш, Плевенски окръг, Омуртаг и Подгорица, Търговищки окръг.

Ст. Ангелова, А. Божкова, О. Мангева, В. Пенчев (София)

РАЗКОПКИ В НАЦИОНАЛНИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ ДРЪСТЪР, СИЛИСТРА

Разкопките в Силистра се проведоха от 22. VII. до 3. IX. със средства на ОИМ. Цел на проучванията през тази година бе разкопаването на части от ранносредновековна сграда западно от т. нар. „Турски кей“. Резултатите са както следва:

1. Помещение № 4. Доразчистени са останки от затворен комплекс затиснат с керемидите от покрива, рухнали при опожаряването на сградата. Около пещ в центъра на помещението бяха намерени много фрагменти от амфори и гърнета с врязана украса, овъглено жито и просо. Първоначалният под на помещението е унищожн и преди пожара то е използувано като жилище.

2. Помещение № 3. След разчистването на фундаментите на турска сграда, разположена върху югоизточния ъгъл на помещението, беше разкрита първоначалната подова настилка от квадри върху легло от червен хоросан. Тук се установява и втори строителен период (зидове от преупотребен строителен материал на кал), при който помещението е преградено на три по-малки. Преправките се датират с монета — солунска, на Мануил Комнин Дука (1230—1237), намерена между камъните на един от зидовете.

3. Помещение № 6. Разкрито е ново помещение, разположено по ос север-юг и южно от помещение №-3. Между двете има пасаж, по-широк от запад, който напомня прохода между № 3 и № 2. По характера си помещението се доближава до

тези на северното крило на сградата. В план е трапецовидно, с два срещуположни входа от изток и от запад. Суперструкцията е градена грижливо от малки квадри, споени с хоросан и измазани фуги. Фундаментите са изпълнени небрежно от сборен строителен материал на кал. Наблюдава се същата картина, както и в помещение № 4. Преди пожара помещението е преустройвано в жилище, чиято елипсовидна пещ заема почти цялата му южна половина. Върху нея лежи дебел пласт от тегули и имбрици от опожарения покрив. Същият пласт се наблюдава и върху пасажа и върху него са нападали останки от обрушените стени. В този именно пласт беше намерена анонимна византийска монета — кл. В (1030—35-1042), от която се вижда, че по това време сградата е била вече в руини.

4. След пожара сградата и теренът около нея са обитавани продължително от многобройно население, на което принадлежат останки от леки наземни или полувкопани жилища, глинени и каменни пещи и многобройни сметни ями. Очертават се три фази от средата на XI до средата на XII в. Следва ясно изразен културен пласт от XIII и XIV в., макар монети от средата на XIII до средата на XIV в. да не са намерени.

5. Върху терена южно от помещение № 4 беше разкрит водопровод от глинени тръби върху легло от тегули и червен хоросан. Принадлежи на по-ранен строителен етап, тъй като е прерязан от южния зид на помещението.

При разкопките бяха намерени 78 византийски, български, унгарски и турски монети. Най-значителна по количество е битовата керамика — местна и импортна. От поминъците на населението от края на X до XIV в. са засвидетелствувани земеделие, скотовъдство, лов и риболов, а от занаятите — грънчарство, ювелирство, обработка на кост и др.

Предстои цялостното проучване на сградата.

ОБЕКТИ

на които са издадени открити листове, но не са представени резюмета

1. Ат. Михайлов (София)

Надгробни могили при Балчик.

2. Г. Атанасов (Шумен)

Разкопки при с. Драгоево, Шуменски окръг.

3. Л. Гетов, М. Тачева (София)

Проучвания в района на Драгоман, Сливница и Годеч.

4. Ив. Захариев (София)

Средновековно селище при с. Дебнево, Ловешки окръг.

5. М. Лазаров (Варна)

Крепостната стена на Одесос.

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРАИСТОРИЯ

1. Св. Сиракова (София)
Разкопки на Муселиевското палеолитно находище и теренни разузнавателни проучвания в Плевенски окръг 3
2. Н. Сираков (София)
Разузнавателни обхождания и сондажни проучвания на палеолитни находища в Кърджалийски, Ловешки и Силистренски окръзи 4
3. М. Чохаджиев (Перник)
Разкопки на праисторическото селище край с. Гълъбник, Пернишки окръг 5
4. А. Радунчева (София), Д. Аладжов (Хасково)
Разкопки на неолитното селище до град Марица, Хасковски окръг 6
5. Г. Георгиев, В. Николов (София)
Разкопки на неолитното селище „Кременик“ край град Сапарева баня 7
6. П. Станев (В. Търново)
Разкопки на неолитно селище на територията на с. Самоводене, Великотърновски окръг 9
7. А. Радунчева, Б. Колева (Пловдив)
Разкопки на праисторическото селище в м. Извора при град Перущица, Пловдивски окръг 10
8. Ил. Ангелова (Търговище)
Разкопки на праисторическо селище „Подгорица“ 11
9. Х. Тодорова (София)
Разкопки на обект „Тополница“, Благоевградски окръг 11
10. Ст. Чохаджиев (Кюстендил)
Разкопки на енеолитното селище в м. „Чардако“ с. Слатино, Кюстендилски окръг 13
11. Х. Тодорова (София), Т. Димов (Толбухин)
Разкопки на праисторическия некропол при с. Дуранкулак, Толбухински окръг. 14
12. Ил. Ангелова (Търговище)
Разкопки на селищна могила „Омуртаг“, Търговишки окръг. 16
13. Хр. Вълчанова (Смолян)
Разкопки на енеолитно жилище в пещерата „Харамийска дупка“ край с. Триград, Смолянски окръг 17
14. Ив. Иванов (Варна)
Проучвания на Варненския халколитен некропол. 18
15. Н. Попов (Шумен)
Разкопки на селищната могила край гр. Смядово, Шуменски окръг. 19
16. В. Гергов (Плевен)
Разкопки на праисторическо селище в м. „Редутите“ при с. Телиш, Плевенски окръг. 20
17. В. Илчева (В. Търново)
Разкопки на праисторическо селище в м. „Водопада“ край с. Хотница, Великотърновски окръг 20
18. М. Кънчев, Т. Кънчева (Нова Загора)
Разкопки на праисторическо селище от ранната бронзова епоха, западно от с. Голяма детелина, Старозагорски окръг 21

19. Р. Катинчаров (София), В. Мацанова (Пазарджик)
Разкопки на селищната могила при с. Юнаците, Пазарджишки окръг 22
20. Ат. Пейков (Пловдив)
Разкопки на тракийско селище на „Небет тепе", град Пловдив 24
21. Р. Катинчаров (София), М. Кънчева, Т. Кънчева (Нова Загора)
Разкопки на селищната могила в гр. Нова Загора 25
22. Р. Катинчаров (София), А. Йоцова (Видин)
Селище от късната бронзова епоха при с. Балей, Видински окръг 26
23. М. Кънчев, Т. Кънчева (Нова Загора)
Разкопки на некропол от късната бронзова епоха при гр. Нова Загора 27
24. М. Кънчев, Т. Кънчева (Нова Загора)
Разкопки на праисторическото селище от късната бронзова и ранната желязна епоха в района на язовир „Овчарица" 27
25. Ал. Бонев (София), Г. Александров (Михайловград)
Разкопки в м. „Багачина" край с. Сталийска махала, Михайловградски окръг 28
26. Ив. Начев, К. Кънчев (София)
Проучване на геоложката ситуация на някои кремъчни находища в България 28

АНТИЧНОСТ

27. Г. Тончева (София)
Разкопки на обекта Сава-Цонево, Варненски окръг 32
28. М. Домарадски, Д. Гергова, М. Петрова (София)
Проучвания на тракийско светилище и селища по долината на река Струма 34
29. В. Найденова (София), Т. Тотевски (Троян)
Разкопки на надгробна могила в гр. Троян 36
30. Н. Петрова, К. Кисьов (Смолян)
Проучване на тракийски могилни некрополи при с. Борино и Грохотно, Смолянски окръг 37
31. Д. Гергова (София)
Разкопки на тракийското селище при с. Пшеничево, Старозагорски окръг 38
32. Д. Цветанова — Агре (София)
Разкопки на Лесковското градище и некропола край него, Михайловградски окръг 38
33. Ив. Панайотов (София), Н. Гиздова, Х. Мардиросян (Пазарджик)
Разкопки на тракийската крепост в местността „Алков камък" при с. Костандово, Пазарджишки окръг 40
34. В. Найденова (София) Т. Тотевски (Троян)
Проучвания на тракийски могили до град Троян 41
35. Ив. Василчин (Толбухин)
Разкопки на тракийски некропол при с. Черна, Толбухински окръг 41
36. М. Чичикова (София) с колектив
Тракийска царска гробница край с. Свещари, Разградски окръг 42
37. М. Чичикова (София), Б. Лилова (Казанлък)
Проучване на могила №6 от тракийския некропол в м. „Девете могили" при с. Копринка, Старозагорски окръг 45
38. М. Цанева (Созопол)
Разкопки на тракийска надгробна могила на нос „Колокита" край Созопол 45
39. В. Велков, Л. Гетов, М. Домарадски, Д. Гергова — Домарадска (София), Н. Танчева-Василева, Ил. Илиев (Ямбол), Д. Съсълов (Несебър)
Разкопки в Кабиле и неговата околност 46
40. Л. Огненова-Маринова (София), Ж. Чимбулева, Е. Теоклиева (Несебър)
Проучвания в Несебър 48
41. Ст. Дамянов (София), П. Балабанов (Бургас), Т. Стоянов (София), Ил. Бонева (Бургас)
Археологически проучвания в района на с. Дебелт, Бургаски окръг 49
42. В. Велков, В. Найденова, Г. Кузманов (София), Й. Атанасова, А. Николаева, Л. Пашански (Видин), Дж. Сузини, М. Болини, Д. Джорджети (Болоня, Италия)
Римският и ранновизантийски град Рациария 50
43. Т. Иванов (София), Б. Султов (В. Търново), Н. Недялков (В. Търново), Р. Иванов, А. Каменаров (София), И. Църов (В. Търново)
Разкопки в Никополис ад Иструм 51
44. Т. Иванов (София), Т. Ковачева (Плевен), Г. Кабакчиева (София), С. Лазарова (Плевен)
Разкопки в Улпия Ескус 52
45. М. Чичикова, В. Найденова (София), П. Доневски, П. Драганчев (Свищов)
Разкопки в Нове — източен сектор 53
46. Ст. Парницки — Пуделко, А. Биернацки, Л. Мрозиевич (Познан, Полша)
Разкопки в Нове — западен сектор 54
47. Ив. Бъчваров (Силистра)
Разкопки в Силистра 55
48. М. Станчева (София)
Разкопки на пл. Ленин в София 55
49. К. Григорова (София)
Проучвания по западното разширение на крепостта на Сердика 57
50. К. Шалганов (София)
Разкопки на източния главен некропол на Сердика — Средец 58
51. Л. Русева-Слокоска (София), Л. Стайкова (Кюстендил)
Разкопки в Пауталия 58
52. Л .Стайкова, М. Сестримска (Кюстендил), В. Воева (София)
Спасителни разкопки на обект „Ларго" — град Кюстендил 60
53. А. Димитрова — Милчева, М. Ваклинова, Г. Кузманов, Кр. Вачева (София)
Разкопки в Никополис ад Нестум 61
54. Т. Иванов (София), Г. Узунов (Сандански)
Разкопки на светилище на тракийския конник — Саленския бог при Сандански 63
55. Т. Иванов (София), Г. Узунов (Сандански)
Сондажни проучвания в екзонартекса на християнската базилика под Градския исторически музей в Сандански 64

56. Л. Ботушарова (Пловдив)

Разкопки на обект „Театърът на Филипопол“ 65

57. Ел. Кесякова (Пловдив)

Разкопки на бул. „Л. Димитрова“ в Пловдив през 1982 година 65

58. Р. Морева, З. Каров (Пловдив)

Разкопки на ул. „М. Горки“ — Пловдив 66

59. Д. Николов, Д. Янков, Кр. Калчев (Стара Загора)

Разкопки на обект „Младежки дом“ в Стара Загора 68

60. К. Маджаров, М. Маджаров (Хисар)

Разкопки в Диоклецианопол 69

61. Н. Гиздова, Х. Мардиросян (Пазарджик)

Разкопки на крепостта „Цепина“ при с. Дорково, Пазарджишки окръг 71

62. Д. Топтанов (София), Г. Абдулов (Панагюрище)

Разкопки на крепостта „Красен“ край град Панагюрище 72

63. К. Койчева (Габрово)

Разкопки в м. „Градище“, Габрово 72

64. Сп. Машов (Враца)

Разкопки на античната крепост „Августа“ при с. Хърлец, Врачански окръг 73

65. Д. Николов, Кр. Калчев (Стара Загора), Г. Кабакчиева (София)

Разкопки на укрепеното селище в м. „Градовете“ при с. Криън, Старозагорски окръг 74

66. Г. Александров (Михайловград)

Разкопки на крепостта на Монтана 75

67. П. Димитров (София), Б. Николов (Враца)

Разкопки на крепостта „Градището“ при с. Лиляче, Врачански окръг 76

68. Д. Джонова (София)

Късноантичната крепост „Маркова механа“ на Траянова врата 77

69. М. Лазаров (Варна), Ас. Салкин (Каварна), Д. Топтанов (София)

Проучвания в м. „Яйла“ край с. Камен бряг, Толбухински окръг 78

70. Ив. Венедиков, Г. Лазаров (София)

Разкопки в м. „Спасовица“ при гр. Белово 78

71. Ир. Щерева (София), Кр. Вачева, П. Вълев (София), П Бънов, М. Радева (Сливен)

Разкопки в м. „Хисарлъка“ в Сливен 79

72. Ив. Бъчваров (Силистра)

Разкопки на антична крепост при с. Ветрен, Силистренски окръг 81

73. Д. Димитров (Варна), М. Димитров (Балчик)

Проучвания в Балчик 81

74. Д. Димитрова (София)

Антична и средновековна крепост „Калето“, град Мездра 83

75. Д. Николов, Д. Янков (Стара Загора), М. Вендел, Б. Бьотгер (Берлин)

Разкопки на антична пътна станция „Карасура“ — с. Рупките, Старозагорски окръг 84

76. К. Маджаров, М. Маджаров (Хисар)

Проучвания на римската пътна станция Суб Радице при с. Христо Даново, Пловдивски окръг 85

77. С. Симеонов (Севлиево)

Проучване на късноантично и средновековно селище в м. „Джевизли бунар“ край град Севлиево 86

78. В. Любенов (Перник)

Разкопки в кв. Бела Вода, Перник 87

79. М. Кънчев, Б. Борисов (Нова Загора)

Разкопки на антично селище при с. Караново, Сливенски окръг 88

80. П. Делев (София)

Сондажи в Малко Търново, Бургаски окръг 89

81. М. Ваклинова (София), В. Танкова (Пловдив)

Разкопки на Червената черква при Перущица 89

82. В. Танкова (Пловдив)

Разкопки на обект ХВ „Кричим“ — подобект „Изравнител“ 90

83. П. Делев (София)

Разкопки в м. „Мишкова нива“ край Малко Търново, Бургаски окръг 91

84. П. Теодосиев (София)

Тракийски могили от римската епоха край с. Слатина, Ловешки окръг 92

85. Сп. Машов (Враца)

Разкопки на римски гробници от II—III в. в м. „Росненица“ при с. Урвене, Врачански окръг 92

86. Г. Гинев (Търговище)

Разкопки на надгробна могила от II—III в. при с. Пайдушко, Търговишки окръг 93

87. М. Кънчев, Б. Борисов (Нова Загора)

Разкопки на надгробната „Османова“ могила в землището на с. Радецки, Сливенски окръг 93

88. Ив. Панайотов (София)

Разкопки на надгробни могили в Толбухински окръг 94

89. Д. Иванов (Русе)

Разкопки на късноантична гробница край с. Бабово, Русенски окръг 95

СРЕДНОВЕКОВИЕ

Разкопки в Плиска

90. Р. Рашев (Шумен)

Разкопки в дворцовия център в Плиска 97

91. П. Георгиев (Шумен)

Разкопки на север от тухлената ограда в Плиска 98

92. Л. Дончева (София)

Разкопки при южния сектор на западната крепостна стена на Плиска 98

93. Р. Василев (София)

Средновековно селище във външния град на Плиска (Североизточно от обект 31) 99

94. Ст. Станилов (София)

Селище югоизточно от Вътрешния град на Плиска 100

95. Д. Овчаров, Ж. Аладжов (София), П. Петрова (Шумен)

Разкопки на комплекс „А“ във Външния град на Плиска 101

96. Р. Рашев (Шумен)

Разкопки на девташлари около Плиска 102

Разкопки в Преслав

97. Д. Овчаров, Ж. Аладжов, Н. Овчаров (София)
Дворцовата църква в Преслав 102
98. М. Ваклинова, Ир. Щерева (София)
Разкопки на Дворцовия комплекс в Преслав 105
99. Ив. Йорданов (Шумен)
Разкопки на административното учреждение във Вътрешния град на Преслав 105
100. Ст. Витлянов (Шумен)
Проучвания на източната крепостна стена на Вътрешния град на Плеслав 106
101. К. Попконстантинов (Шумен)
Проучване на черквата с гробница на Чъргубиля Мостич в Преслав 107
102. Т. Тотев (Шумен)
Базилика в м. „Стамбол Йолу“ — Преслав 107

Разкопки във Велико Търново

103. Р. Анчева (В. Търново)
Разкопки на Царевец — XXXI 108
104. И. Алексиев (В. Търново)
Разкопки на Царевец — XXXIV 112
106. Р. Анчева (В. Търново)
Разкопки на Царевец — XXXV 111
106. П. Славчев (В. Търново)
Разкопки на Царевец — XXXVI 112
107. Зл. Генова (В. Търново)
Разкопки на Царевец — XXXVII 113
108. Т. Овчаров (В. Търново)
Разкопки на обект XXXVIII на хълма Царевец 113
109. Л. Квинто (В. Търново)
Разкопки на Царевец — XXXIX 114
110. Ат. Писарев (В. Търново)
Разкопки на Царевец — X 115
111. М. Долмова-Лукановска (В. Търново)
Разкопки на Царевец — X I 115
112. К. Ботов (В. Търново)
Проучвания на Царевец — X II 116
113. Ат. Попов (В. Търново)
Разкопки на „Великата Лавра“ във В. Търново 117
114. Я. Николова, М. Робов (В. Търново)
Разкопки на църквата Св. Димитър Солунски във В. Търново 118

115. Ив. Джамбов (Хисар)
Теренни проучвания и сондажи в Средна гора и Предбалкана в Пловдивски окръг 119
116. Л. Бобчева (Толбухин)
Ранносредновековното българско селище при с. Топола, Толбухински окръг 120
117. Ст. Лисицов (София)
Разкопки на източната крепостна стена от вътрешния град на Велики Преслав 121
118. Р. Рашев, Ст. Станилов (София)
Старобългарско укрепено селище при с. Хума, Разградски окръг 122
119. Ж. Въжарова (София)
Средновековното селище край с. Голям Извор, Разградски окръг 122
120. Р. Василев (София)
Разкопки на средновековно селище и крепост в м. „Калето“ край гр. Завет, Разградски окръг 123
121. Д. Димитров (Варна)
Разкопки на ранносредновековен керамичен комплекс при с. Кипра, Варненски окръг 124
122. Ал. Кузев (Варна), К. Попконстантинов, П. Георгиев (Шумен), А. Мединцева (Москва)
Разкопки на старобългарски манастир при с. Равна, Варненски окръг 125
123. В. Антонова (Шумен)
Разкопки на старобългарския некропол до град Смядово 126
124. Л. Дончева (София)
Разкопки при с. Одърци, Толбухински окръг 127
125. П. Петрова (Шумен)
Разкопки на архитектурен комплекс „Струмба“ край Шумен по предварително аеропроучване 128
126. Ив. Крайчев (Ямбол)
Разкопки на крепостта край с. Каравелово, Ямболски окръг 128
127. Ив. Крайчев (Ямбол)
Разкопки на некропол край с. Доброселец, Ямболски окръг 129
128. Ж. Въжарова (София)
Ранносредновековен некропол край с. Черниче—Крупник, Благоевградски окръг 130
129. Ек. Манова (София), М. Аспарухов (Плевен)
Разкопки на средновековна крепост край Никопол 131
130. Д. Николов, Д. Янков, Кр. Калчев (Стара Загора)
Разкопки на обект „Младежки дом“ — Стара Загора 132
131. Р. Морева (Пловдив)
Разкопки на крепостта „Воден“ при с. Г. Воден, Пловдивски окръг 133
132. Р. Катинчаров (София), Б. Борисов (Нова Загора)
Разкопки на средновековно селище и некропол върху селищната могила до с. Дядово, Сливенски окръг 134
133. Д. Димитрова (София)
Северен крепостен зид от средновековната крепост в град Ямбол 135
134. П. Гатев (София), Кр. Стефанова (Казанлък)
Разкопки на средновековния град Крън 136
135. Г. Джингов, М. Йосифова, А. Балканска (София), Г. Радичков (Каварна)
Калиакра 136
136. Н. Овчаров (София)
Разкопки в крепостта „Урвич“ край с. Кокаляне, Софийски окръг 138
137. В. Антонова (Шумен)
Разкопки на Шуменската крепост 139
138. Ир. Щерева (София), Ал. Одажиева (Кърджали)
Разкопки на средновековния некропол при с. Седларе, Кърджалийски окръг 139
139. Ем. Карамфилова (Перник)
Средновековен некропол върху праисторическо селище до с. Гълъбник, Пернишки окръг 140

140. В. Вълов (Видин)
Разкопки на средновековни обекти във Видински окръг 141
141. В. Нешева (София), Б. Цветков (Благоевград), Д. Димитрова (София), Г. Стоянов (Мелник)
Разкопки в Мелник 142
142. В Воева (София)
Разкопки на обект „Дом на политическата просвета“, Кюстендил 146
143. К. Григорова (София)
Новооткрита баня северно от Баня Баши джамия в София 146
144. В. Воева, Ж. Въжарова (София)
Разкопки на обект „Горановци“, Кюстендилски окръг 147
145. М. Лазаров (Варна), К. Порожанов (София), В. Попов (Созопол)
Подводна археологическа експедиция „Урдовиза“—82 147
146. В. Велков, Б. Димитров, В. Найденова (София)
Подводни проучвания край Ахтопол 148
147. П. Боев, Н. Кондова, Сл. Чолаков (София)
Средновековни популации от Североизточна България 149
148. М. Ковачева (София)
Археомагнитно датиране на няколко археологически обекта 150
149. Ст. Ангелова, Ан. Божкова, О. Мангева, В. Пенчев (София)
Разкопки в Националния археологически резерват Дръстър, Силистра 150